

Illés Péter

**FOTÓZÁS ÉS NÉPRAJZI MUZEOLÓGIA
AZ ŐRSÉG ÉS A RÁBA VIDÉKÉN
(1958–1980)**

Szombathely, 2026

A kötet megjelenését támogatta:

Szerkesztő: Tóth Kálmán

Szöveggondozás: Takóné Hoós Ildikó

© Illusztrációk, 2026

© Illés Péter, 2026

© Vasi Múzeumbárát Egylet, 2026

A könyvben szereplő minden tartalom szerzői jogvédelem alatt áll.
Minden jog fenntartva.

ISBN 978-615-02-7083-8

Készült 500 példányban

Nyomdai előkészítés: MAUZ Kft. Szombathely

Nyomdai kivitelezés: Yeloprint Kft. Szombathely

A címlapon:

Bárdosi János diafelvétele

(Tornác. Farkasfa, 1969. Savaria Múzeum Néprajzi Diatára 603.)

A Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára felvételei online elérhetők
a va.hu.museum-digital.org/collection/407 internetes oldalon.

Kiadó:

Vasi Múzeumbárát Egylet

9700 Szombathely, Kisfaludy S. u. 9.

www.muzeumbarat.hu

A kiadásért felel: Bajzik Zsolt

TARTALOM

Előszó (Gráfik Imre)	5
1. A RÁBA HALÁSZATÁNAK AUDIOVIZUÁLIS KUTATÁSA ÉS MATERIALIZÁLÁSA (1958–1980)	11
■ Indulás gyűjteni!	11
■ Archivált elbeszélések	18
■ Vizuális kutatás és objektiválás	30
■ Muzealizációs eljárások bővülése	43
■ Konklúzió: a rögzített hagyomány	51
2. EGY LEVÉL MARGÓJÁRA – BÁRDOSI JÁNOS LEVELE ERDÉLYI ZOLTÁNNAK (1962. FEBRUÁR 10.)	69
■ Fényképek a népi építészeti kutatások kezdeteiről	69
■ Népi műemlékkutatás és fotózás	73
■ Horváth Ernő falusi épületfotográfiái	83
3. A SZALAFŐI KERÍTETT HÁZAK VIZUÁLIS DOKUMENTÁLÁSA ÉS MŰTÁRGGYÁ ALAKÍTÁSA	99
■ Szisztematikus állapotfotózás: a fényképezés mint muzeológiai adatgyűjtő eljárás	99
■ Objektummá válás és vizuális azonosítás	103
■ Közzé válás és a múlt képmásai	128
4. EGY KÜLÖNLEGES ÜVEGNEGATÍV NYOMÁBAN: A NAGYCSÁKÁNYI LEÁNY- ÉS LEGÉNYVISELETEK FÉNYKÉPE	179
Irodalom	188
Rövidítésjegyzék	195
Személynévmutató	198
Földrajzinév-mutató	203

ELŐSZÓ

*Dr. Gráfik Imre CSc
néprajzkutató,
ny. múzeumi főtanácsos*

Aki csak kicsit is figyelemmel kíséri a hazai néprajzi-antropológiai kutatásokat, annak nem meglepő, hogy Illés Péter új kötettel jelentkezik a néprajzi tárgyú fotózás köréből. A könyv címe arra enged következtetni, hogy folytatja azt a feltáró munkát, amelynek addigi eredményeit *Etnofotográfia az Őrség vidékén a kezdetektől 1957-ig* címmel tette közzé.¹

Ez a tény azt jelentheti, hogy számára felértékelődött a néprajzi fényképezés kutatása, a múzeumi archívumokban tárolt fényképfelvételek jelentősége. Ebben ugyan nincs egyedül, de abban szinte igen, hogy egy – a néprajztudomány által ismert, vagy inkább ismerni vélt – történeti és néprajzi tájegységre, az Őrségre koncentrál. Úgy tarthatnánk, hogy ez természetes, hiszen egyrészt a szerző a megyei hatókörű Savaria Múzeum munkatársa. Másrészt viszont a magát etnológusnak/antropológusnak tekintő főmuzeológus, a Kunt Ernő alapította Miskolci Egyetem Kulturális és Vizuális Antropológia Tanszékén végezte tanulmányait, ott szerzett diplomát 2001-ben. Múzeumi, muzeológiai pályáját a Savaria Múzeumban kezdte, ahol különböző beosztásokban különböző feladatokat eredményesen látott el, és ahol ma is dolgozik. Szakmai előmenetelét – amelyet témavezetőként volt módom közvetlenül figyelemmel kísérni – igazolja, hogy 2012-ben a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen PhD fokozatot szerzett a Történelemtudományi Doktori Iskola Európai Etnológia Doktori Program keretében.

A miskolci tanszéken a kezdetektől megfigyelhető a fényképezés és a filmezés néprajzi, antropológiai viszonylatainak különböző stúdiumokba illesztése, tanulmányozása, vizsgálata. Amint azt a tanszékalapító Kunt Ernő 1993-ban megfogalmazta: „...a kép esete különösen érdekes. Minden bizonnyal sajátos oka van annak, hogy a kép másolása, a pillanat látványi lenyomatának megörökítése iránt volt a művelődéstörténet során olyan erős a meg-megújuló igény: előbb a különféle anyagokba vajt lenyomatok – könyomat, fametszet, rézmetszet stb. – majd az árnykép, később a különféle duplikáló rajzgépek szerkesztésével, majd a camera obscurával, aztán a hatalmas fotóvegyszeri felfedezéssel: a fényképe-

zéssel, s napjainkban az elektronikai digitális képrögzítés technikáival.” Hozzáteve: „Egyre nagyobb tehát a – társadalmilag még alig artikulálódott – szükség az olyan szakemberek iránt, akik mind a képalkotás, kép-alkítás, képszerkesztés, képhasználat, mind pedig a képalkalmazás, valamint a kép-befogadás, képinterpretálás vonatkozásában elméletben és gyakorlatban egyaránt felkészültek.”²

Szinte törvényszerű tehát, hogy Illés Péter érdeklődése a néprajzi fényképezés, az etnográfia fotótörténete iránt már pályakezdésekor megfigyelhető. Először kiállítások formájában: Savaria Múzeum, 2002. május 14. – augusztus 25. *Képek az emlékezet távolából. Dr. Gaál Károly professzor néprajzi fotói*; illetve Savaria Múzeum 2003. május 15. – október 31. *A száz éve született vasi nótárius feljegyzései – Csaba József tudósi és képi hagyatéka*. Ez utóbbit egy évvel később már tanulmányban is feldolgozta.³ A néprajzi fotók iránti érdeklődése folyamatos. Több szempontból is izgalmas az a kiállítás, amely *Falu-Képek. Fényképek és szóképek a 40 éves Vasi Múzeumfalutiszteletére* címmel, ténylegesen már új nevén került megrendezésre: a Vasi Skanzenben.⁴ A nagyszámú dokumentum miatt a tárgykörhöz tartozó fényképek egy része egyidejűleg a Savaria Múzeumban volt megtekinthető.⁵

Illés Péter néprajzi fényképezés iránti érdeklődéséből, ilyen témájú kiállításaiából, tanulmányaiból kiderül, hogy azonosul Fejős Zoltán megállapításával, miszerint: „A néprajz és a fényképezés kapcsolata alapvetően két összefüggésben szokott felmerülni. A néprajzi jellegű és szemléletű megismerő folyamatban a fényképezés lehet módszertani eszköz, ugyanakkor a néprajzi kutatás a fényképekre, mint fontos forrásokra szokott támaszkodni.”⁶

Ez az értelmezés tükröződik voltaképp a kötet egészében, valójában egy-egy konkrét esettanulmányban. Ám az esettanulmányok következményeként nem az Őrség ún. Kádár-korszaka néprajzi/muzeológiai fotózástörténetének időrendiségben egymást követő vizsgálatával, elemzésével találkozunk. A kötet tartalmi, szerkezeti felépítése inkább kiemel egy-egy személyhez, tárgykörhöz, témához kapcsolódó fotótörténetet, amelyek kifejtése múzeumtörténeti szempontból is új ismereteket hoz felszínre.

A négy nagyobb egység mindegyike más-más szempontból kiindulva közelít tárgyához, s ennek eredményeként az önálló, esetszerűségükben izgalmas tanulmányok összességükben – nemcsak a szakmabélieknek, hanem a múzeumok világa iránt érdeklődők számára is – nagyon változatos és tanulságos olvasmányélményt nyújtanak.

Az első esettanulmány – „A Rába halászatának audiovizuális kutatása és materializálása (1958–1980)” – a következő alcímek alatt tárgyalja a témát: *Indulás gyűjteni! Archivált elbeszélések; Vizuális kutatás és objektíválás; Muzealizációs eljárások bővülése; Konklúzió: a rögzített hagyomány*. Véggkövetkeztetése: „Bárdosi intenzív helyszíni gyűjtőmunkája, amelyet a Rába Vas megyei szakaszán végzett, szöveges és fényképes rögzítése (1962, 1964, 1966, kb. 500 tétel) volt az eltűnő – az 1950 utáni államosító modernizáció során korszerűtlennek ítélt – hagyományos kisszerszámos halászati módszereknek, eszközöknek. Ám a Rába halászatának 1945 előtti néprajzi gyűjtőit (Vakarcs Kálmán, Csaba József) módszer-tanilag meghaladta azáltal is, hogy az 1960-as években már magnetofonos hangrögzítéssel dokumentált, illetve filmfelvételeket is készített, valamint tevékenysége a tárgyak gyűjtésével múzeumi néprajzi kollekcióképzésre is irányult (1.3. ábra), és ezzel együtt a gépiratos szövegek rendszerezett archiválására is törekedett. A már leltározott múzeumi anyagokat pedig katalogizálta és földrajzi mutatóba illesztette. Tehát a korabeli muzeológiai professzionalizálódás irányába igyekezett fejleszteni a szombathelyi néprajzi muzeális gyűjteményt.”

A második esettanulmány – *Egy levél margójára – Bárdosi János levele Erdélyi Zoltánnak (1962. február 10.)* – valójában kisebb bravúros bizonyítéka annak, hogy egyetlen levélből kiindulva milyen komoly néprajzi fotó- és tudománytörténeti következtetéseket lehet levonni. Az alcímekkel tagolt könyvrészlet – *Fényképek a népi építészeti kutatások kezdeteiről; Népi műemlékkutatás és fotózás; Horváth Ernő falusi épületfotográfiái* – alapos, részletekbe menő áttekintését adja a helyi kezdeményezéseknek, a helyi kutatók (köztük nem feltétlenül néprajz szakos muzeológusok) eredményeinek, valamint az országos műemlékvédelmi kutatásokba történt bekapcsolódás folyamatának. Eljut egészen az országban másodikként megvalósult regionális szabadtéri néprajzi múzeumig, a Vasi Múzeumfalú programjáig.

A harmadik esettanulmány *A szalafői kerített házak vizuális dokumentálása és műtárggyá alakítása* címmel tárgyalja a (népi) műemlékvédelem által elfogadott és szorgalmazott, ajánlott „in situ” védett objektumok megvalósításának történetét. Az alcímek – *Szisztematikus állapotfotózás: a fényképezés mint muzeológiai adatgyűjtő eljárás; Objektummá válás és vizuális azonosítás; Közzé válás és a múlt képmásai* – alatt ki-

fejtettek felidézni a néprajzkutatók, néprajzos muzeológusok fotónyilvántartását meghaladó építészeti, építésztechnikai teljesebb és hitelesebb dokumentáló tevékenységét. Például az a szakmai anyag, amely az épületegyüttes leírása, műleírása mellett helyszínrajzot, illetve a kerített házról (132. sz. épület) alaprajzot, metszetet és tömegrajzot tartalmaz, valamint 15 jó minőségű fényképfelvételből álló, fekete fotókartonra ragasztott fotópozitív (9 x 12 cm-es) sorozatot. A végeredmény: „A Szalafő Pityerszerén helyben (in situ) megőrzött épületegyüttes létrehozott muzeális intézmény, az őrségi szabadtéri néprajzi múzeum (Őrségi Népi Műemlékegyüttes) megnyitását 1977. május 9-én tartották a természet- és környezetvédelmi napok megnyitó ünnepsége keretében. [...] 1977-ben a szalafői népi műemlékegyüttes muzeális intézményként való megnyitása jelentős és korszakos mérföldkő volt. Bárdosi János a népi műemléképületek mentésében elért eredményeit (Vasi Múzeumfal, Őrségi Népi Műemlékegyüttes, Cádi Pincesor) az ICOMOS (International Council on Monuments and Sites / Műemlékek és Helyszínek Nemzetközi Bizottsága) Budapesten és Szombathelyen megtartott egy hetes konferenciáján foglalta össze, amelyekről több közlésben is beszámolt.”

Nem túlzás azt állítanunk, hogy a harmadik esettanulmányban felidézett fotódokumentációs vizuális adat- és tényrögzítés tudománytörténeti áttekintésének végén egyfajta tudományelméleti fejtegetésig jut el a szerző: „A gyűjteményi objektumokká, műtárgyakká alakított és mesterségesen berendezett falusi épületek így – a fényképekhez hasonlóan – szintén az elmúlt történelmi valóság tényeinek fizikai másolataiként, ha tetszik, analógiájaként szemlélhetők, még akkor is, ha eredeti helyükön maradtak. Ahol – mint jelentésteli »beszélő házak« – láthatók, és élményként, átélhető látványosságként válnak annak a közösségi mitológiának a részévé, amely így már nem csak a helyi és kisregionális őrségi, de túl azok periférius jellegén, a szélesebb értelemben vett nemzeti identitás megfogalmazása irányába is mutat.” Okfejtésének igazolásaként a jelen: Az Őrségi Népi Műemlékegyüttest 2007-ben vette át kezelésbe a 2002-ben megalapított Őrségi Nemzeti Park Igazgatósága a Vas Megyei Múzeumok Igazgatóságától. A „Szeres település-szerkezet és az Őrségi Népi Műemlékegyüttes” a Vas Megyei Értéktár része (Palotai 2023),⁷ valamint a Magyar Értéktárban a Hungarikum Bizottság által kiemelkedő nemzeti értéknek került nyilvántartásba az „Őrségi Táj és a Szalafői Népi Műemlékegyüttes”.

A negyedik esettanulmány címe: *Egy különleges üvegnegatív nyomában: a nagycsákányi leány- és legényviseletek fényképe*. Amit a szerző a szombathelyi múzeum fényképgyűjteménye kapcsán megfogalmaz, az érvényes az ország több múzeumára, így Európa egyik sajátosnak tartott és egyben a legnagyobb hazai néprajzi múzeumunkra is.⁸ „A szombathelyi Savaria Múzeum jelenleg több mint 65.000 tételes néprajzi témájú fotógyűjteményének különleges darabjai a fennmaradt régi üvegnegatívok...” A tanulmány valóságos „kalandregény” – ha nem is terjedelmében: az 1171. leltári számon nyilvántartott, tényleges mérete szerint 5 x 12 cm-es üveglemez, illetve a róla készült másolatok és nyilvántartási változatainak története izgalmas kutatást rejt. Nem véletlen, hogy ezzel a fotóval Illés Péter már előző kötetében is foglalkozott.⁹ Erre a 2025-ben megjelent könyvről szóló ismertetésben, *A korai etnográfia képigénye* című fejezet kapcsán korábban kitértem: „Van azonban a fentebb említett korszakból egy kérdéseket felvető fénykép is a Savaria Múzeum Néprajzi Fotótárában. Az 1898-ban (széles körben csak Borovszky nevével fémjelzett) megyei monográfiák sorában megjelent a Vasvármegye című kötet. Illés Péter arról tudósít: »A nagycsákányi viseletet bemutató képrészlet – két leány és egy legény alakja – minden bizonnyal fénykép alapján készült, az 1890 körüli fotográfiának egy üveglemezre készült másolata fennmaradt (1.1. fotó).« A dilemmát az okozza, hogy a vélhetően eredeti felvétel alapján készített színes változatot – ugyancsak Borovszky nyomán – a Vas megye népművészete című monográfia is közli. Ám azon egy hienecz leány is szerepel Borostyánkő vidékéről. Ezzel szemben viszont a Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 1171. jelzetű reprográfia fekete-fehér üvegnegatívja egyfelől csak a nagycsákányi két leány és közöttük egy legény viseleti fotóját ábrázolja, másfelől az üvegnegatívon – a népművészeti monográfia színes ábrázolásához viszonyítva – fordított állásban szerepelnek az alakok.”¹⁰ Illés Péter új kötetében értelemszerűen van némi átfedés a korábbi információkkal, de a most közzétett vizsgálódás sokkal részletesebb és további ismereteket tárt föl. Mégis el kell fogadnunk, és ennek megfelelően egyetértően idézem a szerzőt: „A »Nagycsákányi népviselet« üvegnegatív további keletkezéstörténete nyitott.” A könyvben a nagyobb tematikus egységek szöveges elemzéseit különböző típusú illusztrációkat (fénykép, grafika) tartalmazó összeállítás követi, amelyek azonosítását a szövegközi hivatkozások segítik. A könyvet a fel-

használt és a néprajzi fényképezés, az antropológiai fotózás iránti érdeklődést is segítő irodalomjegyzéke zárja.

Illés Péter néprajzi fényképezés tárgyában közzétett írásai, mint ez a kötet is, túlmutatnak a nehéz és időigényes muzeológusi kutatások eredményességének dokumentálásán. Amennyiben a múzeumi működés újabb nemzetközi és hazai trendjére figyelünk, egyértelműen látjuk a fényképek, fotódokumentumok, egyáltalán a vizuális megörökítés és megjelenítés felértékelődését. Különösen érvényes ez a különböző tárgyú, tematikájú időszaki és ún. állandó kiállításokra.

Mindent egybevetve: a Savaria Múzeum fotótárának fényképekhez tartozó leltári leírásaira, valamint a kapcsolódó adattári dokumentumokra támaszkodó rendkívül alapos kutatást tükröz a munka. A vizsgálódás részletgazdag közlése komoly nyereség nem csak a néprajzi fényképezés történetére nézve, hanem mondhatjuk, hogy a regionális fotótörténeti érdeklődés számára is. Az ilyen típusú fényképgyűjteményi feltárás – mint azt a szerző már korábban megjelent kötetének említett ismertetésében megfogalmaztam – akár egyfajta modell lehet. *„Személyes véleményem, hogy Illés Péter könyve akár követhető/követendő példa is lehet – a sajnálatosan megszakadt megyei népművészeti monográfiák mintája alapján – a térségi, regionális nagymúzeumok, de kisebb tájmúzeumok számára is, hogy hasonló szemlélettel dolgozzák fel a múzeumok fotótörténeti anyagát, a fényképgyűjtemények alig ismert kollekcióit.”*¹¹

JEGYZETEK

- 1 Illés 2025.
- 2 Kunt 1993. 61., 64.; Még konkrétabban kifejtve lásd Kunt 1995.
- 3 Illés 2004.
- 4 Illés 2013.
- 5 Vö. Gráfik 2019. 223.
- 6 Fejős 2004. 7–37.
- 7 Palotai 2023.
- 8 Lásd. Fogarasi 2000. 729–777.
- 9 Illés 2025. 15–17., illetve 1.1. fotó
- 10 Már csak azért is, mert az egyébként rangos és tartalmában gazdag megyei népművészeti monográfiában is szerepel a fénykép. Vö. Gráfik 1996. IV. tábla. 34. kép.
- 11 Gráfik 2025.

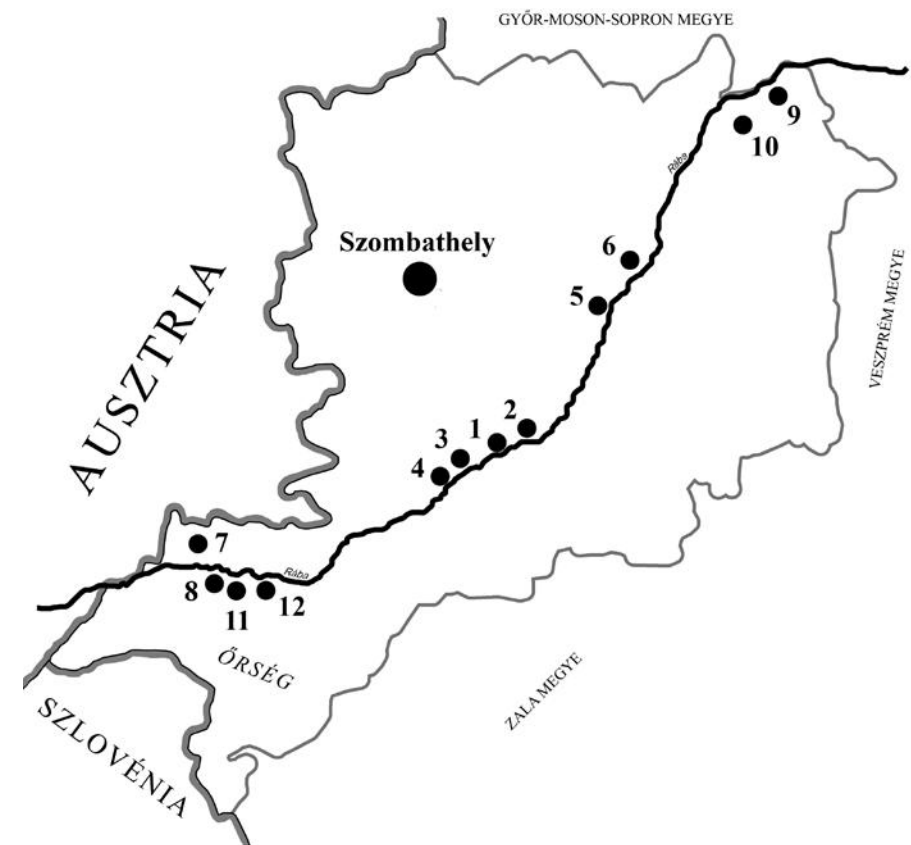
1. A RÁBA HALÁSZATÁNAK AUDIOVIZUÁLIS KUTATÁSA ÉS MATERIALIZÁLÁSA (1958–1980)

Indulás gyűjteni!

Bárdosi János 1957-ben államvizsgázott néprajzból és muzeológiából a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemen, a Tálasi István (1910–1984) által 1951-ben alapított Tárgyi Néprajzi Tanszéken,¹² diplomamunkáját *Történeti és néprajzi adatok a Fertő halászatához* címmel írta.¹³ A Nyugat-Dunántúl északi térségében, az osztrák-magyar államhatáron átnyúló Fertő tó magyarországi részén halászati gyűjtőútjait 1954 novemberében kezdte meg, még egyetemistaként. A fővárosból személyvonattal indult először a nyugati határszéli Sopronba, ahol a tervezett helyszíni néprajzi gyűjtéseihez (szövetkezeti halászat, vadászat, nádvágás) szükséges adminisztrációs kötelezettségeit intézte, a soproni rendőrségen láttamoztatta a határsávigengedélyét, illetve a Határvédelmi Parancsnokságon kapott ideiglenes vízre lépési és fényképezési engedélyt.¹⁴ Ezt követően az ifjú etnográfus Fertőrákos, Hegykő és Fertőhomok szövetkezeti halászeit kereste fel. A Fertő tó magyarországi vidékén megkezdett népi halászati gyűjtésével párhuzamosan, már a következő év nyarán, 1955 júliusában, a Rába folyó Vas megyei szakaszán is néprajzi gyűjtőmunkába kezdett. Mégpedig Rábahídvég, illetve Balozsameggyes és Rábakovácsi (a két falu 1970-ben történt egyesítésével ma Meggyeskovácsi) községekben.¹⁵ Még ugyanabban az évben, 1955 novemberében és decemberében újfent a Fertő vidékén, Hegykőn folytatta a helyszíni kutatásait, ahol többek között a helyi halászcsaládokat is összeírta, valamint a még álló halászkunyhók dokumentálását is elvégezte, amelyekről ceruzarajzokat is készített.¹⁶ Sőt, még ugyanebben az évben Nógrádi Géza (1932–1973)¹⁷ egyetemi hallgatótársával – aki később, 1956-tól szülővárosában, Sárváron a Nádasdy Ferenc Múzeum néprajzos igazgatója lett – Békásmegyeryben (1950-ig önálló település, ma Budapest III. kerülete)

is rögzített kéziratos halászati gyűjtést.¹⁸ 1956 áprilisában Sarródon és Hegykőn írta össze a halászok halismereti tudását, a Fertő magyar oldalán használt különféle hagyományos halászeszközöket (pl. *gyalogháló*, haltartó nádból, *halászhajó* stb.) és azok eredeti használatát.¹⁹ 1957-ben Bárdosi még Győr, Ásványráró és Nagybajcs népi halászatáról is készített kéziratos és rajzos cetlianyagot, nyilvánvalóan ekkor már Győrben, a Xantus János Múzeumban töltött muzeológus gyakornoki munkájával összefüggésben.

1958 telén, munkahelyet váltva a szombathelyi múzeum segédmuzeológusaként folytatta Bárdosi János a még egyetemista korában megkezdett halászati kutatásait a Rába vasi szakaszán,²⁰ ami aztán elhúzódva egyre intenzívebbé alakult egészen az 1960-as évek közepéig, majd 1980-ban még néhány alkalommal újra lehetőségessé vált számára. A tervezett gyűjtőutak szöveges eredményeit a szombathelyi Savaria Múzeum néprajzi adattára őrzi, a fényképeket a néprajzi fotótára (fotónegatívok, leíró kartonra ragasztott másolatok),²¹ a műtárgyként nyilvánított tárgyi emlékeket pedig a néprajzi gyűjteménye. Ezen túl a kutatás körülményeire vonatkozó adatokat és információkat a korabeli szigorú intézményi adminisztráció következtében a múzeumi néprajzi irattárban iktatott anyagok (levelek, levélmásolatok, kiküldetési jelentések stb.) tartalmazzák.²² Az etnográfiai adatfelvételek földrajzilag elsősorban a Rába folyó Szentgotthárd és Körmend közötti környékére, kisebb részben a Sárváron túli Rába-szakaszra koncentráltak, elsősorban az adatközlők lakóhelyeihez kötődően (1.1. ábra). A szombathelyi etnográfus muzeológus alapvetően tárgy- és témagyűjtéseket igyekezett végezni, amihez a második világháború lezárulta, tehát az 1945 előtt tevékeny halászbereket kereste fel (1.1–4. kép). Az 1950–60-as években történt helyszíni gyűjtések idején ugyanis a Rábán már csak a sporthorgászat volt engedélyezett, a korábbi bérhalászathoz használt paraszti eszközökkel tilos volt a halfogás.²³ A folyó menti falvakban élő adatközlők által elbeszélte emlékanyagot magnetofon hangfelvételeken is rögzítette,²⁴ illetve múzeumi adattári, letisztázott gépiratos feljegyzésekben dokumentálta. Az etnográfiai, a hagyományt leíró gyűjtőmunka része volt a fényképezés, a képes megörökítés és fotósorozatokban való vizuális jegyzetelés, amelynek technikai feltételeit szintén a múzeumi intézmény biztosította.²⁵

1.1. ábra

A Rába vasi szakaszának halászatára vonatkozóan Bárdosi János által végzett etnográfiai adatgyűjtések települései, a kutatásban résztvevő adatközlők lakóhelyei alapján

1. Rábahídvég (1958, 1960, 1962), 2. Püspökmolnári (1958, 1959, 1962), 3. Egyházashollós (1962), 4. Molnászezsöd (1962), 5. Ikervár (1962), 6. Sárvár (1962), 7. Jakabháza (1964, 1983 óta Szentgotthárd része), 8. Magyarlak (1964), 9. Pápóc (1966), 10. Kenyeri (1966), 11. Csörötnek (1966), valamint 12. Rábagyarmat (1980)

1.1. kép

1903-ban kiadott halászszyegy

Nyomdai termék, 17 x 10,5 cm. Gyűjtő: Bárdosi János (1962).

Savaria Múzeum Néprajzi Adattára 333. tétel melléklete.

Múzeum Szombathely 333

A halfaj neve	Tilalmi időszak												Legnagyobb méret
	Janár	Febr.	Márc.	Ápr.	Máj.	Jún.	Júl.	Aug.	Szept.	Októ.	Nov.	Déc.	
Fajtok, Tok, Tokhal													80
Fogas-Süllő, Fogas, Süllő													85
Galdóza, Gadóza, Gadóczi, Hukó, Retke													54
Kecsge, Kecsgetek, Kecsge, Kecsge, Kecsge													30
Kőszüllő, Bandár, Tarka-Süllő, Tót-Süllő, Vadsüllő													40
Lazac, Lazacpisztráng, Loszpisztráng													50
Lepényhal, Pénzes, Pénzpisztráng, Pérfal, Ón, Ónhal													25
Márna, Brána, Harcsaponty, Marina, Marcihal, Rózsahal													30
Pisztráng, Sebes Pisztráng													20
Ponty, Potyka, Possár, Tőponty													30
Sőreg, Csillagos-Tok, Halak királya, Királyhal, Sireg, Sőregtok													50
Szintok													60
Tetemestok, Halasúke, Sükehal, Vészhal, Tetemestok, Vágótok													100
Vízsa, Órhal, Színviza, Vízahal													160
Rák													8

A felsorolt halfajokat és rákokat a megfelelő tilalmi időszak alatt, valamint abban az esetben, ha azok az illető méretnél kisebbek, a halászati törvény 18. és 20., illetőleg 21. §-a értelmében tilos fogni.

Jelmagyarázat. A feketével jelzett rovatok a tilalmi időszakokat tántotik fel. A főlég befekettített rovatok a hónap első, illetőleg második felére megállapított tilalmi időszakot jelzik.

1.2. kép

1903-ban kiadott halászszyegy hátoldala

Nyomdai termék, 17 x 10,5 cm. Gyűjtő: Bárdosi János (1962).

Savaria Múzeum Néprajzi Adattára 333. tétel melléklete.

1.3. kép
1928-ban kiadott halászszege
Nyomdai termék, 13,5 x 9 cm. Gyűjtő: Bárdosi János (1962).
Savaria Múzeum Néprajzi Adattára 333. tétel melléklete.

1.4. kép
1928-ban kiadott halászszege
Nyomdai termék, 13,5 x 9 cm. Gyűjtő: Bárdosi János (1962).
Savaria Múzeum Néprajzi Adattára 333. tétel melléklete.

Archivált elbeszélések

A fennmaradt múzeumi archivált anyagok tanúsága szerint 1958. december 29-én Püspökmolnáriban és Rábahídvégen járt először Bárdosi, és ezen a helyeken jegyzett fel olyan kisszerszámos halászati eljárásokat, mint például az éjjeli harcsahorog, a fenékhorg, a hálóvars, vagy a húzóháló használata, illetve a jeges halászat és a szigonyozás tradicionális műveletei.²⁶ 1959. március 25-én aztán visszatért Püspökmolnáriba, ahol Piri Mihály 85 éves földműves így emlékezett vissza a századfordulós halászéletre a vonatkozó múzeumi gépiratos adattári feljegyzés szerint:²⁷

„[...] A hollósi határtól a rábakovácsi határig mind az övé volt a terület, ezt mind Szabó Sándor bérelte. A halászerület a községé volt, vagy a földesúré, ezektől kellett bérelni. A bérletet pénzbe kellett fizetni, de, hogy mennyit arra már nem emlékszem. 1899-től 1902-ig halásztam velük, kb. 3 évig. Akkor még legény voltam. Mostohám volt. Egy-egy forintot szokott a Szabó adni, meg halat amennyi kellett. A kifogott hal azé volt mind, csak úgy adott egy kis pénzt, nem osztzkodtunk sohasem. Én örültem, ha mehettem velük. [...] A harcsát mindig Győrbe szállítottuk, a kisebb halat meg Szombathelyre. Győrbe mindig élve szállítottunk. 2 m-es lapos lajtba. Ennek a tetején volt egy földél, itt tettük bele a harcsát és itt mertük meg vízzel. Ez a Rába parton az öntésen szokott lenni, hogy mindig kéznél legyen, itt tettük bele a halat és a lajtát feltettük a szekérre. Elvittük Sárovarra, ott új vizet kaptak és feladtuk a vonatra. Akkor még 80 fillér volt a harcsa kilója. Herkóvics nevű halkezeskedő vette meg, annak szállítottuk. Szombathelyre meg vesszőkosárban szállítottuk a halat a piacra. Ennek fedele is volt. [...]”²⁸

1960 márciusában Bárdosi visszatért Rábahídvégre, amikor is a 68 éves Horváth György halász egyéni emlékeit jegyezte fel:

„[...] 10 éves korom óta halászkodtam. Az apám is halász volt, vele együtt dolgoztam. Később a területet apám, a bátyám és én béreltük. Szentgotthárdtól Ikervárig halásztunk a Rábát. A Batthyány grófnál 9 évig voltam halász. 1922 tavaszától 1930 őszéig. Nagycsákányban voltam a gróf halásza és Nagycsákány területén halásztunk a Rábát. Itt még az apámmal együtt dolgoztam. Nagycsákányból Molnaszecsődre kerültem mint halász Dr. Galambos Jenő jegyző és Hertelendy Károly molnár bérlőkhöz. Én ott felesbe halásztam. Ezek voltak a főbérlők és kiadták nekem a területet albérletbe. Ők fizették a bérletet, mi pedig halásztunk nekik. A fiammal és

a családommal együtt halásztunk. A szerszámot magam adtam. Itt voltam kb. 7–8 évig. Innen lekerültem Széchenyi Mór gróf rumi uradalmaiba. Ez azt hiszem 1931-ben volt. Kb. 8 évig voltam itt, vagy még ennél is tovább. A bátyámmal, a Jánossal ketten halásztunk itt, de csak a rumi Rábaszakaszon. Azután én vettem fel a hollósi határt albérletbe Gemainer körmendi pékmestertől. Ő volt a főbérlő és ez nekünk kiadta albérletbe a területét. A János bátyám meg a hídvégi határt bérelte ugyancsak tőle. Ez kb. 1940-ben lehetett. 1940–1945-ig béreltük így a területet. Éjjel is sokat halásztam. Elmentem a lányaimmal halászni. [...] 1939-ben a Ferter uraság malma előtt Balozsamegyesnél, télen januárban 11 mázsa 70 kg harcsát és 48 kg pontyot fogtunk nagyhálóval egy kerítéssel. Ilyenkor kupacon van a harcsa, sokat lehetett egyszerre fogni. Télen jobb a halászat, mint nyáron. A halat mind Budapestre küldtük. [...]”²⁹

Az 1945 előtti és utáni, az 1950-es években már állami termelőszövetkezeti keretekben³⁰ dolgozó Rába-menti falusi halászkodó életét, munkájuk emlékeanyagát az 50-es, 60-as években járó tapasztalt férfiak és a halászfesések szóbeli közlései alapján igyekezett Bárdosi összeírni. Miként a fentiek is mutatják, a helyszíni etnográfiai adatgyűjtéseket aztán gépiratos feljegyzésekben rendszerezte és tisztázta, majd archiválta a néprajzi tanulmányai alapján. Például az 1960. március 22-én végzett helyszíni halászati gyűjtéseit a következő tematikában állította össze: „halfajták és ívási idejük”, „emelőháló”, „bokorháló”, „tapogató”, „halbörtön”, „halröjtők”, „húzóháló”, „hálóvarsák”, „horgok”, „fenékhorg”, „csukahorg”, „hálókötőtű és hálókötőorsó”, „jogi és bérleti viszonyok”, „fogási eredmények”, „szállítás és eladás”, „ladik”, „halászbabonák”, „halételek”, „halászlé”, „kocsonyás hal”, „fasérozott hal”, „sült hal”, „pörkölt vagy paprikás hal”, „csalétek horogra”, „sporthorgászat”. Vagyis elsősorban a hagyományos kisszerszámos halászat eszközei, technikája érdekelte, továbbá a népi halászat regionális és helyi változatainak anyagi kultúrája, amiről azonban szélesebb társadalmi összefüggéseivel kapcsolatosan is próbált feljegyzéseket készíteni. De még a halételekről is faggatta a halászfeséseket; persze a halászó férfiak között szintúgy akadt olyan, aki tudott halételeket készíteni, míg más halászkodók inkább igyekeztek minél előbb túladni a fogáson. Bárdosi saját kutatói jelenére, helyszíni jelenlétének és dokumentációs munkájának értelmére csak nagyon röviden utalt, elméleti és módszertani fejtegetésekbe nem bocsátkozott – idézve a 68 éves Horváth Györgyöt:

„Most már lassan én is csak sporthorgász leszek, mert nem szabad a szer-
számokkal halászni. 150,- Ft most a horgászjegy. 1952-ben a TSZCS-nek
[termelőszövetkezeti csoport] voltam a halásza. A sporthorgászok elnöke
a Miklósi orvos Szombathelyen. Ilyen öreg halász, mint én talán még egy
van a Bálint József Molnaszecsődön. A Rába-parton lakik. Kb. 72 éves.
Az a húzóháló, amit a múzeumba bevittünk tőle való.”³¹

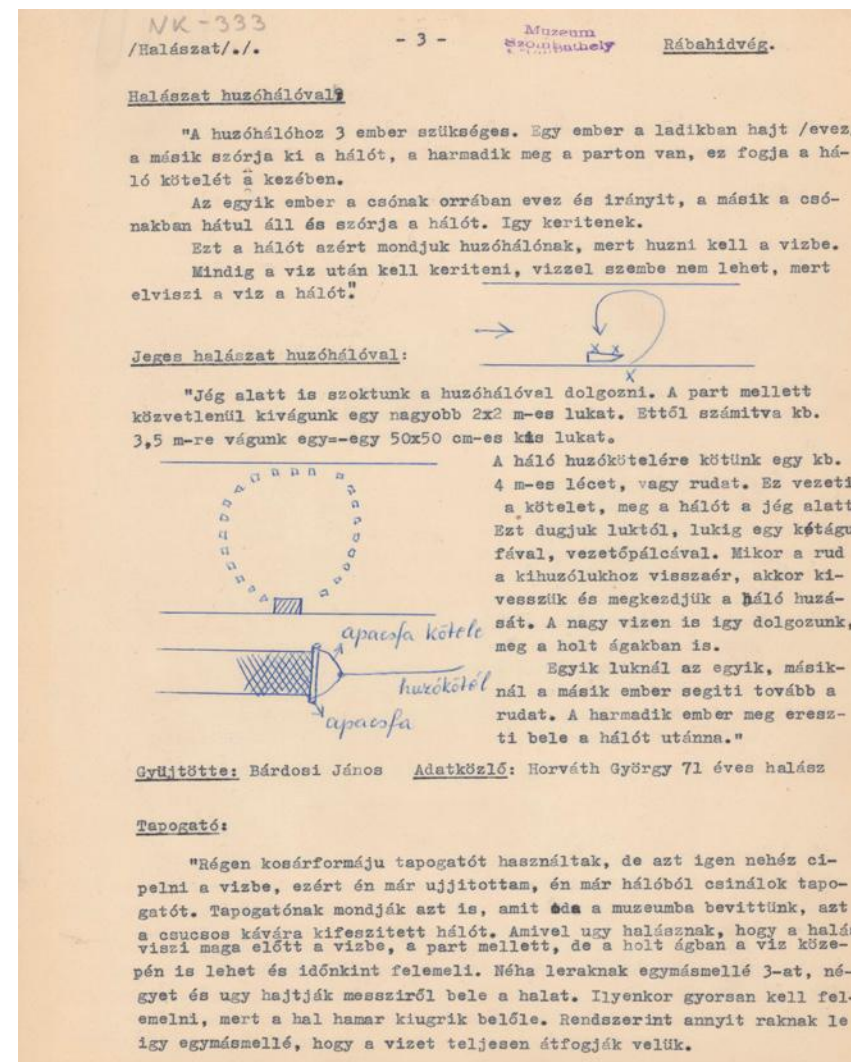
1962 júliusában újfent visszatért Rábahídvégre, a már 71 éves Horváth György
halászhoz, akinek közlései alapján a kisszerszámos halászati módszerek-
re vonatkozó további ismeretanyagot rögzített. Gépiratos feljegyzéseit
sematikus rajzos ábrákkal is kiegészítette (1.5. kép), amelyek nem csak
dokumentálják, de könnyebben érthetőbbé is teszik a leírással megöröki-
teni kívánt halászati eljárásokat, az eszközhasználatok elbeszél magya-
rázatait.³² Címszerűen ezek voltak a „halászat jégén fejszével”,³³ a „szigo-
nyozás”, a „varsa”, a „varsa készítése”, a „rekesztésmódok”, a „halászat
húzóhálójával”, a „jeges halászat húzóhálójával”, a „tapogató”, a „halértéke-
sítés”, az „emelőháló”, vagy a hatékony „varsalerekás” mikéntje.

1962 nyarán, augusztusban, immár Molnaszecsődön az 52 éves Bálint József
szóbeli közlését dokumentálta rajzokkal kiegészített gépiratos feljegy-
zésben. Ebben a gyűjtésében kitért a második világháború lezárulta előtti
korszak halászati jogviszonyaira is, valamint a korabeli halértékesítésre
és az olyan hagyományos halfogási módszerekre, mint a húzóháló, a há-
lóvarsa, az emelőháló vagy a kuriglaháló (más gépiratos szöveghelyeken
kuruglaháló), illetve a különféle horgok használatára. A gyűjtés során
röviden a pénzmafogás is szóba került. Az állatok szárított bőrét Szom-
bathelyre, a Nyersbőrforgalmi Vállalathoz szállította a halász.³⁴ A falusi
társadalom modernizációja hatásaként aztán később elfeledett módon,
azonban még a 20. század első felében a legálisan Rábát halászók kap-
csán így fogalmazott:

„[...] 1945 előtt a Rábán Rábahídvég nyugati határától Németfalu nyugati há-
tárig volt egy parcella, vagy szakasz. Ez ki volt adva a bérlőknek. A vá-
rosházán szokták elárverezni. Mindig 6 évre adták ki a területet. Mindig
a városházán lett kiadva és 3.000,- P-öt [értsd Pengőt], 2.500,- P-öt kel-
lett fizetni azonnal.

Aki az árverezésen részt akart venni, annak előre megfelelő kauciót –
2-300,- P-öt kellett betenni és csak úgy vehetett részt az árverésen.

Aki a területet megkapta, annak 1 évi bérletet azonnal le kellett fizetni.

1.5. kép

Hagyományos halászmódszerekre vonatkozó, rajzokkal kiegészített
gépiratos feljegyzés részlete

Gyűjtő: Bárdosi János (1962). Gyűjtés helyszíne: Rábahídvég.

Savaria Múzeum Néprajzi Adattára 333. tétel 3. oldala.

1939-től 1945-ig Gemainer Antal körmendi pékmester bérelte ezt a területet. Azelőtt meg a Hodosi Gyuláé, aki ugyancsak Körmenden lakott. 1933-tól 1939-ig volt a Hodosi Gyuláé, aki ugyancsak Körmenden lakott. 1933-tól 1939-ig volt a Hodosié, ezt akkor ő egyedül bérelte.

A Hodosi előtt a Heilinger jegyzőé és társaié volt a szakasz. Ők már tizenketten bérelték a határt, kb. 6 évig ezek is. Heilinger Rezső molnaszecsődi körjegyző volt a fő. Társai voltak: id. Buda Mihály kocsmáros, 100 hold körüli birtokos Molnaszecsőd, Gróf Sándor tanító Egyházashollóson, Virág Balázs főintéző Magyarszecsődön, Jezernecky Jenő ref. pap Magyarszecsődön, Hozbor János plébános Magyarszecsődön, Majsa Lajos adóügyi jegyző Nemesrempehollóson és még nem tudom kik...

A 12 tagú bérlők előtt is a Hodosi Gyuláé volt ez a terület kb. 3 ízben. A Hodosi néha társult a Markó városbíróval, vagy Krenner György orvossal, sőt még egy orvossal is, de ennek a nevére nem emlékszem.

Minden bérlő felesbe adta ki a halászatot. Mink mindig a bérlőknek halásztunk felesbe apámmal együtt. Sőt annak idején még a nagyapám is. A 12 tagú bérlők előtti Hodosi időben még a bérlő vásárolta meg a spagétot, a halászok megkötötték. Később azonban már spagétot se adtak, de akkor is felesbe kellett halásznunk. »Mindig jobban rágták a bérlők a csontot.« A csónak is a halászké volt. Ők csinálták, vagy csináltatták. Minden valamirevaló halász értett a csónakkészítéshez.

A halászok mindig írásbali [sic!] szerződést kötöttek a bérlővel, vagy bérlőkkel.

A Heilinger Jenő ideje alatt a rábahídvégi Horváth Gyuri is halászott. Az nem volt jó, amikor tizenketten bérelték egyszerre a területet, mert minél több a nyáj, annál nehezebb a kielégítés. Annak is a halász itta meg a levét. Mindenik nagy hasznot akart.

A kifogott halat mindig a bérlőhöz kellett bevenni. Amikor 12-en voltak, akkor meg Szombathelyre a kijelölt halkereskedőhöz. Antus Ignác halkereskedőhöz szállítottuk leginkább Szombathelyre a Kossuth utcába, a főposta mellé. Most legutóbb a sütőiparnál volt szegény öreg kenyérkihordó, pedig már kb. 75 éves. A Vízmellék utcában, vagy a Bűrű utcában lakik a lánya Szombathelyen. /Olyan zöld kapuszínes a házuk/.

Rajta kívül Mermelstein szombathelyi halkereskedőnek is szállítottunk. Amikor közvetlenül a halkereskedőhöz vittük a halat, akkor az átvételi papírokat kellett bemutatni a bérlőknek. [...]"³⁵

Egyházashollóson, 1962 októberében a 39 éves Varga József volt Bárdosi adatközlője, aki még szintén emlékezett az 1945 előtti halászati módokra és eszközökre (millingháló, szigony, tapogató, horgászat, fenékhorg, éjjeli horg, csukázó horg, húzóháló), illetve a Rába vízterületének bérlésére, a halértékesítésre és halszállításra:

„Szentgotthárdtól a Horvátnádáljai határig Pethő János bérelte a vizet.

Horvátnádáljától Körmend keleti határáig Gemeiner Antal pékmester bérelte.

Körmend keleti határától Egyházashollós keleti határáig pedig többen bérelték a szakaszt. Ezt a szakaszt hatan bérelték: Gemeiner, Dr Gombos János, Molnaszecsődi körjegyző, Dr Kevei István főbíró, Dr Krenner György főorvos, a többi is jegyző, Gáspár stb., meg főbíró.

Ezek aztán kiadták albérletbe a halászatot. Ezekből bérelte a vizet Bálint József Molnaszecsődön, Bálint János Egyházashollóson, valamint Horváth György és a bátyja Horváth János Rábahídvégen. Ezek halásztak itt albérletbe.

A hollósi határtól Rumig megint egy másik szakasz volt. Ezt a Horváth Gyuri bácsiék halászták, de sose volt ő főbérlő.

A községek határain belül a főszolgabíróságok elárverezték a vízterületet, úgy, mint a vadászterületet. Általában azok bérelték a Rábát is, akik a vadásztársaság tagjai voltak.

Az albérlők felesbe halásztak. A szerszámot mindig az albérlő adta.

A nappali fogás volt a feles, az éjjeli meg mind a halászké volt! Ugyanis éjjel senki se tudta ellenőrizni, mennyit fogtak.

Az albérlők minden halászszerszámmal halászhattak. Mi pedig a kishalászk csak emelőhálóval, millinggel – bár ez szabálytalan – éjjeli horggal, fenekessel bedobóhorggal.

5 pengőt kellett fizetnünk az évi jegyre az államnak. A területre meg a főbérlővel egyeztünk meg. A megmagasabb [sic!] bérleti díjam 220, pengő volt.

Ha a horgász 50 Ft-t fizetett, akkor a kishalász dupláját.

A malomtulajdonosoknak is volt joguk a halászatra a Rábán a malom előtt és után 100–100 m-re. Ide a halász sem mehetett be, csak a molnár engedélyével. A molnárok is szoktak halászni.

[...] A halakat feleshalászat idején a főbérlő közvetlen szállította Budapestre maszek halkereskedőknek. Az albérlőktől pedig Szombathelyen

az Antus halkereskedő szokta elhordani. Sokszor érte is jött. Ha nem, akkor az albérlők vitték be. Zsákba fű, vagy lóher közé bepakolták. Nyáron meg a harcsát berúgatták, úgy szállították, mert így 24 óráig biztos nem pusztult el.

Vasvárra, Körmendre, Szombathelyre vitték innen a halat. Ezeken a helyeken piacon is árulták. Szentgotthárdra főleg a Csákánydoroszlóiak vitték a halat. [...]”³⁶

1962 decemberében Ikerváron a 60 éves Galavics Imre szóbeli közléseit jegyezte fel a szombathelyi etnográfus. A halfajták és halászeszközök (húzóháló, tükörháló, varsa és különféle horgok) használatán és készítésén túl az egykori halássterületekről és a halértékesítésről elmondottakat is írásban rögzítette:

„[...] Főleg a Rábán halásztunk, vagy esetleg a Gyöngyösön. A Répcére is el szoktunk menni halászni, mikor a zsidók júliusba csak tejet meg halat ehettek, 9 napig, akkor sokat fogtunk. A Répcére csak akkor szoktunk lemenni.

Az ikervári, gyulamajori, rábakovácsi, basozsamegyyesi [sic! Helyesen: balozsamegyyesi] szakaszt halásztam meg a csatornát.

A grófná mindig felibe halásztunk. A szerszámot a halász állította. Ahol felibe halásztunk pl. Rábakovácsiba, Szunyog-majorba, Gyulamajorba [sic!], ott az intéző mérte le a halat. Fele az enyém lett, fele az övöké. Ha nem kellett nekik a hal, akkor eladtam és akkor pizbe fizettem nekik a hal árának felét.

Én a Molnár Sándortól tanultam halászni, mind a Győrvári. 22-25 éves koromtól fogva halásztam. 1951-52 óta viszont már nem halászok, hanem kosarat kötök.

Az utolsó évekbe 160 Ft-ot fizettünk minden negyedévre, de akkor már nem volt akkora vízünk, mint régebben.

A hálókhoz szükséges fonalat mindig Szegedről hozattok.

[...] Sárváron, vagy esetleg Szombathelyen, a piacon árultok a halat Szombathelyre, a halkereskedőnek is szállítottunk. Budapestre ugyan-csak a halkereskedőnek. Budapestre csak a harcsát vittük el.

50 kg-os harcsát is fogtam a balozsai határban.

Amikor 1,20 pengő volt 1 kg disznóhús, akkor mink 2,40-ért adtuk a harcsát. Most is dupla áron kellene adni, nem ám 20 Ft-ért, mint ahogy most annyi kg-ja.

Tábori József zsákba szokta bevinni gyalog a halat. Csak kézbe mérte, a halat tenyérbe tette és megsaccolta, hogy mennyi lehet. Mérlege nem volt, ezért mérte így. Már kb. 30 éve volt ez.”³⁷

A Sárváron élt 76 éves Győrvári Ferenc a Rábán való halászat 20. századi, a két világháború közötti gyakorlatáról, eszközeiről (fenekes és dobós horgok, „kétszárnyú varsa”, „húzóháló”, „tükörháló”), a halássterületekről, a korabeli bérlési módokról Bárdosinak összefoglalóan így fogalmazott:

„Az ikervári hídtól az alsópatyi határig az én területem volt 1923-ban. Közbe volt, mikor fölvettem a területet egészen a nicki gátig-Nagyon csiklandékos volt a halássterületek felvétele, mikor én megjöttem a hábéruból [sic!], 1919-ben kezdtem halász lenni.

200 korona bánompénzt kellett letenni az árverés előtt. Én fölvettem a terület árát 3000 koronára, hogy biztosan megkapjam, legyen miből élnem. Szentháromság vasárnapján volt az árverezés. A 3000 koronából én fizettem 1200 koronát, az uradalom meg 1800-at.

Rábakethelen [sic!] Józsa nevű halász halászott felesbe. Rábahídvégen meg az öreg Molnár abban az időben.

A Rábán kívül a Herpenyőn, meg a Gyöngyösön is halásztunk. A Gyöngyösbe, mikor én halász lettem, akkor még 70-80 kg halat is lehetett fogni. Rák is annyi volt benne, hogy iszonyatos. Én ugyan annak nem vettem hasznát, de vóttak itt rákiszók is.

A Gyöngyösbe csak varsákkal halásztunk. Egy-egy reggelre volt 70-80 kg halunk, de ebbe, azt mondhatom, hogy 1 kg-n aluli nem is volt. 18-20 varsát tettünk le egyszerre. 21-gyel szoktunk indulni tavasszal, de őszre már mindig elkallódott belőle 2-3 db. A parasztok ellopták.

Én minden tavasszal új hálókkaal indultam, mert ha belement egy avitt hálóba egy 20-30 kg-os hal, akkor az széjjel is tépte. Így viszont már ez az egy hal is megéri, hogy az ember újat csináljon minden évbe.

A Gyöngyöst előbb csak 15 évenként foghatták le molnárok egyszer, csak akkor engedhették át a Perintbe. Csak 15 évenként eresztették le, hogy pucolják a Gyöngyöst, ezért voltak benne nagy halak. 1947-től fogva viszont má úgy fogták le a vizet, ahogy akarták, bár már a nyilas-rendszer alatt se vót olyan normális ez a viszony, már akkor is sokszor lefogták. [...] A hálókhoz a fonalat Szegedről szoktuk szállíttatni. [...]”³⁸

„[...] A Rába szakaszokra volt osztva:

I. szakasz: Rumig

II. „ : Rumtól Ikervárig

III. „ : Ikervártól Sárvárig

IV. „ : Sárvártól Asszonfáig [ma Ostffyasszonyfa]

V. „ : Asszonfától Csönge, Nickig.

Én Ikervártu Asszonfa, Felsőpaty határáig halásztam. Rá való két évre meg a másik szakaszt is fölvettem, Asszonfától Nickig. Akkor két szakasz volt az egyém [sic! ...] Ez volt az első halászatom, mert az öreg Molnár Sándor nem tudott vizet fölvenni, ezért vett melléje. [...] A halász nem foghatott vadat, erre kényesek voltak mindig. »A halat fogja meg a halász, a vadat meg lüjje meg a vadász.« – szokták mondani –. [...] Ha valamelyik halász vadat fogott, és megtudták, akkor fölfüggesztették, elvették tőle a vízterületet. [...] A főbérlő 6 évre vette fel a területet. A Dunántúli Halászati Felügyelőség meg 10 évre adta már. Úgy szokták árverezni, hogy mindig az uraságoké lett a vízterület, mink csak albérlők lehettünk.”³⁹

A rábai halászat 20. század eleji, Sárvár környéki feltételeiről, körülményeiről, a megfogott hal értékesítési lehetőségeiről a következőket mondta el szintén Győrvári Ferenc:

„[...] Szombathelyre Marmanstein halkereskedőnek szoktuk eladni a nagy harcsákat. Többnyire azonban elszállítottuk Budapestre halkezeskedőknek, de étkezdéknek is szállítottunk. Ide Sárvárra is sokat vitünk nemcsak a piacra, hanem házakhoz, vagy az étkezdékbe is. Az öreg Molnár Sándor még Pápára is vitte a halat, de mi már nem, mert akkor már nem volt sok hal. Az öreg 1900–1902-ben még Győrbe is szállított. Kb. 1910-ig 60 krajcárért vették a harcsa kilóját.

Előbb a sárvári piacon minden nap volt hal. Turkálhattak a halba, most meg még kívánvo [sic!] se tudnak enni halat.

Sok gyomorbeteg meggyógyítottak hallal.

Télen lehet jól halat fogni, kivált ha a telelőfészket eltalálja az ember. Különösen a harcsákét.

A harcsa, ha meg van fogva kiokádik mindent.

Ha a hal megpessed, akkor azzal a piacot elrontja az ember. Azér [sic!] szoktuk halbörtönbe, vagy hálósákba vízbe tartani, hogy frissen maradjon.

15–18 kg-os pontyokat is szoktunk fogni árvízkor meg iváskor.”⁴⁰

A Rába Szentgotthárdnál (Rábatótfalu) válik teljesen magyar területen lévő folyóvá. Ennek a szakasznak a népi halászatára vonatkozik az az 1960-es években felgyűjtött emléktanyag, amely az 1964 áprilisában Magyarlakon és Jakabházán (1983-tól Szentgotthárd része) végzett gyűjtés gépiratos tisztázataiból tevődik össze. Magyarlakon az akkor 73 éves Mezei Ferenc volt Bárdosi adatközlője, ő még az első világháború lezárulta előtti időben dolgozott halórként egy bérlőnek, aki parasztember volt. A tőle kapott *kuruglahálóval* és *varsával* (kétszárnyú, háromkarikás) halászott időnként maga is. Mezei Ferenc a két világháború közötti időszakban továbbra is halórként dolgozott, akkor már egy szentgotthárdi őrnagynak, illetve a rábakethelyi (1950-től Szentgotthárd része) kántornak. A kapott halászszerszámokkal egyedül fogott halat, a *hajtívánra* szerelt *kuruglahálóját* maga kötötte, amivel a víz áradásakor a partról szedte össze a halakat. A Rábán való halászattal, nyugdíjas korba lépve, 1957-ben hagyott csak fel, bevallása szerint a megfogott halakat inkább elosztogatta. Neki is sikerült egyszer egy természetes, 20 kilogramm feletti harcsát zsákmányolnia, amit aztán ő is Budapestre küldött el. A Jakabházán élő 65 éves Kiss Ferenc még szintén jól emlékezett a néhány évtizeddel korábbi időszak állapotaira:

„[...] 1937 óta voltam a máriaújfalui állomáson jegykezelő pályao. Azóta halásztam a Rábán. Csornáról, ill. Dénesfáról kerültem ide.

Aki bérelte itt a Rábaterületet, annak a halásza itt versázott, pecázott, éjjeli horoggal is halászott, meg emelőzőtt is.

Egy őrnagy bérelte a területet, később meg a ketheli [értsd. Rábakethely, 1950-től Szentgotthárd része] tanító. A magyarlaki gáttól föl a határig. Azt hiszem a Vizgazdálkodási Igazgatóságnak fizettek a terület bérléséért. Az őrnagy is meg a tanító is halásztak, de feles-halászok is voltak. Az őrnagynak volt egy halóre, ez halászott felesbe az őrnagynak.

25-en voltunk halászok itt 1937-től 1945-ig. 1945. után is halásztam, de már akkor nem nagyon volt hal.

A bérlőnek, az őrnagynak, vagy a ketheli [rábakethelyi] tanítónak fizettünk 25,- P-öt évente, de csak horoggal szabadott halászni. Csukahoroggal, éjjeli horoggal, csak egy szombathelyi halásznak volt megengedve, hogy fenekes horoggal is halászhatott, de más nem. [...]”⁴¹

1966-ban Bárdosi az osztrák-magyar határtérségen túl a Rába Vas megyei szakaszának legészakibb részén, a Vas, Veszprém és Győr-Moson-Sopron megyék hármashatárán fekvő Pápócon, illetve a vele szomszédos

Kenyeriben is etnográfiai (szöveges, rajzos és tárgyi) gyűjtőmunkát végzett. Pápócon az adatközlője az 1906-ben született Pribus Dezső szövetkezeti halász volt, akitől az 1945 előtt fogott jellemző halfajtákat (márna, keszeg, domolykó, harcsa, ponty, süllő, csuka), valamint a halászati jogviszonyokat tudakolta a szombathelyi muzeológus:

„[...] 1945 előtt a gróf Czirákyé volt ez a terület, meg a községeké, Csöngétől a Rábakecskédi vámhídig béreltük. 30–40 kg. halat kellett fizetni érte egy-egy évben, de legtöbbször meg sem kellett adni. Én kisszerszámos halász vagyok. Most 1.500, - Ft-ot fizetek a szövetkezetnek, meg a fogásra 30%-ot és így eladhatom a fogott halat, nem kell a szövetkezetnek átadnom. Az én öregapám is, meg az idesapám is halász volt, meg én is az vagyok. A Rábába, meg a Répce apasztójába halásztunk. [...]”⁴²

A halászsok szerszámainak használatát szintén magába foglalja a jegyzetanyag; ilyenek a három ember által csónakból használt 40 méteres húzóhálóval, a kétszárnyú hálóvarsával és a lassú folyóvizeken használt tükörhálóval való halászat. A húzóhálóval halászatkor a csónakot hajtó volt a *hajós*, a hálót szóró halász a *kötélhúzó*, és a parton, zátonyon a hálókötél végét tartó harmadik halász a *laptáros*. A pápói Pribus Dezső másik két halásztársa Kenyeriben élt. Egyikük, az 1900-ban született Dobos Antal szintúgy adatközlőként ismertette Bárdosival a húzóháló részeit, valamint a partmenti halfogó eszközök (*bokorszák*, *háló- és vesszővars*) hagyományos használatát.⁴³ Az adatközlők a szombathelyi Savaria Múzeumnak ajánlékoztak Pápócról 4 db hálókötőtűt és 2 db hálókötőfát (*börce*), továbbá Kenyeriből 1 db varsát, 2 db hálókötőtűt és 3 db hálókötőfát.

Bárdosi aztán még 1980 augusztusában is visszatért népi halászati szöveges adatgyűjtésre a Rábához, mégpedig Rábagyarmatra, az 1901-ben született Pencz Ferenchez. A rábai halász szubjektív elbeszélését ez esetben mintegy hatoldalas gépiratos tisztázatlanban archiválta a szombathelyi etnográfus. A feljegyzés szintén kivételes emlékanyagot foglal magába nem csak a fogható halfajtákról, a népi halászati módszerekről, eszközökről (*halbörtön*, *emelőháló*, *millingsháló* és *dobháló*, *kerítőháló*, *varsák*, *harcsahorog*, *éjjeli horog*, *csukahorog*, *fenekeshorog*, *merítő szák* és *akasztó*), hanem a halászat területi jellegéről és a hal értékesítésének egykori körülményeiről is:

„[...] 13–14 éves koromtól fogva mindig halásztam, amíg csak lehetett. Szentgotthárdtól Körmenig halásztunk a Rábát. Az államtól béreltük a terü-

letet. Szentgotthárdon kellett engedélyt váltani. Amikor az apám volt a bérlő, akkor meg tőle béreltem. Egy-egy évre 5 korona volt a halászsó a kisszerszámokra, később 1926-tól meg 5–6 Pengő.

Apám megengedte a sporthorgászoknak, hogy bejöjjenek a területre. Azok személyenként 1 mázsa búzát fizettek.

Az ivánci terület a Sigray grófé volt. Sigraynak 4 halásza volt, az én apám is köztük volt. A kifogott hal Sigrayé lett, helyette a halászsok tűzfát kaptak. A szerszám, a kerítőháló a grófé volt. Készen hozatta a hálót Szegedről, a hálógyárból és itt lett összeszerelve, felszerelve. Kisszerszámmal a halászsok azért külön-külön is halászhattak. A kisszerszámokkal kifogott hal a halászsoké volt.

Halászat után Sigray kocsisa szekéren hordókban szedte össze a halászsoktól a halat. Kerítőhálójával 52 kg-os harcsát is fogtak a Sigray területén. Négyen, esetleg öten voltunk a kerítőhálójához. A *kerítőhálók* 65–70–80 métereseek voltak és 6 méter magasak. Mindkét végükön 40–40 m-es *húzókötel* volt, az *apacsok*on.

Az én kerítőhálóm 65 m hosszú és 6 m magas volt. Ezzel négyen halásztunk. Én Pencz Józseffel, Pencz Imrével és Kovács Károllyal halásztam együtt. Siklér Imre volt a halór, aki kb. 1 éve halt meg.

A malmok, gátak előtt 6–7 m-es vizek voltak.

Itt a környéken Szalinka Imre volt a legjobb halász, aki Molnaszecsődön élt, onnét költözött Szentgotthárdra. Ő Szentgotthárdtól Sárvarig halászott. Ez szerb ember volt. 30 db *varsával* halászott. Én is tőle tanultam meg, hogy hogyan kell varsával halászni.

Szalinka Imre barátja az Antus Ignác szombathelyi halkereskedő volt. Ők nagyon sokszor csak ketten halásztak a kerítőhálójával. Szalinka hajózott is, meg a hálót is kidobta, a másik végét a parton a barátja tartotta, vagy a parton fához, bokorhoz kikötötték.

[...] Szombathelyre az Antus Ignác halkereskedőnek mi is adtunk el halat. Szombathelyre vonaton vittük hátizsákban. Amit Budapestre szállítottunk, az ládába raktuk jég és csalán közé. Nagyobb harcsákat élve is küldtünk Budapestre. Pálinkás zsömlét tettünk a harcsa szájába és így élve megkapták Budapesten. Budapesten a Halcsarnokban Pető Géza innét származó fiú volt a halátvevő. Az apja Pető János itt élt a faluban. Legtöbb halat Szentgotthárdra szállítottunk. Itt a kethelyi Németh család vette át a halat, kik Gráczbá szállították. Németh József 92 éves korában

halt meg, akinek »Józsa« volt a mellékeve. Ő mindig bérlő volt és hal-kereskedéssel foglalkozott. A Németh, vagy ahogyan mi neveztük, a »Józsa« minden halat megvett Kethelyen [Rábakethely, 1950-től Szentgottárd része], mert a papok mind átvették tőle, ezért igen sokszor vittünk neki. Egyszer 5 harcsáért 98,- Pengőt kaptam tőle, 101,- Pengőért meg egy tehenet vettem. Ezeket a harcsákat is Grácba szállította. Gondolom, hogy a Németh kethelyi bérlő ennek háromszorosát kapta érte Grácban. [...]»⁴⁴

Vizuális kutatás és objektiválás

Az 1962 augusztusában végzett halászati néprajzi gyűjtés a hangzóanyagokból készített szöveges, rajzos feljegyzéseken túl fényképes és filmes dokumentálást is magába foglalt (1.2. ábra).⁴⁵ Mivel a hagyományos kisszerszámos halászati módokat ekkor már nem engedélyezték, az etnográfusnak halászati engedélyre volt szüksége a Vas megyei Sporthorgász Egyesületektől ahhoz, hogy a Rába Körment és Rum közötti szakaszán az idős adatközlő halászok az ő számára bemutathassák, vizuális dokumentálásra alkalmas módon megjelenítsék az általuk ismert különféle hagyományos halászeszközök használatát és a halfogási technikákat.⁴⁶ Az engedélyt a Rábavidéki Horgász Egyesületek Intézőbizottsága adta ki a „tudományos néprajzi megőrkítés” céljára.⁴⁷ A filmezés előkészítésére Bárdosi többször elutazott Szombathelyről Rábahídvégre, mégpedig vonattal, majd onnan kerékpárral a környékbeli falvakba, Egyházashollósra és Molnaszecsődre azért, hogy személyesen találkozzon a halászokkal.⁴⁸ Körmentről pedig a Rábán csónakon indultak tovább Rábahídvég felé fotózás céljából.⁴⁹ 1962. augusztus 25-én Rábahídvég környékén Pulay Endre tanárral közösen filmezték a Rába halászatát; csónakon egészen Rumig is eljutottak, miközben fényképezték is a látottakat.⁵⁰ A tárgy- és téma gyűjtésekhez a Rába és Herpenyő szakaszán a filmforgatáskor használt halászeszközöket Bárdosi igyekezett meg is szerezni a szombathelyi múzeum néprajzi gyűjteménye számára.⁵¹ A helyszíni etnográfiai kutatási folyamat így aztán alkudozással is járt a múzeumi megőrzésre kiszemelt, régen használt vagy akár hitelesen rekonstruált halászeszközökért.⁵² Ennek során meg is kellett magyaráznia az etnográfus kutatói intencióját az adatközlőknek, a tárgyakat eladóknak. Miként Bárdosi János egy leveléből kitűnik: „[...] Nagyon kérem,

vegye figyelembe, hogy a múzeumba kerülnek és az utókor ezeken keresztül szemléli majd az egykori rábai halászáletet. Tehát nem halászati célt szolgál, hanem történelmi dokumentum és amíg a múzeum fennáll, ezek addig a Maga nevében szerepelnek [...]»⁵³

1.2. ábra

A Rába vasi szakaszának halászatára vonatkozóan Bárdosi János által készített fotók gyűjtőhelyei

1. Csörötnék, 2. Egyházashollós, 3. Jakabháza, 4. Körment, 5. Molnaszecsőd, 6. Püspökmolnári, 7. Rábahídvég, 8. Sárvár

Bárdosi 1962 nyarán, augusztusban készült kisképfilmes (2,4 x 3,6 cm-es) fekete-fehér fényképfelvételei a szombathelyi múzeum néprajzi fotótárába kerültek megőrzésre. A vizuális dokumentálás elsősorban analóg fotótechnikával való munkát jelentett, amelynek során 1962. augusztus 23-án, Egyházashollóson fényképezte le a szombathelyi etnográfus muzeológus Varga József és fia által használt *bokorhálót* (1.1. fotó), amellyel kishalakat fogtak, valamint egy szigonyt.⁵⁴ 1962. augusztus 24-én Körmenátnél a Rába folyót, Molnászezsódnál a *kuruglahálóval* és evezővel a kezében egy halászt (1.2. fotó), illetve egy gyereket fotóztott.⁵⁵ Továbbá szintén Molnászezsódnál Bálint József halászt (miközben a Rábán evez a csónakjában), magát a halászcsonakot, illetve a *kuruglahálóval* való halászat bemutatását örököltte meg Bárdosi János.⁵⁶ Tulajdonképpen egy olyan megszervezett esemény keretében, amelynek során a halász mintegy megelevenítette ezt a halászszerzőszámmal való hagyományos part menti kishalászati módot. Az etnográfus muzeológus ezt a demonstrációt vagy imitációt dokumentálta hagyományként (1.3. fotó).⁵⁷ A gyűjtési helyszínen készült fényképeknek, a fényképezés emlékének az adatközlővel való későbbi kapcsolattartásban is szerepe lehetett, ami az etnográfus számára a tárgyak megszerzésével összefüggésben szintén fontos volt. Erre egyértelműen utalnak a múzeumi irattárban megőrzött levelezések.⁵⁸

A *kuruglaháló* használatát (1.4. fotó) még Egyházashollóson is rögzítette Bárdosi 1962. augusztus 24-én, ami ott csónakból történt.⁵⁹ Ugyanitt Varga József mutatta be neki a csónakból halászást (szigonyozás, *millíngháló* használata) a fényképes felvételek elkészítéséhez (1.5–6. fotó).⁶⁰ Szigonyt eredeti használati tárgyként fényképezett Rábahídvégen,⁶¹ ahol a Rábán közlekedő csónakos halászt is megőrkítésre méltó témának ítélte.⁶² Az 1962. augusztus 24-én készült egyházashollósi fotósorozat képei közül a múzeumi nyilvántartás szerint kilencet Horváth Ernő, Bárdosi szombathelyi természettudományos muzeológus kollégája, egyben múzeumi igazgatóhelyettes felettese készített.⁶³ A Horváth-féle fényképfelvételek témája ugyanaz, mint a Bárdosi-fotóké: halászat *millínghálóval*, szigonyozás csónakból. Horváth Ernő aztán augusztus 25-én Rábahídvégen kétszárnyú varsát,⁶⁴ valamint a Rába-parton az emelőhálóval való halászatot örököltte meg.⁶⁵ Ugyanekkor szintúgy Rábahídvégen a szigonyozást,⁶⁶ a varsa lerakását és annak a folyóból való felvételét,⁶⁷

1.1. fotó

Bokorháló

Egyházashollós, 1962. augusztus 23. Bárdosi János felvétele.

Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm.

Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4203.

1.2. fotó

Halász kuruglahálóval és evezővel

Molnasecsőd, 1962. augusztus 24. Bárdosi János felvétele.

Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm.

Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4221.

1.3. fotó

Halászat kuruglahálóval

Molnasecsőd, 1962. augusztus 24. Bárdosi János felvétele.

Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm.

Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4237.

1.4. fotó

Halászat kuruglahálóval

Egyházashollós, 1962. augusztus 24. Bárdosi János felvétele.

Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm.

Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4916.

1.5. fotó

Szigonyozás csónakból

Egyházashollós, 1962. augusztus 24. Bárdosi János felvétele.

Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm.

Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4273.

1.6. foto

Halászat millinghálójával

Egyházashollós, 1962. augusztus 24. Bárdosi János felvétele.

Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm.

Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4291.

Egyházashollóson pedig a húzóhálójával való halászatot fotózta Horváth Ernő is (1.7. foto).⁶⁸ Ide Bárdosi még ugyanazon év októberében újra vizs-
szatért azért, hogy Varga József halász lakóháza udvarán fotókon do-
kumentálja a *millingháló* összeszerelését, pontosabban a munkát
bemutatását.⁶⁹ Augusztusban Molnaszecsődön pénzmafogókat és hal-
tartó eszközöket, valamint a folyóparti halászhálókhoz használt kaparóhálót
(*kurugla*) dokumentált. Ebben az esetben nem a használatukat, hanem
az azonosításukhoz magukat a tárgyakat rögzítette a lakóház udvarán.⁷⁰
Másnap, 1962. augusztus 25-én Rábahídvégen folytatódott a népi halá-
szati módszerek vizsgálata és vizuális megörökítése, ahol a lefényképe-
zett témák nem csupán tárgyfotókra szűkültek, hanem a halászeszközök
használatát is igyekeztek dokumentálni. Ilyen fotótéma volt az emelő-
háló összeállítása⁷¹ és annak a halással történő mozgatása, imitációja,⁷²
illetve az eszköz partmenti használata,⁷³ az azzal történő halfogás.⁷⁴ To-
vábbá a kétszárnyú hálóvarsa⁷⁵ és annak a folyóba történő lerakása,⁷⁶
a megfogott hal kivétele,⁷⁷ haltartató hálóba (*hálósák*) való beletétele,⁷⁸
valamint a partmenti szigonyozás.⁷⁹ Még aznap Püspökmolnáriban jár-
va egy, a Rábán használatos csónakot és a működő kompot is lefényké-
pezte Bárdosi.⁸⁰

A vizuális dokumentálás nem csak tudományos adatfelvételnek minősült, ha-
nem távlatosan kiállítási célokat is szolgált, amihez azonban egyes ese-
tekben a halászeszközöket is újra el kellett készíteni, amelyeket aztán az
etnográfus muzeológus igyekezett megvásárolni a múzeumi gyűjtemény
részére.⁸¹ Az etnográfiai munka kiegészült a hozzájuk kapcsolódó eredeti
eszközhasználati fogások, módok lehetőség szerint állóképeken való
rögzítésével is. Mindez a megszervezett események kereteiben nem csak
a folyóparton vagy a folyón csónakkal közlekedve, de akár a halászok la-
kóhelyének udvarán is megtörténhetett. Például Győrvári József sárvári
halász esetében, aki a Rábán használt *tükrőháló* felcsavarását és javítását
mutatta be Bárdosinak 1962 decemberében az otthonában,⁸² az etnográfiai
képsorozatot szemlélve jól érzékelhetően, mintegy rekonstruálva
a munkafolyamatot (1.8. foto). Továbbá egy régi fényképnagyításról ké-
szített reprográfia is része volt a fényképes gyűjtésnek, miként az Mol-
naszecsődön történt 1962 augusztusában. A felvétel igazi ritkaság, már
Bárdosi helyszíni gyűjtéseinek idején is forrásértékű felvételnek számí-
tott azért, hogy az 1945 előtti rábai halászok láthatók rajta (1.9. foto).⁸³

1.7. fotó

Halászat húzóhálójával

Egyházashollós, 1962. augusztus 24. Horváth Ernő felvétele.

Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm.

Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4910.

1.8. fotó

Tükrőrháló felcsavarása

Sárvár, 1962. december 11. Bárdosi János felvétele.

Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm.

Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4988.

1.9. foto

Halászok a zsákmánnyal

*Molnászeecsőd, 1962. augusztus 24. Bárdosi János felvétele.
Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm. Reprográfia.
Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 6861.*

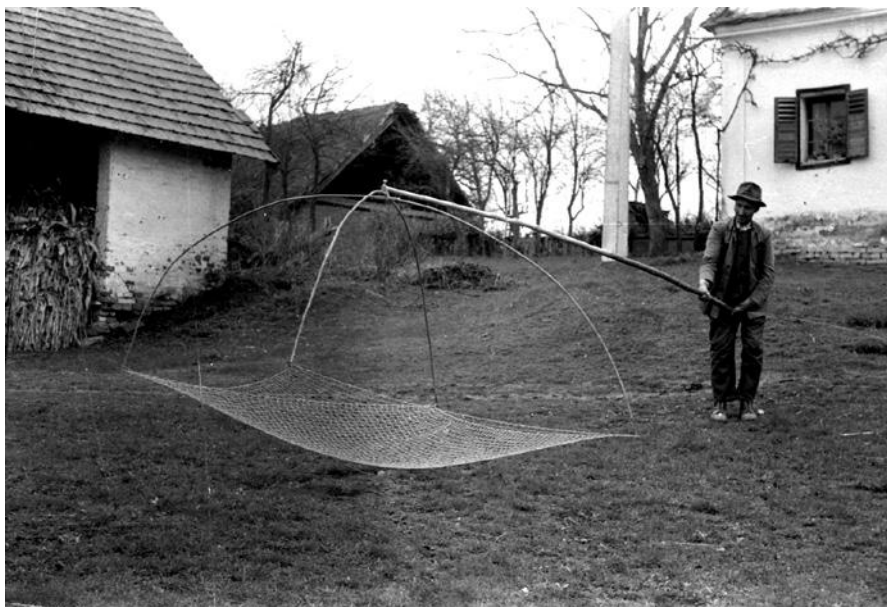
A felvétel egészen ikonikus jelenetet hordoz: a halászok, kezükben a halászcsonakhoz használt evezőlapáttal és a tekintélyes mennyiségű lesőharcsa zsákmányukkal. A felvétel társadalmi használatának, a fénykép keletkezéstörténetének dokumentálására Bárdosi nem fordított figyelmet, megelégedett a képi tartalom megőrzésével a későbbi kutatásokhoz. A készített reprodukció minősége azonban kiállítási célra nem volt alkalmas.

A Jakabházán 1964-ben készült fotósorozat⁸⁴ szintén a halász lakóháza udvarán készült fotográfiákból áll. Itt az emelőháló összeszereléséről,⁸⁵ illetve az eszköz már halfogásra kész, összeszerelt állapotában, annak a halász által történő mozgatásáról készült a fényképes dokumentáció (1.10. foto).⁸⁶

Bárdosi 1966 áprilisában aztán Csörötneken tovább foglalkozott az emelőháló használatával, ahol az 1902-ben született Horváth Gyula cigány halász mutatta be a fényképezéshez a Rába-parton a nagy méretű halászeszközzel történő hagyományos halászatot (1.11. foto).⁸⁷ Ezen túl a *bokorháló*t is megmutatta az etnográfusnak,⁸⁸ valamint a *kuruglaháló* használatát is.⁸⁹ Mindezeket túl a csörötneki cigány halással a házudvaron, a szabadban a hálókötés⁹⁰ munkafolyamatát is dokumentálták (1.12. foto).

Muzealizációs eljárások bővülése

Az 1960-es évek helyszíni etnográfiai gyűjtései a Rába környezetében élő halászó emberek által hordozott emlékekre, ismeretekre, tudásra és a tárgyi világra, mindezek összeírására, összegyűjtésére és vizuális rögzítésére koncentráltak elsősorban. Az 1970-es évek elején azonban a terepi találkozásokon alapuló gyűjtő- és kutatómunkától eltérő módon is keletkeztek múzeumi néprajzi tárgyak a halászat kapcsán. Ezek voltak azok a bodon- vagy bődönhajó néven ismert archaikus vízi közlekedési eszközök, amelyek 1972 telén Répcelaknál, a Kis-Rába természetes csatorna partfali iszapjából bukkantak napvilágra a partvonal szabályozásakor. A felszínre emelt két, véletlenszerűen megtalált ritka maradványt a répcelaki községi tanács a megyei múzeumnak ajándékozta, amelyeket Szombathelyre szállítottak az épülő Vasi Múzeumfaluba. Az egyetlen fatörzsből, a Dunántúlon legfőképpen tölgyfából kéziszerszámokkal

1.10. fotó

Halász emelőhálólal

Jakabháza, 1964. április 8. Bárdosi János felvétele.

Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm.

Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 7118.

1.11. fotó

Halász emelőhálólal

Csörötnek, 1966. április 6. Bárdosi János felvétele.

Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm.

Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 11525.

SAVARIA MÚZEUM, SZOMBATHELY

1. Leltári szám FN 11562	2. A fénykép tárgya <i>Hálókötés</i>	3. Gyűjtőhely <i>Csörötnek</i>
4. Tudományág NÉPRAJZ	5. A felvétel időpontja 1966 APR 6	6. A felvétel készítőjének neve BÁRDOSI JÁNOS
7. Méret Negatív 2,5x3,5 Pozitív 6x9	8. Adatgrűjtő	9. Megjegyzés, revízió

*Horváth Ferenc cigány
halász. Fő u. 210.
(szül. 1905).*

7

966-952. Vas megyei Nyomda 6609 db N

1.12. fotó*Hálókötés**Csörötnek, 1966. április 6. Bárdosi János felvétele.**Fotóleíró kartonra ragasztott fekete-fehér pozitív nagyítás, 6,5 x 9,5 cm.**Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 11562.*

kivájt, kifaragott, tűzzel mélyített csónakok nem voltak teljességgel ismeretlen újdonságok a szombathelyi múzeumi gyűjteményben. A Rába folyó Vas megyei szakaszán 1926-ban Rábahídvégnél találtak rá először egy ilyen bodon- vagy bődönhajó korhadtt maradványára a helybeli halászok. Tőlük Horváth Tibor Antal premontrei tudós pap vásárolta meg és szállíttatta be Szombathelyre a Vasvármegyei Múzeumba (ma Savaria Múzeum) – mint kiemelkedő régiséget.⁹¹ 1951 nyarán a Rába mélyéről újabb, egy fatörzsből készített csónak került elő, szintén Rábahídvégen, amelyet Németh Antal helytörténész mentett meg és helyezett el az újonnan alapított vasvári Helytörténeti Múzeumba.⁹² Az 1972. november 5-én múzeumi tárgyként megőrzött, majd műtárgyként nyilvántartásba vett bődönhajót⁹³ még a helyszíni, kiásott állapotában Tóth Mihály múzeumi szervező dokumentálta fényképekkel,⁹⁴ valamint a tárgy kiemelését is megörökítette egy fotósorozattal (1.13. fotó),⁹⁵ illetve a már Szombathelyre átszállított tárgyat fényképezte le.⁹⁶ A bődönhajó megtalálása és kiemelése helyi, répcelaki körülményeiről, majd a Szombathelyre átszállítás tényéről a megyei napilap is beszámolt,⁹⁷ valamint Tóth Mihály a múzeumi adminisztrációban dokumentálta.⁹⁸ A már Szombathelyen mesterséges múzeumi környezetbe helyezett állapotról pedig Bárdosi János készített újabb fotósorozatot (1.14. fotó).⁹⁹ A másik répcelaki bődönhajó korhadtt maradványát 1972. december 20-án, a partfali iszapból kiásva dokumentálta fényképekkel Bárdosi (1.15. fotó),¹⁰⁰ amelyeket azonban nem vett múzeumi nyilvántartásba.¹⁰¹ A fotókkal dokumentált, illetve a szombathelyi szabadtéri múzeumban látványossággént megőrzött tárgyakat a Vasi Múzeumfaluról készült katalógusban a következő módon interpretálta:

„[...] A bodon- v. bődönhajók a Rába és a Kis-Rába iszaprétegéből kerültek elő – kb. 3–4 m mélységből – a partvonal szabályozása közben. Ezeket is egy darab fából vájták, faragták (esetleg égették) ki, akárcsak a bodonkutakat. Ilyen formájú hajókon, csónakokon közlekedhettek és halászhattak a vasi folyókon, a környékünkön letelepült népcsoportok, az ott élő lakosok, szinte az őskortól, egészen a múlt század utolsó negyedéig. E csónaktípusok, mint a vízi közlekedés eszközei, több évezredes múltra tekinthetnek vissza. Mellettük alkalmanként néhány halászati eszközt, halfogó szerszámot is bemutatunk, melyek megyénk területéről – főleg a Rába menti falvakból – kerültek be gyűjteményünkbe. [...]”¹⁰²

1.13. fotó

Bödönhajó kiemelése

Répcelak, 1972. november 4. Tóth Mihály felvétele.

Fekete-fehér fotónegatív film, 4,5 x 6 cm.

Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 22890.

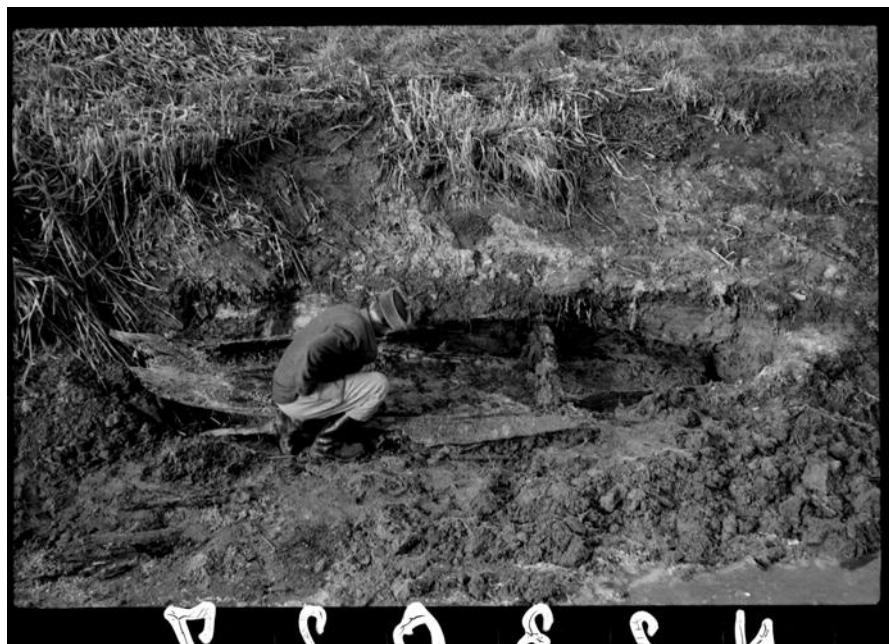
1.14. fotó

Bödönhajó

Szombathely, Vasi Múzeumfalu, 1972. november 9. Bárdosi János felvétele.

Fekete-fehér fotónegatív film, 6 x 6 cm.

Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 22903.

1.15. foto

Bödönhajó az iszapban

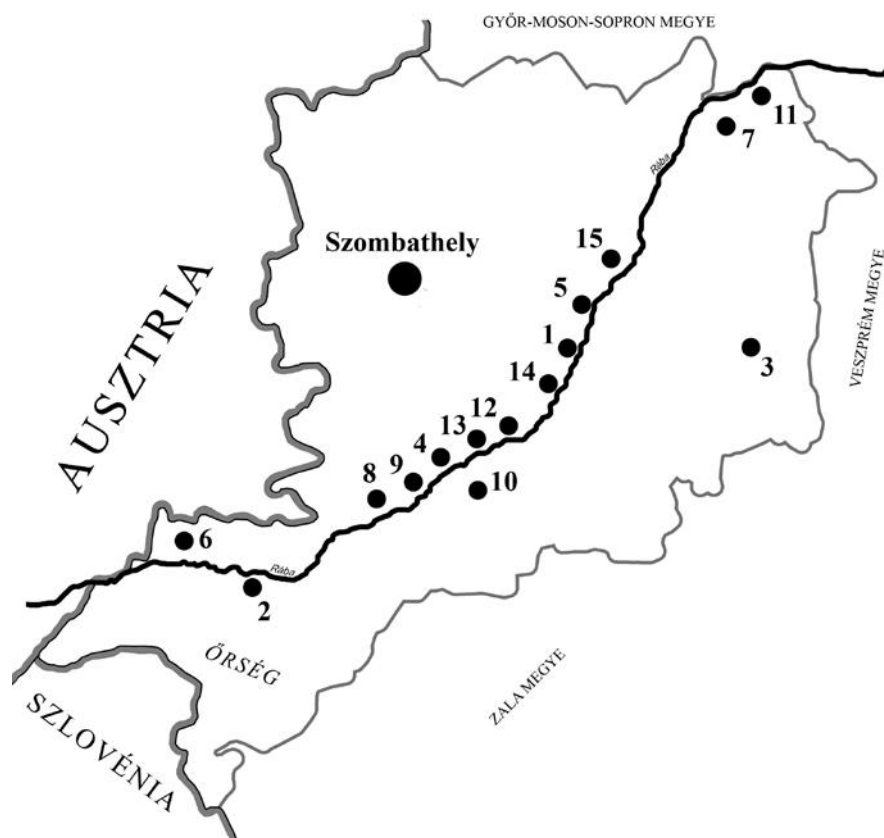
Répcelak, 1972. december 20. Bárdosi János felvétele.

Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm.

Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 23027.

Konklúzió: a rögzített hagyomány

Bárdosi intenzív helyszíni gyűjtőmunkája, amelyet a Rába Vas megyei szakaszán végzett, szöveges és fényképes rögzítése (1962, 1964, 1966, kb. 500 tétel) volt az eltűnő – az 1950 utáni államosító modernizáció során korszerűtlennek ítélt – hagyományos kisszerszámos halászati módszereknek, eszközöknek. Ám a Rába halászatának 1945 előtti néprajzi gyűjtőit¹⁰³ (Vakarcs Kálmán, Csaba József) módszertani szempontból meghaladta azáltal is, hogy az 1960-as években már magnetofonos hangrögzítéssel is dokumentált, illetve filmfelvételeket is készített, valamint tevékenysége a tárgyak gyűjtésével múzeumi néprajzi kollektióképzésre is irányult (1.3. ábra), és ezzel együtt a gépiratos szövegek rendszerezett archiválására is törekedett. A már leltározott múzeumi anyagokat pedig katalogizálta és földrajzi mutatóba illesztette. Tehát a korabeli muzeológiai professzionalizálódás irányába igyekezett fejleszteni a szombathelyi néprajzi muzeális gyűjteményt.¹⁰⁴ A komplex etnográfiai gyűjtőmunka során a Rába halászatára vonatkozó filmes eredményei azonban sajnos ma már nem ismertek, mindössze csak a múzeumi iratmásolatok alapján lehet róluk tudomásunk; ezek a korabeli szigorú, az intézményi működést teljességgel kontrollálni kívánó állami adminisztráció miatt készültek és maradtak fenn. Nyilván ebben a dokumentarista szemléleten nyugvó, muzeológiai, precíz szakmai igényességben alapvetően meghatározó volt a muzeológus etnográfus Budapesten megszerzett egyetemi műveltsége. Valamint az, hogy a néprajzi filmkészítés módszerét még egyetemista korában ismerte meg Bárdosi János, amikor is K. Kovács László (1908–2012) operatőrrel, a magyarországi néprajzi filmezés meghatározó alkotójával közösen forgatott a budapesti Néprajzi Múzeum számára készült *Halászat a Fertő tavon* című filmhez (1957),¹⁰⁵ amelynek szakértője volt a budapesti egyetemi tanszék megbízásából. Végzettségének megfelelően a néprajzi muzeológiai munka lényege és értelme a tárgyi gyűjtés, vagyis a materializáció, illetve a tudományos igényű megállapításokhoz az objektíválás, a vizuális és szöveges adatolás volt. Tehát a megszűnő, már csak az emberek emlékezetében lévő, a falusi életvilágokban partikulárisan létező hagyomány tárgyasítását, kutathatóvá és elemzés tárgyává tételét végezte, ami által az birtokolhatóvá¹⁰⁶ és így megőrizhetővé vált. Ennek az átalakulásnak a kijelölt helye pedig a múzeum volt, amely

1.3. ábra

A Rába vasi szakaszán Bárdosi János által végzett halászati tárgygyűjtések települései (1958–1967)

1. Balozsamegyes (1970 óta Meggyeskovácsi része), 2. Csörötnek, 3. Egyházashetye, 4. Egyházashollós, 5. Ikervár, 6. Jakabháza, 7. Kenyeri, 8. Kőrmend, 9. Molnászecsőd, 10. Nagymákfa (1986 óta Vasvár része), 11. Pápóc, 12. Püspökmolnári, 13. Rábahídvég, 14. Rum, 15. Sárvár

lehetőséget teremtett a helyi kommunikatív emlékezet¹⁰⁷ és a vele összefüggésben a szóbeli megkérdezéssel emlékeket gyűjtő, „Oral History” jellegű kutató- és archiváló munka során keletkező sokrétű tudásanyag kapcsolatának megteremtésére, a már nyilvántartott kultúrjavak megőrzésére és tanulmányozására.¹⁰⁸ A Rába hagyományos halászatának ételvilágairól létrehozott szöveges összeírások, az eredeti környezetükből kiragadott, illetve rekonstruált halászeszközök és helyszíni fotódokumentációk összekapcsolása a Vasi Skanzenben (2013-ig Vasi Múzeumfalú) mintegy fél évszázad elteltével valósult csak meg. A Savaria Múzeum néprajzi archívumából, műtárgyraktárakból kikerülve újra az emberek közé kerülő emléktárgy immár kiállítási tárgyként, spektakulánsként a mai kultúrafogyasztók számára hordoz jelentéseket a Rába menti népesség múltjával kapcsolatban. Az intézményesített kulturális emlékezetbe átemelve egyúttal a megőrzésükhöz szükséges etnográfiai munkáról is megemlékezve. A Bárdosi-féle Rába menti halászati gyűjtések emléktárgyából 2023-ban készült kiállítási válogatás, megvalósítva annak múzeum- és gyűjteménytörténeti fókuszú interpretációját.¹⁰⁹ Ez a tény a ma már klasszikus értelemben vett néprajzi tárgyak regionális változatai aktualitásának lehetséges megkérdőjelezését is példázza.¹¹⁰

MŰTÁRGYLISTA

*Bárdosi János által leltárba vett népi halászati eszközök
a Savaria Múzeum néprajzi gyűjteményében (146 tétel)*

- 58.746.1. Háló-emelő. Készítés helye: Rum. Használat helye: Rum. Gyűjtés helye: Rum.
 58.746.2. Horog. „éjjeli horog”. Használat helye: Rum. Gyűjtés helye: Rum.
 58.746.3. Horog. „éjjeli horog”. Használat helye: Rum. Gyűjtés helye: Rum.
 58.746.4. Horog-zsinóros. Zsinóros csukahorog. Használat helye: Rum. Gyűjtés helye: Rum.
 58.746.5. Horog-kettes. „kettes csukahorog”. Használat helye: Rum. Gyűjtés helye: Rum.
 58.746.6. Horog-kettes. „kettes csukahorog”. Használat helye: Rum. Gyűjtés helye: Rum.
 58.746.7. Horog-kettes. „kettes csukahorog”. Használat helye: Rum. Gyűjtés helye: Rum.
 58.746.8. Horogtartó drót. Használat helye: Rum. Gyűjtés helye: Rum.
 58.746.9. Horogtartó drót. Használat helye: Rum. Gyűjtés helye: Rum.
 58.746.10. Horog. „csukahorog”. Használat helye: Rum. Gyűjtés helye: Rum.
 58.746.11. Ólomnehezék. Használat helye: Rum. Gyűjtés helye: Rum.
 58.746.12. Ólomnehezék. Használat helye: Rum. Gyűjtés helye: Rum.
 58.746.13. Ólomnehezék. Használat helye: Rum. Gyűjtés helye: Rum.
 58.746.14. Parafa úszó. Használat helye: Rum. Gyűjtés helye: Rum.
 58.746.15. Parafa úszó. Használat helye: Rum. Gyűjtés helye: Rum.
 58.746.16. Parafa úszó. Használat helye: Rum. Gyűjtés helye: Rum.
 58.746.17. Zsinórtartó fa. Használat helye: Rum. Gyűjtés helye: Rum.
 58.746.18.1. Zsinórtartó fa. Készítés helye: Rum. Használat helye: Rum. Gyűjtés helye: Rum.
 58.746.18.2. Horog-felszerelt. Készítés helye: Rum. Használat helye: Rum. Gyűjtés helye: Rum.
 58.747.1. Horog. „*futóhorog*”. Készítés helye: Püspökmolnári. Készítés ideje: 1949. Használat helye: Püspökmolnári. Gyűjtés helye: Püspökmolnári.
 58.747.2. Horog. „*éjjeli harcsahorog*”. Készítés helye: Püspökmolnári. Készítés ideje: 1953. Használat helye: Püspökmolnári. Gyűjtés helye: Püspökmolnári.
 58.747.3. Horog. „*éjjeli harcsahorog*”. Készítés helye: Püspökmolnári. Készítés ideje: 1953. Használat helye: Püspökmolnári. Gyűjtés helye: Püspökmolnári.
 58.747.4. Varsa. Készítés helye: Püspökmolnári. Készítés ideje: 1953. Használat helye: Püspökmolnári. Gyűjtés helye: Püspökmolnári.
 58.748.1. Varsa-egyszárnyú. Készítés helye: Rábahídvég. Használat helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
 58.748.2. Varsa-kétszárnyú. Készítés helye: Rábahídvég. Használat helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
 58.748.3.1. Csíkvarsa. Használat helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
 58.748.3.2. Csíkvarsa zárófa. „*dugó*”. Használat helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
 58.748.4.1. Haltartó kas. „*halbörtön*”. Készítés ideje: 1958. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
 58.748.4.2. Haltartó kas ajtó. Készítés ideje: 1958. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
 58.748.4.3. Haltartó zárófa. Készítés ideje: 1958. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
 58.748.4.4. Haltartó záróék. Készítés ideje: 1958. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
 58.748.5. Bokorháló. Készítés ideje: 1955. Használat helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.

- 58.748.6. Horog-fenek. Használat helye: Rábahídvég. Készítés helye: 1956. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
 58.749.1. Horog. „*éjjeli harcsahorog*”. Használat helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
 58.749.2. Horog. „*éjjeli harcsahorog*”. Használat helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
 58.749.3. Horog. „*éjjeli harcsahorog*”. Használat helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
 58.749.4. Horog. „*éjjeli harcsahorog*”. Használat helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
 58.749.5. Szigony. „*cigony*”. Használat helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
 58.749.6. Hálókötő tű. Készítés helye: Rábahídvég. Készítés ideje: 1957. Használat helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
 58.749.7. Hálókötő fa. Készítés helye: Rábahídvég. Készítés ideje: 1957. Használat helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
 58.749.8.1. Emelőháló. Készítés helye: Rábahídvég. Használat helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
 58.749.8.2. Emelőháló kávfafa. Készítés helye: Rábahídvég. Használat helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
 58.749.8.3. Emelőháló kávfafa. Készítés helye: Rábahídvég. Használat helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
 58.749.8.4. Emelőháló kávfafa. Készítés helye: Rábahídvég. Használat helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
 58.749.8.5. Emelőháló kávfafa. Készítés helye: Rábahídvég. Használat helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
 58.749.9. Evező. Készítés helye: Rábahídvég. Használat helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
 58.750.1. Kerítőháló. Készítés helye: Molnaszecsőd. Használat helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
 58.751.1. Húzóháló. Használat helye: Balozsameggyes. Gyűjtés helye: Balozsameggyes.
 58.751.2. Halzsák. Használat helye: Balozsameggyes. Gyűjtés helye: Balozsameggyes.
 59.949.1. Kosár-, haltartó.
 59.950.1. Csikkosár. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
 59.951.1. Csikkosár. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
 59.953.1. Kosár-, haltartó.
 59.954.1. Haltapogató.
 59.955.1. Haltapogató. Gyűjtés helye: Egyházashetye.
 59.1020.1. Kaparóháló.
 59.1021.1. Rákfogó.
 59.1022.1. Rákfogó.
 59.1023.1. Rákfogó. Gyűjtés helye: Alhó [ma Markt Alhau, Ausztria, Burgenland] Kárpáti Kelemen gyűjtése a Vasvármegyei Múzeum Néprajzi Tára részére 1905-ben az 1979. leltári számon. Dömötör Sándor 1948-ban a N. 48.2258. leltári számon újra leltározta.
 59.1024.1. Bokorháló. Gyűjtés helye: Kőhida. [ma Gederovci, Szlovénia] 1945 előtt gyűjtött tárgy. Dömötör Sándor 1948-ban a N. 48.2256. leltári számon újra leltározta.
 59.1025.1. Varsa, kétszárnyú. „*szárnyas hálóvarsa*”. Gyűjtés helye: Nagymákfa.
 59.1335.1. Szigony. Gyűjtés helye: Rum.
 59.1554.1. Szigony. Gyűjtés helye: Alhó [ma Markt Alhau, Ausztria, Burgenland] Kárpáti Kele-

- men gyűjtése a Vasvármegyei Múzeum Néprajzi Tára részére 1905-ben az 1284. leltári számon. Dömötör Sándor 1948-ban a N. 48.2192. leltári számon újra leltározta.
- 59.1636.1. Horog bottal. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
- 59.1717.1. Haltarisznya. Gyűjtés helye: Lovászd [ma Luising, Ausztria, Burgenland] Kárpáti Kelemen gyűjtése a Vasvármegyei Múzeum Néprajzi Tára részére 1906-ban az 1411. leltári számon. Dömötör Sándor 1948-ban a N. 48.2680. leltári számon újra leltározta.
- 60.14.1. Hálókötő tű. Készítés helye: Rábahídvég. Használat helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
- 60.402.1. Tapogató. Gyűjtés helye: Sárvár.
- 61.7.1. Rekesztőháló. Használat helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
- 62.44.3. Dobvarsa. Készítés helye: Molnaszecsőd. Használat helye: Molnaszecsőd. Gyűjtés helye: Molnaszecsőd.
- 62.44.4. Dobvarsa. Készítés helye: Molnaszecsőd. Használat helye: Molnaszecsőd. Gyűjtés helye: Molnaszecsőd.
- 62.44.5. Haltartó. Használat helye: Molnaszecsőd. Gyűjtés helye: Molnaszecsőd.
- 62.45.1. Vízmerítő lapát. Használat helye: Egyházashollós. Gyűjtés helye: Egyházashollós.
- 62.55.1. Fenékhorg. Készítés helye: Rábahídvég.
- 62.55.2. Tapogató. Készítés ideje: 1962. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
- 62.57.1. – [sic!] Gyűjtés helye: Rábahídvég.
- 62.57.2. Haltartó. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
- 62.57.3. Emelőháló. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
- 62.57.4. Emelőháló. Készítés helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
- 62.58.1. Hálókötő tű. Készítés helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
- 62.58.2. Hálókötő fa. Készítés helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
- 62.58.4.1. Csíkvarsa. Készítés helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
- 62.58.4.2. Csíkvarsa. Készítés helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
- 62.58.5. Tapogató. Készítés helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
- 62.59.1. 7 ágú szigony. Használat helye: Egyházashollós. Gyűjtés helye: Egyházashollós.
- 62.59.2. Horog. Használat helye: Egyházashollós. Gyűjtés helye: Egyházashollós.
- 62.59.3. Bokorháló. Használat helye: Egyházashollós. Gyűjtés helye: Egyházashollós.
- 62.59.4. Millingháló. Használat helye: Egyházashollós. Gyűjtés helye: Egyházashollós.
- 62.60.1. Szák. Készítés helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
- 60.60.2. Rákfogó. Készítés helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
- 62.61.1. Kaparóháló. Használat helye: Molnaszecsőd. Gyűjtés helye: Molnaszecsőd.
- 62.63.1. Hálókötő tű. Készítés helye: Sárvár. Használat helye: Sárvár. Gyűjtés helye: Sárvár.
- 62.63.2. Hálókötő tű. Készítés helye: Sárvár. Használat helye: Sárvár. Gyűjtés helye: Sárvár.
- 62.63.3. Hálókötő fa. Készítés helye: Sárvár. Használat helye: Sárvár. Gyűjtés helye: Sárvár.
- 62.63.4. Hálókötő fa. Készítés helye: Sárvár. Használat helye: Sárvár. Gyűjtés helye: Sárvár.
- 62.63.5. Hálókötő fa. Készítés helye: Sárvár. Használat helye: Sárvár. Gyűjtés helye: Sárvár.
- 62.63.6. Hálókötő fa. Készítés helye: Sárvár. Használat helye: Sárvár. Gyűjtés helye: Sárvár.
- 62.63.7. Hálókötő fa. Készítés helye: Sárvár. Használat helye: Sárvár. Gyűjtés helye: Sárvár.
- 62.63.8. Hálókötő fa. Készítés helye: Sárvár. Használat helye: Sárvár. Gyűjtés helye: Sárvár.
- 62.63.9. Horog. Használat helye: Sárvár. Gyűjtés helye: Sárvár.
- 62.63.10. Horog. Használat helye: Sárvár. Gyűjtés helye: Sárvár.

- 62.63.11. Horog. Használat helye: Sárvár. Gyűjtés helye: Sárvár.
- 62.63.12. Horog. Használat helye: Sárvár. Gyűjtés helye: Sárvár.
- 62.63.13. Horog. Használat helye: Sárvár. Gyűjtés helye: Sárvár.
- 62.63.14. Horog. Használat helye: Sárvár. Gyűjtés helye: Sárvár.
- 62.63.15. – Készítés helye: Sárvár. Használat helye: Sárvár. Gyűjtés helye: Sárvár.
- 62.63.16. – Készítés helye: Sárvár. Használat helye: Sárvár. Gyűjtés helye: Sárvár.
- 62.63.17. Haltartó. Készítés helye: Sárvár. Használat helye: Sárvár. Gyűjtés helye: Sárvár.
- 62.63.18. Varsa. Készítés helye: Sárvár. Használat helye: Sárvár. Gyűjtés helye: Sárvár.
- 62.63.19. Tükrőháló. Készítés helye: Sárvár. Használat helye: Sárvár. Gyűjtés helye: Sárvár.
- 62.64.1. Hálókötő tű. Használat helye: Ikervár. Gyűjtés helye: Ikervár.
- 62.64.2. Hálókötő tű. Használat helye: Ikervár. Gyűjtés helye: Ikervár.
- 62.64.3. Vidravas. Használat helye: Ikervár. Gyűjtés helye: Ikervár.
- 62.65.1. Horog. Használat helye: Ikervár. Gyűjtés helye: Ikervár.
- 62.65.2. Hálókötő tű. Használat helye: Ikervár. Gyűjtés helye: Ikervár.
- 63.5.1. Hálókötő tű. Készítés helye: Rábahídvég. Használat helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvéggyarmat [sic!]
- 63.5.2. Hálókötő fa. Készítés ideje: 1963. Készítés helye: Rábahídvég. Használat helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
- 63.5.3. Hálókötő fa. Készítés ideje: 1963. Készítés helye: Rábahídvég. Használat helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
- 63.5.4. Hálókötő fa. Készítés ideje: 1963. Készítés helye: Rábahídvég. Használat helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
- 63.23.1. Szigony. Használat helye: Molnaszecsőd. Gyűjtés helye: Molnaszecsőd.
- 63.23.2. Varsa-háló. Készítés ideje: 1963. Készítés helye: Molnaszecsőd. Használat helye: Molnaszecsőd. Gyűjtés helye: Molnaszecsőd.
- 63.24.1. Haltartó. Készítés ideje: 1963. Gyűjtés helye: Ikervár.
- 64.4.1. Horog. Használat helye: Jakabháza. Gyűjtés helye: Jakabháza.
- 64.19.27. Emelőháló. Használat helye: Söpte. Gyűjtés helye: Söpte.
- 65.6.1. Hálókötő tű. Készítés helye: Körmend. Használat helye: Körmend. Gyűjtés helye: Körmend.
- 65.7.1. Vágóhorg. Használat helye: Körmend. Gyűjtés helye: Körmend.
- 65.32.1. Kuruglaháló. Készítés helye: Rábahídvég. Használat helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
- 66.13.1. Haltartó. Készítés ideje: 1965. Készítés helye: Rábahídvég. Használat helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
- 66.13.2. Haltartó. Készítés ideje: 1965. Készítés helye: Rábahídvég. Használat helye: Rábahídvég. Gyűjtés helye: Rábahídvég.
- 66.27.1. Halkötő fa. Készítés ideje: 1962. Készítés helye: Kenyeri. Gyűjtés helye: Kenyeri.
- 66.27.2. Hálókötő fa. Készítés ideje: 1958. Készítés helye: Kenyeri. Használat helye: Kenyeri. Gyűjtés helye: Kenyeri.
- 66.27.3. Hálókötő fa. Készítés ideje: 1961. Készítés helye: Kenyeri. Használat helye: Kenyeri. Gyűjtés helye: Kenyeri.
- 66.27.4. Hálókötő tű. Készítés ideje: 1960. Készítés helye: Kenyeri. Használat helye: Kenyeri. Gyűjtés helye: Kenyeri.
- 66.27.5. Hálókötő tű. Készítés ideje: 1961. Készítés helye: Kenyeri. Használat helye: Kenyeri.

Gyűjtés helye: Kenyeri.

66.27.6. Varsa. Készítés helye: Kenyeri. Használat helye: Kenyeri. Gyűjtés helye: Kenyeri.

66.28.1. Hálókötő fa. Készítés ideje: 1948. Készítés helye: Pápóc. Használat helye: Pápóc. Gyűjtés helye: Pápóc.

66.28.2. Hálókötő fa. Készítés ideje: 1946. Készítés helye: Pápóc. Használat helye: Pápóc. Gyűjtés helye: Pápóc.

66.28.3. Hálókötő tű. Készítés ideje: 1947. Készítés helye: Pápóc. Használat helye: Pápóc. Gyűjtés helye: Pápóc.

66.28.4. Hálókötő tű. Készítés ideje: 1953. Készítés helye: Pápóc. Használat helye: Pápóc. Gyűjtés helye: Pápóc.

66.28.5. Hálókötő tű. Készítés ideje: 1946. Készítés helye: Pápóc. Használat helye: Pápóc. Gyűjtés helye: Pápóc.

66.28.6. Hálókötő tű. Készítés ideje: 1954. Készítés helye: Pápóc. Használat helye: Pápóc. Gyűjtés helye: Pápóc.

66.35.1. Hálókötő fa. Készítés ideje: 1965. Készítés helye: Csörötnék. Használat helye: Csörötnék. Gyűjtés helye: Csörötnék.

66.35.2. Hálókötő tű. Készítés ideje: 1965. Készítés helye: Csörötnék. Használat helye: Csörötnék. Gyűjtés helye: Csörötnék.

67.18.1. Hálókötő tű. Készítés ideje: 1950 körül. Készítés helye: Csörötnék. Használat helye: Csörötnék. Gyűjtés helye: Csörötnék.

67.18.2. Hálókötő fa. Készítés helye: Csörötnék. Használat helye: Csörötnék. Gyűjtés helye: Csörötnék.

67.18.3. Hálókötő fa. Készítés ideje: 1950 körül. Készítés helye: Csörötnék. Használat helye: Csörötnék. Gyűjtés helye: Csörötnék.

67.18.4. Szigony. Használat helye: Csörötnék. Gyűjtés helye: Csörötnék.

JEGYZETEK

1. A Rába halászatának audiovizuális kutatása és materializálása (1958–1980)

- 12 A kibővült budapesti ELTE Néprajzi Intézetében a régi, 1934-ben alapított néprajzi tanszék munkáját Folklore Tanszék néven folytatta tovább, amelynek a vezetője Ortutay Gyula (1910–1978) volt. Az 1950-es években érkeztek a tanszékre Barabás Jenő (1952), Hoffmann Tamás (1952, 1957), Dömötör Tekla (1953); ezeket az éveket a néprajzi tantárgyak tematikai kidolgozása időszakának is tekinthetjük. Bővebben lásd Paládi-Kovács 2024.
- 13 A magyar Fertő halászata munkacímet viselő szakdolgozat kéziratoss vázlata megtalálható a Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NAd/2449-2023. tétele részeként. Bárdosi János: Halászati gyűjtések, jegyzetanyag, szakdolgozat kéziratok (1954–1957) (Fertő tó, Győr-Moson-Sopron megye, Vas megye, Békásmegyer.) 9. A magyar Fertő halászata c. szakdolgozat kéziratok. Továbbá: 1.) A magyar Fertő halászata című szakdolgozat gépiratos és autográf fogalmazványai, rajzok (66 lap, 1–58 számozott oldal hiányokkal); 2.) Vegyes autográf és gépiratos fogalmazványok, rajzok (47 lap, 4 cetli lap); 3.) Vegyes autográf cetlik (32 db), rajzok (3 db); 4.) Jégi halászat cetlik (5 db), rajzok (2 db); 5.) Autográf irodalomjegyzékek (4 lap); 6.) Ábra és rajzok (6 lap); 7.) Fotómásolatok bérleti szerződésekről (9 db). Fekete-fehér fotó-pozitívok, 8 x 12,5 cm.; 8.) Fénymásolatok (2 db). Dolgozat külső borítója, előszó.
- 14 Jelentését és gyűjtési beszámolóját lásd Savaria Múzeum NAd/2449-2023. 4. Halászati gyűjtőút a Fertő vidékén, 1954. november 11–19.
- 15 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NAd/2449-2023. 3. Kéziratoss halászati gyűjtések Vas megyében.
- 16 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NAd/2449-2023. 5. Halászati kéziratoss gyűjtés. IV. évfolyamos egyetemi hallgató. Hegykő, Győr-Moson-Sopron megye, 1955. november 27. – december 6.
- 17 Bárdosi a fiatalon elhunyt volt egyetemi hallgatótársa és etnográfus muzeológus kollégájáról, Nógrádi Géza életéről és munkásságáról külön összefoglaló írásban is megemlékezett. Lásd Bárdosi 1979.
- 18 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NAd/2449-2023. 8. Halászati kéziratoss gyűjtés. Békásmegyer, 1955. (Bárdosi János és Nógrádi Géza IV. évfolyamos egyetemi hallgatók)
- 19 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NAd/2449-2023. 6. Halászati kéziratoss gyűjtés (IV. évfolyamos egyetemi hallgató). Sárród, Hegykő, Sopron megye, 1956. április.
- 20 Bárdosi Jánost megelőzően Vakarcz Kálmán (1872–1952) tanár, néprajzi gyűjtő és Csaba József (1903–1983) jegyző, természetrajzi és néprajzi gyűjtő publikáltak a Szentgotthárd és Csákánydoroszló környéki, dél-vasi Rába-szakasz halászatáról. Lásd Vakarcz 1956.; Illés 2016. 555–559. Miként Vakarcz Kálmán megfogalmazta: „[...] A szentgotthárdi Rába-szakasz halai ízletesebbek a tavi halaknál. Ponty, harcsa, folyami sügér; csuka, menyhal, orsóhal, márna, ragadozó ón, domolykó, compó, kárász, keszeg, paduc, szélhajtó kűsz, pisztráng és rák is tekintélyes mennyiségben található, azonban a nagy halállomány a háború alatt igen megfogyott, mert a sok robbanás és robbantás számos halat elpusztított. Bizonyos időre van

szükség még, hogy a halállomány a régi mértéket elérje. Különösen sok paduc és márna pusztult el, mert ma alig található, bár a háború előtt még közönséges volt. Óriási halakról is tudnak a halászok. A Rábán fogtak már 10, 35, 52, sőt 90 kilós harcsákat, 24 kilós csukát, 8–10 kilós pontyok gyakoriak különösen június és július hónapban. Legjobban a csukát kedvelik a szentgotthárdiak, 1947-ben a harcsa, csuka, ponty kilója 6 Ft volt, de vannak 3–4–5 Ft-os halak is. [...]” In: Vakarcz i.m. 216–217. Bárdosi Jánosnak a Rába halászatával kapcsolatos gépiratos jegyzeteit lásd Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NAd/2479–2025. Vakarcz Kálmán etnográfiai munkásságáról lásd Bárdosi 1967.

- 21 Az adatgyűjtő etnográfusok múzeumi fotónyilvántartásának dilemmáiról lásd Szilágyi 2003. 125–127.
- 22 Bárdosi János helyszíni dokumentumfotózásai során készített esetleges egyéb jegyzetanyaga nem ismert.
- 23 Miként a szombathelyi etnográfus fogalmazott: „Kiegészítő adatgyűjtést végeztünk a Rába Vas megyei szakaszának halászatára vonatkozóan, a Rába menti községekben. E témával kapcsolatos kutatásunkat rendkívül megnehezíti az a tény, hogy a Rába egész Vas megyei szakasza sporthorgászterület s így a hagyományos eszközök használata tilos. Éppen ezért ma már csak ún. orvhalászokat találunk a Rába mentén. Halászati kutatásainkat tehát valóban a huszonnegyedik órában végezzük, hogy rekonstruálni tudjuk a Rába évszázados hagyományokkal bíró halászatának néprajzi vonatkozásait.” In: Bárdosi 1964. 367. Az 1960-as években Bárdosi János a Baranya megyei Dráva-szakasz halászatának etnográfiai vizsgálatát is végezte. A készült fényképes, rajzos és írásos dokumentációknak a Savaria Múzeumban megőrzött példányai a következők: Drávasztára (1963): 9389–9910, 9211–9246 számozott 6 x 9-es fekete-fehér pozitív nagyítások és további 24 db gépiratos fotókarton 6 x 9-es fekete-fehér pozitív nagyításokkal. Drávpalkonya (1966): 40 db fotókarton 6 x 9-es fekete-fehér pozitív nagyításokkal. Piskó (1963): 9353–9388 számozott 6 x 9-es fekete-fehér pozitív nagyítások és 36 db fotókarton 6 x 9-es fekete-fehér pozitív nagyításokkal. Vejti (1963): 14 db fotókarton 6 x 9-es fekete-fehér pozitív nagyításokkal. Zaláta (1963): 9070–9103, 9104–9139, 9140–9174, 9175–9210, 9247–9321, 9286–9321, 9322–9352 számozott 6 x 9-es fekete-fehér pozitív nagyítások és további 245 db gépiratos fotókarton 6 x 9-es fekete-fehér pozitív nagyításokkal. Lásd Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NAd/2480–2025.
- 24 A Savaria Múzeum Néprajztudományi Osztálya őrzi Bárdosi János etnográfus magnetofon mágnesszalagjait, az egyik példány a következő autográf feliratozással található: „Halászat Molnaszecsőd (jó) (piros) Velem: Lakodalmi bucsuztató (zöld) 1962.IX.12.” (Polimer)
- 25 „[...] Néprajzi tárgyak vásárlására.....5.000,- Ft Gyűjtőutakra.....3.000,- Ft „B” téma /fordítás, rajzok, fényképek, gépelés/.....6.000,- Ft Nyilvántartásra.....5.000,- Ft [...] Irodafelszerelés /papír, dosszié, tinta, toll stb...2.000,- Ft Könyvvásárlás.....5.000,- Ft Könyvkötés.....5.000,- Ft Szabvány földrajzi és szakutalókartonokra.....5.000,- Ft Fényképkarton.....5.000,- Ft Fényképtasakoknak karton. /felvágás, ragasztás, varrás/.....2.000,- Ft Fényképnegatíváról doboz /5 db/.....800,- Ft Normál méretű raktári dobozok /100 db/.....7.000,- Ft Film, fotópapír, fotóvegyyszer.....5.000,- Ft [...] Néprajzi tárgyak szállítása.....5.000,- Ft [...] Az új néprajzi raktár

- polcozására.....50.000,- Ft 1 db „Terta” rendszerű magnetofonra.....4.500,- Ft 1 db fényképezőgépre.....3.000,- Ft 2 db könyvszekrényre.....6.000,- Ft 2 db teleajtós rakodószekrényre.....6.000,- Ft 1 db írógépre.....4.000,- Ft [...] Katalógusszekrényre.....1.000,- Ft Néprajzi tárgyak konzerválásához DDT-re [sic!]......2.000,- Ft [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-34/1963. A Néprajzi Osztály 1963/64. évi költségvetése, Bárdosi János autográf aláírásával. (Szombathely, 1963. augusztus 22.)
- 26 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-289. Halászat. Püspökmolnári. NK-290. Halászat. Rábahídvég.
 - 27 Az adatközlőktől lejegyzett szövegeket betűhíven közöljük, módosítást kizárólag értelemzavaró helyen tettünk.
 - 28 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-293. Püspökmolnári. Halászat. 2. p.
 - 29 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-299. Rábahídvég. Baromfitartás, halászat. 4. p.
 - 30 1945 után az államkincstártól halászati szövetkezetek vették haszonbérbe a halászatra alkalmas vizeket a Rábán és mellékfolyóin. Vö. „[...] Alulírott halásszövetkezet, a sárvári járás területén lévő, és halászatra alkalmas vizeket / Rába, Gyöngyös stb./ haszonbérbe kívánja venni az államkincstártól. [...]” Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-455. Sárvári Halásszövetkezet gépiratos levele (Sárvár, 1946. május 20.).
 - 31 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-299. Rábahídvég. Baromfitartás, halászat. 6.
 - 32 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-333. Rábahídvég. Halászat (halászejgyek).
 - 33 1962-ben Szilágyi Miklós (1939–2009) etnográfus, muzeológus, 1986-tól az MTA Néprajzkutató Csoportjának tagja, egyetemi tanár (ELTE Tárgyi Néprajzi Tanszék), akkor még a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem utolsó éves néprajz-magyar szakos hallgatója írt gépiratos levelet Bárdosi Jánosnak, a Tisza halászatára vonatkozó szakdolgozatával összefüggésben. A levelezés későbbi szakmai kapcsolatuk kezdetét is jelentette. Ebben konkrétan a jég alatt elfekvő halak fogási módjairól érdeklődött Szilágyi, tudva Bárdosi János korábbi, Fertő tó környéki kutatásairól, azonban ő a Rábavidéken végzett aktuális adatgyűjtései alapján választott a leendő etnográfus kollégájának. Lásd Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-333. Rábahídvég. Halászat (halászejgyek). Gépiratos levél Szilágyi Miklós autográf aláírásával (Debrecen, 1962. május 26.) Gépiratos levél Bárdosi J. aláírással (keltezés nélkül).
 - 34 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-452. Molnaszecsőd. Halászat.
 - 35 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-452. Molnaszecsőd. Halászat. 1–2. p.
 - 36 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-453. Halászat. Egyházashollós. 3–4. p.
 - 37 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-454. Halászat és vadfogás. Ikervár. 1–2. p.
 - 38 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-455. Halászat. Sárvár. 1–2. p.
 - 39 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-455. Halászat. Sárvár. 7. p.
 - 40 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-455. Halászat. Sárvár. 8. p.
 - 41 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-455. Halászat. Jakabháza és Magyarlak. Oldalszám nélkül.
 - 42 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NA-1224. Halászat. Pápóc és Kenyeri. Pápóc.
 - 43 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NA-1224. Halászat. Pápóc és Kenyeri. Kenyeri.
 - 44 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-1223. Halászat Rábagyarmaton. 1–2. p.
 - 45 A helyszíni filmforgatás eredményei sajnos mindmáig ismeretlenek.

- 46 „[...] Azzal a kéréssel fordulunk az igen tisztelt fenti címhez, hogy a szombathelyi Savaria Múzeum részére a halászati engedélyt 2-3 napra megadni szíveskedjék a Rába Körment-Rum közötti szakaszára. A halászatra néhány öreg halászt szeretnénk felkérni, akik a múzeum halászati eszközeivel, filmezés és fényképezés céljából, a különböző halászati, ill. fogásmódokat szemléltetően bemutatnák. Minderre elsősorban néprajztudományi, másodsorban kiállításrendezési célból van szükség. Az ősi halászati mód ugyanis teljesen kihalt a megyénkben, pedig még a század elején is sok ember számára biztosított megélhetést. Éppen ezért ezek megörökítése és az utókor számára való megőrzése, elsőrendű tudományos kötelességünk. Kérjük az illetékeseket, hogy tudományos tervünk kivitelezése elé akadályokat ne gördítsenek és hanem amennyiben módjukban áll, azt hathatósan elősegíteni, ill. támogatni szíveskedjenek. [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-26/1962. Engedélykérés halászati ügyben tárgyú gépiratos levél a Vas megyei Sporthorgász Egyesületnek. Horváth Ernő megyei múzeumok igazgatóhelyettes autográf aláírásával. (Szombathely, 1962. aug. 22.)
- 47 „[...] kérésükre az Intézőbizottság teljes készsággel hozzájárul és minden segítséget megad az átiratban lefektetett ősi halászati módok lefilmezésére, mivel ez tudományos néprajzi megörökítésre szolgál [- kiemelés tőlem]. Azt hisszük, hogy ellenőrző hatóságaink, a halászati felügyelőség és a Rendőrség sem gördít akadályt. A Rábavidéki Horgász Egyesületek Intézőbizottsága tehát engedélyezi, hogy az általa bérelt Körment és Rum közötti Rába szakaszon ebből a célból néhány öreg halász közreműködésével a halászati módok lefilmezése céljából a Savaria Múzeum tudományos munkatársai halászhassanak. Az I.B. kikötése csupán az, hogy az esetlegesen fogott halakat a vízbe vissza kell helyezni. Az I.B. segítségül Kemenesi Gyula halórt is a Múzeum munkatársainak rendelkezésre bocsátja. [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-26/1962. A Rábavidéki Horgász Egyesületek Intézőbizottsága gépiratos levele a Savaria Múzeumnak. Dr. Miklós Andor RIB. titkár autográf aláírásával. (Szombathely, 1962. aug. 23.)
- 48 „[...] 1962. aug. 23-án reggel a 7,28 órakor induló személyvonattal utaztam Rábahídvégre a halászati filmezés előkészítése céljából. Rábahídvégről kerékpáron átmentem Egyházashollóra és Molnászezsődre, hogy az ottani halászokkal is megbeszélhessem a filmezés időpontját. Este Rábahídvégről utaztam vissza. [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-3/1962. Kiküldetési jelentés, Bárdosi János autográf aláírásával. (Szombathely, 1962. aug. 28.)
- 49 „[...] 1962. aug. 24-én a 6,02 órakor induló személyvonattal utaztam Körmentre a Rába halászatának fényképezése és filmezése céljából. Körmentről csónakon indultunk Rábahídvég felé. Molnászezsődon halász-szerszámokat és pézsmafogókat is gyűjtöttem. Este Rábahídvégről utaztam vissza, ahol a következő napi filmezéshez megtettem a szükséges előkészületeket. [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-3/1962. Kiküldetési jelentés, Bárdosi János autográf aláírásával. (Szombathely, 1962. aug. 28.)
- 50 „[...] 1962. aug. 25-én reggel az 5,36 órakor induló személyvonattal utaztunk Rábahídvégre Pulay Endre tanárral, aki a filmezést végezte. Rábahídvég térségében filmeztük a különböző halfogásmódokat a délelőtti órákban. Délután csónakon mentünk Rumig. Útközben fényképeztünk és filmeztünk. Este Rumból utaztunk vissza Szombathelyre. [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-3/1962.

Kiküldetési jelentés, Bárdosi János autográf aláírásával. (Szombathely, 1962. aug. 28.) A készült filmfelvételek nem ismertek.

- 51 „[...] Ezúton is köszönjük a filmezésnél történő szíves közreműködését. Most ismét kéréssel zaklatjuk. Szeretnénk, ha szeptember végéig egy teljesen felszerelt emelőhálót el tudna készíteni számunkra, mivel az október elején nyitandó állandó jellegű halászati kiállításunkba be akarjuk építeni. Azt is szívesen megvásárolnánk, amit a filmezésnél használt. Így ugyanis hamarabb megkaphatnánk. Az árát természetesen készpénzben kifizetjük. A halzsákot is behozhatná, ha véletlenül Szégyen jár. Annak árában már úgyis megállapodtunk. A szigonyát is megvenném, ha eladná. A tárgyak beszállításában igazolást küldünk, hogy probléma ne legyen... Úgy, mint az a múltban tettük. Kedves Gyuri Bácsi! A szerszámok sürgősen kellenek, ezért igyekezzon, hogy minél hamarabb megkaphassuk. Írjon, mikorra várhatjuk. Ha itt jár feltétlenül keressen fel, vagy már hozhatja az említett szerszámokat. Levelét és a szerszámokat várva [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-28/1962. Gépiratos levél Horváth Györgynek Rábahídvégre halászeszközök vásárlása tárgyában Bárdosi János autográf aláírásával. (Szombathely, 1962. szeptember 3.)
- „[...] Kedves Gyuri Bácsi! Levelét megkaptam, nagyon köszönöm, hogy ilyen gyorsan válaszolt. A közölt árakkal egyetértek. Tehát a nagy emelő háló: 100,- Ft, a kis emelőháló: 50,- Ft, természetesen felszereléssel, pálcákkal és ruddal együtt. A szigony: 20,- Ft, a hálószatyor: 15,- Ft. Természetesen én azt szeretném, ha valahogyan meg tudná oldani a beszállítását. Vonatra kellene tenni feladni a rudakat és a pálcákat, a többi meg táskában is ellehet hozni. Attól tartok viszont, hogy mi itt nem tudjuk majd szakszerűen összeállítani, ezért jó lenne, ha be tudna jönni velük. A Savaria Múzeum címére feladhatná gyorsárúként, v. poggyászként és akkor utólag kifizetem. Próbálja elintézni valahogyan, vagy az alkalmi autóra tegye fel. Az autót persze nem tudom fizetni. Természetesen ha másképpen nem megy akkor kimegyek, de nekem is csak ki kell valahogyan cipelnem az állomásra. Motoron nem lehet vinni. Még valamit 2 db. szigonyba való nyél is kellene. Próbáljon szerezni. Ha a Magáéba van, akkor elég lesz egy is. Ezt is el lehetne szállítani egyúttal. Írjon, milyen megoldást választ. Ha ezen a héten nem hozza akkor a jövő héten kimegyek. A Vargának ízenem, hogy sürgősen készítse el a millinget és várom a levelét.” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-28/1962. Gépiratos levél Horváth György halásznak Rábahídvégre halászeszközök vásárlása tárgyában Bárdosi János autográf aláírásával. (Szombathely, 1962. szeptember 12.)
- „[...] Levelére válaszolva közlöm, hogy a millinghálót szeptember 25-re elkészítem. Ugyancsak akkor érte lehet jönni. Egyben közlöm, hogy a borkorhálót, és a szigonyt is eladom, amennyiben szükségük van ezen hálószerzőszámokra [sic!]. A Millingháló, a szigony és a borkorháló összesen 360 ft. lesz, úgy [sic!] gondolom ez nem nagy összeg. Kérem szíves értesítését, hogy az ár megfelel-e? Valamint mikor jönnek érte, hogy idehaza legyen valaki, és nekeljen [sic!] önöknek várakozni. [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-3/1962. Varga József kézírásos levele Bárdosi János muzeológus (Savaria Múzeum) részére. (Egyházashollós, 1962. szeptember 12.)
- „1962. október 1-én reggel a 7,28 órakor induló személyvonattal utaztam Püspökmolnáriba. A kerékpáromat útipoggyászként vittem magammal, hogy

Rábahídvég, Egyházashollós és Molnaszecsőd községekbe eljuthassak, halászati téma gyűjtés és halászeszközök vásárlása céljából. Este Körmendről utaztam vissza. A halászeszközökről és a rábahídvégi kosárfonásról fényképfelvételeket is készítettem." In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-3/1962. Kiküldetési jelentés, Bárdosi János autográf aláírásával. (Szombathely, 1962. október 11.) „1962. december 7-én reggel a 7,25 órakor induló személyvonattal utaztam Sárvára, hogy ott a Rába halászatára vonatkozóan tárgy- és téma gyűjtést végezzek. Sikerült összegyűjtenem néhány halászati tárgyat, melyek kifizetésére és beszállítására a következő héten kerül sor. A régi hagyományos halászatra vonatkozóan téma gyűjtést végeztem." In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-3/1962. Kiküldetési jelentés, Bárdosi János autográf aláírásával. (Szombathely, 1962. december 8.)

„1962. december 11-én reggel a 7,25 órakor induló személyvonattal utaztam Sárvára, hogy ott a Rába, Gyöngyös és Herpenyő halászatára vonatkozóan tárgy- és téma gyűjtést végezzek. 19. db tárgyat gyűjtöttem és kb. 25 halászzal kapcsolatos felvételt készítettem. Este 21,02 órakor érkeztem vissza Szombathelyre. A tárgyakat a vasúti szállításra előkészítettem és múzeumunk címére feladtam." In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-3/1962. Kiküldetési jelentés, Bárdosi János autográf aláírásával. (Szombathely, 1962. december 12.)

„1962. dec. 17-én 6,30 órakor induló autóbusszal utaztam Ikerhárra, hogy ott a Rába és a Herpenyő halászatára vonatkozóan tárgy- és téma gyűjtést végezzek. A halászaton kívül még a népi vadfogásmódokra is gyűjtöttem anyagot. A vásárolt tárgyakat be is szállítottam." In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-3/1962. Kiküldetési jelentés, Bárdosi János autográf aláírásával. (Szombathely, 1962. december 18.)

- 52 „[...] a Rába Vas megyei szakaszáról viszonylag kevés tárgyat gyűjthetek, mivel ez jelenleg sporthorgász terület Szentgotthárdtól egészen Nickig és így a hagyományos eszközökkel való halászat tilos! A ma élő halászok most orvhaláshozként szerepelnek és igen sok bajuk van a rendőrséggel. U.i. ha elkapják őket halászat közben, elveszik szerszámukat, sőt még meg is büntetik őket. 1962. augusztusában Molnaszecsőd, Egyházashollós és Rábahídvég térségében filmeztük a halászatot, de ezt is csak hosszas utánajárással sikerült megvalósítanunk és olyan feltétellel, hogy a múzeum eszközeivel halásztatunk /mivel a rendőrség és a sporthorgászok vezetősége szerint horgon kívül más eszköz, még az orvhalászok birtokában sincs/, és a kifogott halat visszadobjuk. Mi vállaltuk a feltételeket! Megbeszéltem az ismerős halászaikkal, hogy a szerszámokra ráírunk egy számot és nyugodtan kihozhatják a vízre – mert ezzel már úgy szerepel, mintha a múzeum tulajdona lenne – és a nálam lévő engedély birtokában nyugodtan halászhathatnak, bemutatathatják tudományukat. A végén kifogott hal, természetesen „kelléknek” kellett, mert mégsem képzelhető el halászat hal nélkül. Mikor a filmezéssel végeztünk a szerszámok nagyobb részét meg is vásároltam, hogy igazán a múzeum tulajdonában legyenek. Ők szívesen átengedték, mondván, hogy most már úgysem nagyon használhatják és ha éppen szükség lenne rá, majd készítenek újat. Hát így állunk a Rába halászatával. Itt valóban a 24. órában történik a gyűjtés. Tervem, hogy azokat az eszközöket, melyek már nem lelhetők fel, de a ma élő halászok régebben készítették és használták, újra elkészíttetem a múzeum számára. [...] Szerintem ebben nincs semmi csálás, csak

arra kell vigyázni, hogy a halász ne „remekeljen”, hanem valóban úgy készítse el, mintha magának kellene. [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-2/1963. Gépiratos levél Szolnok Lajos osztályvezetőnek (Néprajzi Múzeum).

Tárgy: Halászeszközök gyűjtése. Bárdosi János autográf aláírásával, dátum nélkül. 53 Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-28/1962. Gépiratos levél Varga József útnak Egyházashollósra halászeszközök vásárlása tárgyában Bárdosi János autográf aláírásával. (Szombathely, 1962. szeptember 21.)

54 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4201–4209. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)

55 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4221–4225. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)

56 „[...] Múlt hó 24-én történt megbeszélésünk értelmében kérem, hogy a szombathelyi Savaria Múzeum részére egy db. „kuriglahálót” elkészíteni szíveskedjék.

Szeretném, ha szeptember végére, vagy október elejére elkészülne, mivel az okt. elején nyíló állandó jellegű halászati kiállításunkba be akarjuk építeni. Nagyon kérem próbálják meg addigra elkészíteni. Mi szívesen megvásárolnánk azt is, amit a filmezés közben használt, mivel így előbb megkaphatnánk. Maguknak majd készítenek másikat. Tegyük meg nagyon kérem Magukat, hiszen a kiállítás annak a pár Rába-menti halásznak az életét dokumentálja, akik közé Maguk is tartoznak. Ahogy Önöket akkor megismertem, biztos vagyok benne, hogy mindent elkövetnek, annak érdekében, hogy kellő időben megkaphassuk, akár az egyiket, akár a másikat. Nagyon kérem levélben értesítsenek, hogyan határoztak és a hálót mikorra várhatom. [...] U: Hálásan köszönjük ezúton is a filmezésnél történő szíves közreműködését és az ajándékozott tárgyakat.” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-28/1962. Gépiratos levél Bálint Józsefnek Molnaszecsődre halászeszközök vásárlása tárgyában Bárdosi János autográf aláírásával. (Szombathely, 1962. szeptember 4.)

57 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4226–4255. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)

58 „Bálint József úrnak, Molnaszecsőd. Mellékelten küldök 8 db fényképet, melyeket még a múlt év augusztusában készítettünk. Egyben tisztelettel érdeklődöm a varsa felől. Mikor tudná küldeni? Egy szigonyt is ígért, de még azt sem küldte el. Nagyon várom mindkét tárgyat. [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-58/1963. Gépiratos levél Bálint József halásznak Molnaszecsődre Bárdosi János autográf aláírásával. (Szombathely, 1963. július 1.)

59 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4915–4927. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)

60 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4256–4309. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)

61 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4312–4314. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)

62 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4310–4311. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)

63 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4315–4323. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)

64 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4411–4412. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)

65 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4417–4427. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)

66 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4884–4886. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)

67 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4887–4896. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)

68 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4910–4913. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)

69 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4847–4857. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)

- 70 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4387-4394., 4407-4410. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)
- 71 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4324-4325. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)
- 72 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4326. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)
- 73 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4335. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)
- 74 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4327-4334. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)
- 75 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4346-4347. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív); 6858-6859. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)
- 76 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4348-4354. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)
- 77 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4355-4356. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)
- 78 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4361-4363. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)
- 79 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4368-4381. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)
- 80 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4382-4386. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)
- 81 „[...] Múlt hó 24-én történő megbeszélésünk értelmében kérem, hogy a millinghálót lehetőleg minél hamarabb készítse el múzeumunk részére, mert a most rendezendő állandó jellegű halászati kiállításba szeretnénk beépíteni. Számunkra az elnne [sic!] jó, ha már szeptember végé, vagy legkésőbb október elején megkaphatnánk, mivel a kiállítás előre láthatólag október elején nyílik. Kérem szíves értesítését, hogy mikorra várhatjuk. Az árát is közölje. Mindeesetre [sic!] azt vegye figyelembe, hogy kizárólag csak kiállítási célt szolgál és túlságosan »ne fogja ki az árából.« Amennyit lehet úgy is megadunk érte. A szigonyát és azt a kis bokorhálót is szívesen megvásároljuk, amennyiben eladja. [...] Ui: Ezúton is hálásan köszönjük a múltkori nagy segítséget. Fényképeket küldeni fogok.” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-28/1962. Gépiratos levél Varga József útór részére Egyházashollósra halászeszközök vásárlása tárgyában Bárdosi János autográf aláírásával. (dátum nélkül)
- 82 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4982-5007. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)
- 83 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 6860-6861. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)
- 84 Részlet Bárdosi János 1964. munkaévről publikált jelentéséből: „Leltározásra és kartonozásra került 1749 db fénykép és negatív. A fényképfelvételek zömmel a népi építészeti objektumokról készültek, de vannak közöttük a gyógynövénygyűjtögetésre, népi vadfogásmódokra, halászatra, kutakra, gyermekbűtorokra stb. vonatkozó képek is. 1964-ben összesen 15 Vas megyei községben készültek néprajzi témájú fényképfelvételek. Ezek közül megemlíthetjük, hogy Püspökmolnáriban 180, Náraiiban 175, Horvátlövön 163, Bozsokon 155, Bozsaiban 127, Seben 111, Pornóapátiban 101, Kenézen 80, Vépen 65 és Tanakajdon 56 darab készült, a többi községben viszont már csak ötvenen aluli a felvételek száma.” In: Bárdosi 1966. 360.
- 85 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 7075-7083. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)
- 86 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 7115-7123. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)
- 87 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 11520-11530., 11542-11547. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)

- 88 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 11548-11549. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)
- 89 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 11550-11558. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)
- 90 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 11559-11574. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)
- 91 Gráfik 1993. 386.
- 92 Gráfik u.o.
- 93 Savaria Múzeum N. 72.26.1.
- 94 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 22879-22888. [„Kiásott bődönhajó”] (4,5 x 6-os fekete-fehér filmnegatív)
- 95 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 22889-22892. [„Bődönhajó kiemelése”] (4,5 x 6-os fekete-fehér filmnegatív)
- 96 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 22893. (4,5 x 6-os fekete-fehér filmnegatív)
- 97 „Bődönhajó az iszapban. Legutóbb Pápócon találtak egy hasonlót. S mivel vízhozta fának nézték összefürészelték. Hogy a Répcelak mellett előkerült bődönhajó nem jutott hasonló szomorú sorsra, a községi tanács vezetőinek és a honismereti szakkör irányítójának Takács Lajos tanárnak köszönhető. Répcelak környékén rendezik a kis Rába partját. A munka során akadtak többszáz éves hajóra (korát majd később állapítják meg pontosan). Három-négy méter iszap fedte az egyetlen fából vágott hajót, amelyet másképp bődönhajónak is hívnak. A megtalálás után a honismereti szakkör vezetőjének irányításával a községi tanács udvarára szállították, innen pedig a szombathelyi Falu Múzeumba került. A látogatók a Skanzen előtti tó partján találkozhatnak a régi járművel.” In: – treiber –: Bődönhajó az iszapban. Vas Népe 1972. 17. évf. 266. sz. (november 11.) 8. p.
- 98 „[...] 1972. november 3-án 10 óra 28 perckor induló személyvonattal mentem Répcelak községbe, hogy az ott /Klsrába [sic!]/ medrében előkerült bodonhajót megtekintsem, és a Szhelyre való beszállítását megszervezzem. Répcelak községben Takács Lajos műv. o.v.-vel a helyszínre mentünk és megtekintettük, a helyszínt valamint megbeszéltük a szállítás lehetőségeit. 1972. nov. 3-án a 19 óra 51 perckor érkező személyvonattal térem vissza Szhelyre. 1972. november 4-én a 6 óra 46 perckor induló személyvonattal utaztam Kovács Pál ügyintéző társaságában Répcelakra, hogy az ott előkerült bodonhajó beszállítását megszervezzük. Répcelak Község Tanácsa VB.nél Kondor Imre VB. elnök és Takács Lajos műv. o. vezető segítségével intéztük a szállítás végrehajtását melyet végül is a Győr-Sopron megyei Vízügyi Igazgatóság partépítő részlegével és gépkocsijával, annyira sikerült elvégezni, hogy ezen napon a bodonhajót partra emeltük, majd Répcelak Községi Tanács udvarára beszállítottuk. 1972. nov. 4-én a 19 óra 51 perckor érkező személyvonattal térem vissza Szhelyre. 1972. nov. 5-én a 3 óra 37 perckor induló személyvonattal utaztam Répcelakra, hogy a Községi Tanácshoz befuvározott bodonhajót Szhelyre szállítsam a Répcelaki TEFU-val. 1972. nov. 5-én 9 órakor érkeztem a fenti gépkocsival Szhelyre. [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-3/1972. Kiküldetési jelentés. Tóth Mihály szervező. (Szombathely, 1972. november 8.)
- 99 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 22894-22905. (6 x 6-os fekete-fehér filmnegatív)
- 100 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 23012-23027. (2,4 x 3,6-os fekete-fehér filmnegatív)

- 101 Gráfik Imrének 1993-ban a Magyar Néprajzi Társaság folyóiratában, az *Ethnographiában* megjelent és fentebb hivatkozott tanulmányában közölt 7. ábrán (Fatörzsből vajt csónakok a Vasi Múzeumfaluban feliratozással) és a 8. ábrán (Fatörzsből vajt csónakok állagvédelmi munka közben a Savaria Múzeum gyűjteményéből feliratozással) 3 db bődönhajó látható.
- 102 Bárdosi 1975a 8.
- 103 Az Őrség és a Rába-vidék népi halászata összefoglalásként lásd Illés 2016. 555–559.; 2020.
- 104 „[...] A Néprajzi Osztály fejlesztésére talán még nagyobb szükség van, mint a régészetre, mivel a régészeti tárgyakat, leleteket jól megőrzi a föld, de a néprajzi tárgyak napról napra pusztulásnak vannak kitéve, a legtöbb tűz martaléka lesz, vagy a szemétdörmbe dobják, nem gondolva arra, hogy a parasztság anyagi kultúráját dokumentálják azok, egy adott korszakra vonatkozóan. A szellemi néphagyomány megmentése ugyancsak elsőrendű kötelességünk, mert sorra halnak ki, azok, akik a régi néphagyományokat sirba viszik magukkal, anélkül, hogy az utókor számára rögzíthetnének. Tehát a 24. órában gyűjtünk a parasztságra vonatkozó adatokat, de az első órától kezdve rögzíteni kívánjuk a parasztság életének alakulását, ehhez viszont személyi segítségre van szükségünk. [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-24/1962. Gépiratos levél a Megyei Tanács Művelődési Osztályának a néprajzi osztály 1963. évi költségvetése tárgyában, Bárdosi János autográf aláírásával. (Szombathely, 1962. augusztus 18.)
- 105 Lásd a Néprajzi Múzeum internetes Etnotube-csatornáján: <https://www.youtube.com/watch?v=PG0oXnZNP4k&t=5s> (utolsó letöltés: 2025. május 22.)
- 106 Miként Susan Sontag megfogalmazta: „A fénykép tárggyiasít: birtokolható dologgá tesz egy eseményt vagy személyt. És mindannak ellenére, hogy a valóság hű levonataként értékeli a fotográfiákat, csodás átváltozást művelhetnek.” In: Sontag 2004. 86.
- 107 „A kommunikatív emlékezet a közelmúltra vonatkozó emlékeket öleli fel. Olyan emlékekről van szó, amelyekben az ember a kortársaival osztozik. Jellemző példa a nemzedéki emlékezet. Az emlékezetnek ez a válfaja történetileg tapad a csoporthoz; az idők során keletkezik, és idővel – pontosabban hordozóival elenyészik. Ha megtestesítői kihalnak, újabb nemzedéki emlékezetnek adja át a helyét” In: Assmann 1999. 51.
- 108 Bárdosi János a népi halászattal kapcsolatosan tervezett doktori disszertációját nem tudta elkészíteni az egyéb irányú, legfőképpen a népi építészettel, a szombathelyi regionális szabadtéri néprajzi múzeum létrehozásával kapcsolatos feladatai miatt. Bővebben lásd Illés 2024a
- 109 A Bárdosi János által gyűjtött múzeumi halászati kollekció egyes válogatott darabjai Szombathelyen a Vasi Skanzen Szima-malmában, a 2023. augusztus 20-án megnyílt A tudomány malma című kiállításban kerültek bemutatásra. Lásd Illés 2024b
- 110 „E rámutatás és kiemelés sajátos eszköze tehát a múzeum, mely az elméleti szaktudomány alakulásához képest – általában is, de Magyarországon talán különösen – bizonyos késéssel állítja elő a néprajzi tárgy egyes változatait” – írta Fejős Zoltán, a budapesti Néprajzi Múzeum főigazgatójaként az ezredfordulót követően. Vö. Fejős 2003. 82.

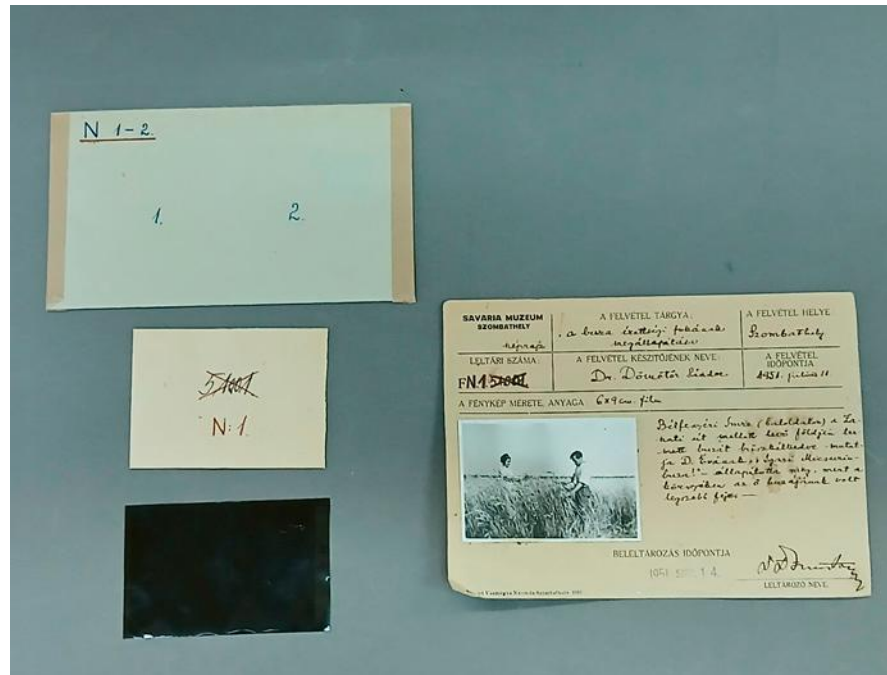
2. EGY LEVÉL MARGÓJÁRA – BÁRDOSI JÁNOS LEVELE ERDÉLYI ZOLTÁNNAK (1962. FEBRUÁR 10.)

Fényképek a népi építészeti kutatások kezdeteiről

1958 kiemelkedő jelentőségű év volt a hazai népi építészeti kutatásokban.

Országosan ekkor kezdődött a műemlék jellegű falusi épületek felkutatása, felmérése. Magyarországon a népi műemlék fogalmát egy 1949-ben megjelent törvényerejű rendelet vezette be,¹¹¹ amelynek jelentősége, hogy mintegy másfél évtizeddel megelőzte a műemlékvédelem nemzetközi Velencei Kartáját (1964), amelyet a II. Nemzetközi Műemlékvédelmi Kongresszuson fogadtak el.¹¹² A népi építészeti kutatásokban a múzeumok is részt vettek, így az 1958-ban Szombathelyre érkező Bárdosi János is, aki kezdeti Vas megyei eredményeiről 1962-ben írásban is beszámolt a témában akadémiai előadására készülő Erdélyi Zoltánnak (1933–1999).¹¹³ Erdélyi Bárdosihoz hasonlóan szintén Tálasi-tanítvány volt, 1956-ban végzett Budapesten az Eötvös Loránd Tudományegyetem muzeológia-néprajz szakán. Ő ezekben az időkben a Néprajzi Múzeum muzeológusaként dolgozott (1957–1970) és jelentős munkát végzett az Országos Műemléki Felügyelőség által szervezett népi építészeti emlékek feltárásában: a falvak és az egykori mezővárosok bel- és külterületeinek hagyományos építkezését dokumentálták.¹¹⁴

A levél tanúsága szerint Bárdosi tisztában volt a 20. század első felében történt kutatási előzményekkel, múzeumi elődei eredményeivel, amelyekre maga is támaszkodhatott. Ismereteinek megszerzésében jelentős szerepet játszott, hogy 1958-ban a szombathelyi múzeumban megkezdett segédmuzeológusi munkakörével kapcsolatosan a néprajzi fotóanyag revíziója és rendezése során alaposan átvizsgálta a korábbi fennmaradt múzeumi fotódokumentációkat (2.1. kép),¹¹⁵ valamint igyekezett a múzeumi fotókra vonatkozó külső kéréseket is teljesíteni.¹¹⁶ Így a Vas megyei népi építészeti kutatások indulását egészen a kezdetekhez, a Vasvármegyei Múzeum néprajzi tárát, vagyis gyűjteményét 1900-ban megalapító Kárpáti Kelemenhez (1859–1923) kötötte. A szombathelyi múzeum

2.1. kép

Múzeumi nyilvántartásba vett fotónegatív

A Savaria Múzeum Néprajzi Fotótárában 1958-ban Bárdosi János által N.1. jelzettel ellátott fekete-fehér, 6 x 9 cm-es negatív film fényképfelvétel, annak fotókartonra ragasztott kontaktmásolata és tároló tasakja

néprajzi fényképtárában a múzeumalapítónak tulajdonított, falusi épületeket megőrkítő 20 darab lemez, vagyis üvegnegatív bizonyította ezt. A 20. század első felében lezajló két világháború okozta múzeumi működési zavarok és károk után csupán ez a töredék maradt meg a gyűjteményből. A döntő érvet igazán azonban az 1908-ban megnyílt múzeum néprajzi tárának termeire vonatkozóan hozta fel, amelyek közül az egyikben egyharmad nagyságúra kicsinyített két velemi ház állt berendezve, bútorozva a 20. század első évtizedeiben. Ez utóbbiakat egy bizonyos Szabó József szarvaskendi földműves készítette, és ő szerelte fel a belső terét. Ezeken kívül a kiállításban még fényképfelvételeken és festményekben mutatták be az építkezési hagyományokat, kiegészítve konyhaeszközökkel, tűzhellyel, kemencével és világítóeszközökkel. A kiállítási épületek léte kapcsán Bárdosi közvetlen múzeumi elődje, Dömötör Sándor (1908–1986) második világháború utáni összefoglalására támaszkodva tett kijelentéseket, ami meghatározó volt az 1945 előtti szombathelyi múzeumi gyűjteményről való későbbi ismeretekben.¹¹⁷

A 20. század első felében, még a második világháború 1945-ben történt lezárásig tartó korszakban Pável Ágoston eredményeit tekintette Bárdosi népi építészeti szempontból jelentősnek. Pável e tématerülettel kapcsolatos első munkáját *Nyílttűzhelyű konyhák a hazai szlovénoknál* címmel írta, amely 1927-ben jelent meg a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítőjében.¹¹⁸ A szombathelyi múzeum néprajzi fényképtárában kb. 50 Pável Ágoston által készített és fennmaradt felvételt értékelt még a népi építkezéssel kapcsolatosnak. De Pável külső munkatársai közül kiemelte Csaba Józsefet (1903–1983) is, akinek az 1930-40-es évekből származó mintegy 30–40 fotóját ítélte népi építészeti témájúnak.

Továbbá a Vas megyei múzeumi népi építészeti kutatások kapcsán Erdélyi Zoltán figyelmét felhívta még a Szombathelyen néprajzos múzeumigazgató, Dömötör Sándor eredményeire, aki kb. 600 épületfotóval gazdagította a szombathelyi múzeum néprajzi fotótárát. A második világháborút követő időkben 1949. január 1-jén Szombathelyre múzeumigazgatónak érkező Dömötör több szempontból is kulcsfontosságú, ám rendkívül problematikus, szakmailag érzékeny és ideológiai szempontból is jócskán terhelt munkát végzett. A második világháború végén Szombathelyt ért bombatámadások (1945 márciusa) és a múzeummal szomszédos hidak robbanásai során a néprajzi tár anyagait is törmelék és cseréphulla-

dék temette maga alá. A gyűjtemény maradványait Dömötör igyekezett újra rendszerezni, valamint létrehozni már a Magyar Népköztársaság modern múzeumát: „*Három évnyi kényszerszünet után* [Pável Ágoston 1946-ban elhunyt – megj.], *most készülünk arra, hogy megvalósítsuk álmainkat a modern szombathelyi múzeumról, a mely a népi hagyományok és a modern fejlődés összefonódásának eredményeivel mutatja meg számunkra a diadalmas jövő felé vezetett utat.*”¹¹⁹ A múzeumi újjászervezés során, múzeumtörténeti kutatásokat végezve a néprajzi tárgyi gyűjteményt kiegészítő fotótárat is rendezte Dömötör. 1949 és 1956 között mintegy 3500 fényképet vett leltárba.¹²⁰ Közöttük Pável Ágoston működése idejéből 650 darabot, valamint e leltározás során tulajdonított Dömötör Sándor 54 darab 9 x 12 cm-es üvegnegatív felvételt Kárpáti Kelemennek, a szombathelyi múzeum alapító igazgatójának.¹²¹

Utólag rátekintve az említett anyagokra: Dömötör Sándor azonosításai fel-tűnő bizonytalanságokat mutatnak, és éppen a falusi épületeket dokumentáló fotók között találunk ilyeneket. A leginkább kirívó példányok azok, amelyeknek fotókartonjaira is zárójeles kérdőjellel került feliratozásra Kárpáti Kelemen neve, mindkét kartonon a felvétel helyeként Apátistvánfalvát határozta meg, a felvétel időpontjaként pedig az 1930-as évet. A felvételek tárgya „*Treiber Nanica háza az udvar felől*” és „*(Házszám 50.) falusi udvar*”.¹²² Ugyanakkor „*Treiber Nánica háza*” meghatározással még egy Apátistvánfalván 1930-ban készített fénykép került leltárba, a felvétel készítőjeként ez esetben Kárpáti Kelemen je-lölte meg, kérdőjel nélkül.¹²³ Ám Kárpáti Kelemen már 1923-ban elhunyt, vagyis semmiképpen nem lehetett a felvételek készítője – amennyiben azok tényleg 1930-ban készültek –, másrészt az Apátistvánfalván élt Treiber Nánica, vagyis Závec Károlyné („*vulgo Träjbärna Nänica*”, „*Nanica néni*”) lakóházáról éppen Pável Ágoston írt emlékezetesen az 1927-ben megjelent nyílt tűzhelyű konyhas házakkal foglalkozó és már fentebb említett tanulmányában.¹²⁴

Dömötör Sándor az 1950-es években maga is foglalkozott a múzeum gyűjtőterületéhez tartozó népi építészettel, aminek eredményeit önálló fe-jezetben írta meg a már 1961-ben nyomtatásban megjelent *Őrség* című kötetében.¹²⁵ Továbbá még 1958-ban publikált a vasi települések építke-zéséről a *Vas megye* című tanulmánygyűjteményben.¹²⁶ E cikke lénye-gében teljes összefoglalását nyújtja az 1949 és 1957 közötti szombathelyi

tartózkodása alatt a térség néprajzáról végzett kutatásainak. Dömötör is külső munkatársakkal dolgozott, közülük is kiemelkedett Imre Sándor falusi tanító, aki Kistrákos játék-, tánc- és dalgyűjteményén túl a helyi népi épületekről, berendezésükről 20–30 értékes fényképfelvételt is át-adott a szombathelyi múzeum néprajzi fotótárának.¹²⁷

Népi műemlékkutatás és fotózás

Bárdosi röviden és tömören áttekintve elődei népi építészetre vonatkozó munkáit, beszámolt Erdélyi Zoltánnak saját eredményeiről is, amelyek konkrétan már az ő muzeológus kutatónemzedékük eredményeihez kötődtek. Az 1958. év valódi korszakhatár volt, hiszen a fiatal néprajzos muzeológus Szombathelyre érkezésével a múzeumi népi építészeti kutatások is új lendületet vettek, amiben kulcsfontosságú volt az Országos Műemléki Felügyelőség általi megbízatása a népi műemlékkutatásra.¹²⁸ Ennek során 1958-tól 1961 végéig kb. 1000 épületfényképet készített Bárdosi János az általa vizsgált és felsorolt 63 községben, szerte Vas megyében. Ezek voltak:

Acsád, Balogunyom, Bozzai, Bucsú, Bük, Cák (szőlőhegyi pincék), Csánig, Csénye, Döbörhegy, Döröske (innen egy faragott, festett házormot is a múzeumba szállított), Egyházashollós, Egyházasrádóc, Felsőcsatár, Gencsapáti, Gutaháza (1942-ben Gutaháza és Rábatöttös egyesítése, 1992-től Rábatöttös), Gutatöttös (1942-ben Gutaháza és Rábatöttös egye-sítése, 1992-től Rábatöttös), Gyanógeregye, Gyöngyöshermán (1950-től Szombathely része), Halogy, Hegyhátszentpéter, Herény (1950-től Szom-bathely része), Horvátnádalja, Ják, Katafa, Kemestaródfa, Kenéz, Kis-rákos, Kőszegfalva, Ludad (Gyöngyösfalu része), Magyarszecsőd, Me-gyehíd, Nádasd, Nagymizdó, Nagyrákos, Nagysimonyi, Nemeskolta, Nemesmedves, Olad (1950-től Szombathely része), Őriszentpéter, Pan-kasz, Pecöl, Petőmihályfa (szőlőhegyi pincék), Pöse (1950-től Gyöngyös-falu része, szőlőhegyi pincék), Püspökmolnári, Rábahídvég, Rönök, Sé, Seregélyháza (Gyöngyösfalu része), Sorkifalud, Sorkikápolna, Sótöny, Szalafő, Szarvaskend, Szentivánfa, Szentkirály (1950-től Szombathely ré-sze), Szentléránt (Sorkifalud része), Torony, Tömörd, Vasalja, Vaskeresz-tes (szőlőhegyi pincék), Velem, Vönöck, Zsenye.

Közöttük 15 község esetében a készült felméréseket Bárdosi megküldte az Építésügyi Minisztériumba is,¹²⁹ Tóth János (1899–1978) építésznek,¹³⁰ aki 1957 és 1965 között a Műemléki Osztály munkatársa volt és a népi műemléki munkát szervezte.¹³¹ Tóth Bárdosival is járt közös gyűjtőúton, valamint abban is fontos szerepe volt, hogy az Építésügyi Minisztérium által támogatott, 1958 nyarán induló népi építészeti tanfolyam elvégzésére őt személyesen meghívta, ami a népi műemléki felmérési munkákba való bekapcsolódáshoz volt szükséges.¹³² Tapasztalatai hatására Bárdosi egyéni szakmai céljává vált a pince- és pajtatípusok tanulmányban való feldolgozása. A szőlőhegyi pincék kapcsán a Ménfő-Ravazdi dombvonulat (Győr-Moson-Sopron megye) pincéinek már 70–80%-át is lefényképezte és felmérte ekkorra – még győri muzeológusként, valamint szabadidejében, a szabad vasárnapokon és szabadsága ideje alatt, saját költségén.

A fényképes adatfelvételek az épületfelmérési munkálatokat egészítették ki, másrészt a múzeumi néprajzi fotókollekció fejlesztését szolgálták, igyekezve minden értékes emlékanyagot összegyűjteni a kollektivizálás előtti falusi építészetről.¹³³ Ezt a munkát megkezdve, 1958-ban Bárdosi Vas megye déli területeit járta be, főként az Őrséggel keletre szomszédos Hegyhátat, ahol a 19. század végén épült, díszesen faragott és festett oromzatú lakóházakat fényképezett.¹³⁴ A másik kiemelkedő jelentőségű, a Nyugat-Dunántúlt érintő népi építészeti kutatások számára már a kezdetektől érdekes épülettípus pedig az ún. füstöskonyhás ház (kémény nélküli lakóház) volt, amelynek 18. század végi és 19. századi példányaait szintén fotózással igyekezett dokumentálni, ezeket is szintúgy főként a Hegyháton.¹³⁵

A délnyugati országrész jellegzetes hagyományos középtípusai voltak a haranglábak. Ezek közül Bárdosi fényképezőgéppel felkereste a Szombathely melletti Gyöngyösfalu seregélyházi részén¹³⁶, a Rába-vidéken fekvő Egyházashollóson¹³⁷ és Magyarszecsődön¹³⁸ valamint az Őrségi, 1755-ben épült pankaszi harangláb (2.1. fotó).¹³⁹

Az előző falusi épületekhez hasonlóan, a későbbi évtizedek népi építészeti kutatásai, valamint a helyszíni műemléki helyreállítások és áttelepítésekkel végzett múzeumi védelem biztosítása során szintén kiemelkedő jelentőségűvé váltak a kőszeghegyaljai Cák gesztenyész pincéi. Ezekről 1958 nyarán, még eredeti használatukban, Bárdosi nem mulasztott el fotósorozatot készíteni (2.2. fotó).¹⁴⁰ 1959-ben, hasonlóan, Vaskeresztesnek

2.1. fotó

Harangláb

Pankasz, 1958. Bárdosi János felvétele.

Fekete-fehér fotónegatív film, 4,5 x 6 cm.

Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2952.

2.2. fotó

Gesztenyész pince

Cák, 1958. Bárdosi János felvétele.

Fekete-fehér fotónegatív film, 4,5 x 6 cm.

Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2965.

a magyar-osztrák államhatáron átnyúló szőlőhegyét, a hazai oldali részén húzódó pincesorát, borospincéit fotózta.¹⁴¹ A vasi falvak határában meghúzódo szőlőhegyek prészázpincéiről Petőmihályfán is készültek ugyanezen év során helyszíni fényképek, ahol ekkor még számos ácsolt boronafalú, zsúpfedezésű épület volt megtalálható; fontos szempont, hogy ezek az épületek a hagyományos kisparaszti gazdálkodás még meglévő színhelyeként maradtak fenn (2.3. fotó).¹⁴² Mint például ifj. Ferenci István pincéje: „Boronafalu »hajlék« 3 »derék«-kal azaz: prészázzal, pincével és istállóval v. fészekkel. A prészáz tüzelős volt, a mennyezeten »tűzfogó« van, alatta pedig a padka, ahol tüzeltek.” – jegyezte fel róla Bárdosi.¹⁴³ 1961 áprilisában a Sárvár melletti Sótó szőlőhegyének főként tömésfalú pinceépületeit fényképezte.¹⁴⁴

A falusi épületek, településrészek fényképezése során egyes felvételeken, főként a lakóházak esetében, a falvakban élő helyi családok tagjai is megörökítésre kerülhettek. Így például 1958-ban Egyházashollóson egy rozsszalmával fedett, 1813-ban épült zsúpos ház előtt az utcafronton sorakoztak a lakók.¹⁴⁵ Vagy 1959 nyarán, Óriszentpéter Galamboszerén az egyik még álló és utolsó kerített házról készült fotósorozatban az ott élő család tagjai szintén a ház előtt, az utca felőli bejáratban állva várták a lakóhelyüket dokumentáló fénykép elkészülését.¹⁴⁶ Ritkább esetben Bárdosi János egyéb néprajzi, a falusi hagyományos életmóddal kapcsolatos témákat is fotózott, de ezeket szintén a lakóépületek környezetében. Történetesen Horvátnádálján kosárkészítést,¹⁴⁷ Nagysimonyiban egy fiatalasszony hajviseletét,¹⁴⁸ illetve egészen spontán szituációban egy helybeli ház tornácán az ablakon bekukucskáló, kíváncsiskodó asszonyok és gyerekek csoportját örökítette meg.¹⁴⁹ Az egyébként kapuszínes kőfalú lakóházai miatt érdekes Vaskeresztes szőlőhegyén egy szőlőgazdáról lopóval a kezében, a borászkodás munkálataihoz elengedhetetlen hagyományos kötényben készített portrét.¹⁵⁰ 1961 áprilisában a pincéje előtt hordóját kénező öreg borosgazda és egy borkóstoló társaság állt a fényképezőgép elé Sótó szőlőhegyén is.¹⁵¹ E felvételek érezhetően a hegybéli épületek fényképezése alkalmával készültek, mintegy a helyszínen rögtönözve. 1960 októberében Gyöngyösfalu pösei, illetve ludai részén a szomszédos lukácsházi fiatalok szüreti felvonulásáról (csikósok, borbélyok, kerékpáros magyar lányok, bíró és bíróné, bohócok, jágerek, cigányok) készített, ezúttal önálló fotósorozatot.¹⁵² 1960 novemberében pedig Vashosszúfalu cigányte-

2.3. fotó

Pincék

Petó Mihályfa, 1959. Bárdosi János felvétele.
Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm.
Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3243.

lepén putriban élő családot (öreg cigányt, cigányasszonyt és gyerekeket) dokumentált fényképekkel Bárdosi (2.4. fotó), valamint Kalányos Mihály 90 éves teknővájó cigány szerszámaival fotózta le.¹⁵³ Felsőcsatáron a fejen való teherhordás emlékeként öregasszonyt örökített meg fején kópiccával (szalmafonatos terménytároló),¹⁵⁴ valamint a lakóházaik előtt az utcán álló idős asszonyokat kisgyerekekkel.¹⁵⁵ A fotók a falvakban élők ruházódását is dokumentálták.

Érintőlegesen Bárdosi 1950-es évek végi népi építészeti kutatásairól ekkortájt jelent meg a *Pajtáskertek Gencsapátiban* című tanulmánya 1958-ban.¹⁵⁶ Ebben ismerteti, hogy a Szombathely melletti település egykori „őszegi” falurészének helyén megtalálta a korábbi két beltelkű, útmenti, páros udvarú, 18–19. századi településmód nyomait. Eszerint a lakóház udvarától elkülönülve, akár vele pontosan szemben, az utca túloldalán lévő különálló telken helyezkedett el a hozzá tartozó gabonátároló pajtaépület. Az írás helyszíni néprajzi gyűjtéseken alapult, ezeket összevetette régi térképek, birtok- és telekkönyvek adataival, illusztrációként térkép- és fényképfelvételeket (pajtáskert, pajtaépület, kézi hajtós masina, járgány, szélrosta) is felhasznált, valamint a pajtatípusok alaprajzait közölte.

A másik, a vasi falvak építészetével kapcsolatos korai írása volt a Kenéz díszített házoromzatait és a fából faragott kapufáit bemutató dolgozata, amelyben a közölt 15 kép közül csupán egy fényképfelvétel (Mándli Antal háza, Kossuth u. 61.), a többi 14 pedig rajz.¹⁵⁷ A falusi lakóházak utcai díszítésével foglalkozó tanulmány az 1960 őszen a Magyar Néprajzi Atlasz¹⁵⁸ számára szervezett terepi gyűjtés tanulságaiból született, ami egyben figyelemfelhívás is volt a néprajzi értékeket becsülő műkedvelő gyűjtők irányába. A Vas megyei viszonylatban sem a legdíszesebb házoromzatokkal és -kapukkal bíró, ám mégis így aztán jól dokumentált Sárvár környéki Kenéz ismertetése kapcsán Bárdosi így fogalmazott: „Jó lenne, ha vidéki pedagógusaink felhívnák a diákok figyelmét az ilyen díszítményekre és községünkben le-
rajzoltatnák azokat, mert ezzel egyrészt rajzkészségüket is fejleszthetnék, másrészt közelebb kerülhetnének szűkebb hazájuk, községük történetéhez és a helyi parasztság egykori díszítőigényének megismeréséhez.”¹⁵⁹ A különféle díszítettségű tölgy és akác kapufák részletgazdag vizuális dokumentálását azért is érezte sürgetőnek, mert a faanyaguk elkorhadása következtében már eltűnően voltak, helyükre a falusi utcák bejárataiban inkább cementből vagy téglából készültek újabb oszlopok, kőlábak.

2.4. fotó

Cigányputri

Vashosszúfalu, 1960. Bárdosi János felvétele.

Fekete-fehér fotónegatív film, 4,5 x 6 cm.

Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3649.

Még 1961 júniusában kereste fel fényképezőgéppel Bárdosi a Szombathellyel szomszédos, Árpád-kori templomáról híres Jákon, a templomdomb aljában és a domb felső peremén közzétett római kori oszloptöredékeket, amelyeket 1938-ban a templom környezetének rendezésekor helyeztek itt el, korábban pedig a templom bejáratánál álltak.¹⁶⁰ Továbbá a szintén Szombathelyhez közeli fekvésű Gencsapáti nyugati határában, a környékbeli falvak búcsújáróhelyeként közismert Szentkút felé vezető úton álló, a jáki gránitoszlop-töredékekhez hasonló másik példányt.¹⁶¹ Utóbbit 1907-ben állították a faluból kivezető út közepére, hogy szekerekkel ne zavarják a búcsújáróhely csendjét. Korábban, a századforduló környékén még a nagygyecsi templom déli oldalán állt, még korábban pedig határkőként (*jegykő*) volt használatban Gencs (Nagygyecs és Gyöngyösapáti 1943-ban egyesült Gencsapáti néven), Herény (1950-től Szombathely része) és Söpte falvak közös határán. A falusi környezetben szokatlan megjelenésű, ismeretlen eredetű, nagy méretű tárgyakat a köznép „Ördögkőnek” nevezte, amelyekről magyarázatként mondák is születtek. Ezek gyűjtését végezte el 1961–1962-ben a szombathelyi néprajzos muzeológus Bárdosi, miközben nem mulasztotta el fényképekkel is illusztrálni közlését.¹⁶² A Gencsapáti határában álló „Ördögkő” helyszínét még 1963 májusában is felkereste egy újabb fényképsorozat készítése miatt, nyilvánvalóan a vonatkozó publikációjához (2.5. fotó).¹⁶³

Aztán 1963-ban egyre inkább kiteljesedtek és még 1964-ben is folytatódtak a Vas megye népi műemlékeinek felmérésére vonatkozó munkálatok, amelyekben a Savaria Múzeum Néprajzi Osztálya is jelentős szerepet vállalt. Bárdosi János összefoglalóan minderről így számolt be közzétett munkajelentéseiben:

„[...] Jelentős eredményekről számolhatunk be a népi műemléki felmérések vonalán. 1963-ban a Savaria Múzeum munkatársai 20, a Nádasdy Ferenc Múzeum 15, az ÉM. [értsd Építésügyi Minisztérium] Városépítési Tervező Vállalat építészmérnökei pedig 25 községben végezték el a népi műemléki felméréssel kapcsolatos munkálatokat, melyek dokumentációja másodpéldányban nagyrészt a Savaria Múzeum néprajzi adattárába, kisebb részben pedig a Nádasdy Ferenc Múzeum néprajzi adattárába került. A felmérések a szombathelyi, sárvári, szentgotthárdi és körmendi járás területén történtek. A népi műemléki felmérések nemcsak a fénykép és adattári anyag gyarapodását eredményezik, hanem a tárgyi

2.5. fotó

„Ördögkő”

Gencsapáti, 1963. Bárdosi János felvétele.

Fekete-fehér fotónegatív film, 4,5 x 6 cm.

Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4939.

anyag gyarapodását is, mivel alapos felmérések alkalmával egy-egy község legrégebbi építészeti objektumaiban fordulnak meg a kutatók, s így gyakran rábukkanhatnak értékes néprajzi és helytörténeti tárgyakra. A tervszerű felmérési munkálatokkal egyrészt tudományos hitelességgel, – fényképen és alaprajzon, valamint település- és épületlapon – megörökíthetjük megyénk népi építészeti értékeit, másrészt ezen keresztül számba vehetjük azokat a legkiemelkedőbb népi építészeti alkotásokat, melyek védelemre szorulnak és a helyszínen megővandók vagy leendő szabadtéri múzeum számára megszerzendők. A tervezett szombathelyi skanzenba több évi felmérés és kutatómunka alapján válogatjuk ki azokat az épületeket, melyek ott felállításra kerülhetnek. [...]”¹⁶⁴

„[...] 1964-ben a Savaria Múzeum munkatársai – Bárdosi János és Dorner Mária – 15 Vas megyei és 15 Győr-Sopron megyei községben végezték el a népi műemléki felmérésekkel kapcsolatos munkálatokat, aminek eredményeként az adattári jellegű felmérési dokumentációkon kívül, még 953 db fényképpel és negatívval is gyarapították a soproni Liszt Ferenc Múzeum fényképtárát. A vasi anyagot a Savaria Múzeum néprajzi fénykép-, ill. adattárába leltároztuk. Az ilyen jellegű előzetes felmérések Vas megyei viszonylatban, egyúttal a skanzen épületeinek kiválasztását is megkönnyítik. [...]”¹⁶⁵

Horváth Ernő falusi épületfotográfiái

1962-ben Bárdosi János egy rövid tájékoztató levélben¹⁶⁶ hívta fel Erdélyi Zoltán figyelmét szombathelyi kollégájára, Horváth Ernő természetrajzosa,¹⁶⁷ aki gyűjtőútjai alkalmával rendszeresen fényképezte az érdekesebb falusi épületeket. Horváth 1955-től kezdve készített néprajzi tárgyú fényképfelvételeket szerte Vas megyében, amelyek aztán a Savaria Múzeum néprajzi fotótárában kerültek nyilvántartásra. Az átalakuló, modernizálódó falusi világban még idejében készült fényképes épületdokumentációk jelentős forrásértéket képviseltek a későbbiekben, és jól segítették a népi építészeti kutatásokat végző muzeológusok munkáját. Az épületfotók sorát 1955 októberében a Bérbaltaváron még álló Pogacsics-féle öreg zsúptetős parasztház¹⁶⁸ nyitotta, majd 1956 májusában Viszákon fényképezett Horváth Ernő egy ritkaságszámba menő,

faragott, festett homlokzatú, *hajlított* (L-alakú) lakóházat.¹⁶⁹ Őriszentpéteren a Galamboszeren (100. sz.) a kerített ház maradványaként álló, népi műemlék házat dokumentálta fényképpel 1956 májusában.¹⁷⁰ Másnap, még az Őrségben, Pankaszon járva sem mulasztotta el lefotózni a település szoknyás haranglábját.¹⁷¹ Ugyanazon év őszén, októberben a nyugati osztrák-magyar határszélen fekvő Vaskeresztesen egy ódon boronaház elejét fotózta,¹⁷² majd néhány nap múlva már Vas megye keleti vidékén, Celldömölk alsósági részén, a Ság-hegyen a Dömötör Sándor nyomán sokáig tévesen a legrégebbi dunántúli pincének tartott szőlőhegyi épületet fényképezte Horváth Ernő.¹⁷³ Később Gőr községet felkeresve egy ottani zsúpos lakóház utcafrontját örökítette meg.¹⁷⁴ 1958-ban Gencsapátiban a Bárdosi János által kutatott és fentebb említett pajtáskertekben¹⁷⁵, valamint Szombathely valamely falusias jellegű peremterületén álló két zsúpos lakóházzal¹⁷⁶ is készített fotódokumentációkat. Vas megye déli végein, a vasi-zalai megyehatár közelében, Béraltavár szőlőhegyén járva prэшázás pincéket fotózott.¹⁷⁷ Aztán Vas megye keleti térségében, 1959-ben Nagysimonyiban egy tornácos öreg házat fényképezett,¹⁷⁸ majd visszatérve Szombathely mellé, Gencsapátiba, egy az ajtaja alatt, a talpgerendáján 1867-es évszámmal datált sövénypajtát, illetve a hozzá tartozó lakóház udvarrészletét örökítette meg.¹⁷⁹ Ugyanebben az évben, júniusban még a szomszédos Gyöngyösfalu Seregélyháza falurészének utcarészletét, az abban álló haranglábát fotózta le.¹⁸⁰ Az ősz kezdetén, szeptemberben ismét Vaskeresztesen gyűjtve, a falu végét és a szőlőhegyi pincéket is fotózta a természetrajzos.¹⁸¹ Pecölön vályogházat és egy 1891-re datált mestergerendával épült, zsúpfedeles parasztházat fényképezett le.¹⁸² Majd 1959 augusztusában Cák még eredeti, kispaszti, vagy ekkor már inkább utóparaszti gazdálkodással használatban lévő gesztenyés pinceépületről, valamint az újabb és összedőlt zsúpfedeles pincéről készített fotósorozatot.¹⁸³ E kőszeghegyaljai településre később is visszatért.¹⁸⁴ Egy évvel később, 1960 októberében a Gyöngyös-melléken, Gyöngyösfalu Pösei-hegyén lévő szőlőhegyi pincéket is szinte végigfotózta, feltűnő módszerességgel, és az épületek számát is megadta.¹⁸⁵ Még ebben a hónapban a vendvidéki, Szentgotthárd környéki falvakban gyűjtve fényképezett lakóházakat Felsőszőlőn¹⁸⁶ és Apátistvánfalván.¹⁸⁷ 1960 novemberében pedig Vas megye északi, a Kisalföld irányába szomszédos térségében Bükön,¹⁸⁸ Tömördön¹⁸⁹ és Acsá-

2.6. fotó

*Diszesen faragott homlokzatú ház
Szarvaskend, 1963. Horváth Ernő felvétele.
Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm.
Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4638.*

2.7. fotó

Hajlított ház

Farkasfa, 1975. Horváth Ernő felvétele.

Fekete-fehér fotónegatív film, 6 x 6 cm.

Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 26863.

don¹⁹⁰ parasztházakról készített felvételeket. 1962 nyarán, augusztusban az 1950-ben Szombathely városához csatolt Perint falu egy még álló, előrebukó homlokzatú (a néprajzi irodalomban „kalabukos” házként ismert) paraszti épületét dokumentálta fényképezőgépével.¹⁹¹ 1961 áprilisában az osztrák-magyar határ közvetlen közelében fekvő Szentpéterfa községben rögzített zsúpfedeleles házakat, utcaképet,¹⁹² majd már nyáron, júniusban ismét az Őrségben a pankaszi haranglábról készített újabb fényképeket.¹⁹³ További, a múzeumi nyilvántartás szerinti néprajzi besorolású fényképeit Horváth Ernő Rábahídvégen készítette 1 évvel később, 1962 júniusában, népi épületekről.¹⁹⁴ A következő évben, 1963 áprilisában ismét az Őrségben, Bajánsenyén keresztül utazva fényképezett paraszti lakóházat,¹⁹⁵ valamint a hegyháti Szarvaskenden egy díszesen faragott homlokzatú lakóépületet dokumentált, a tulajdonosával együtt (2.6. fotó).¹⁹⁶ A gyűjtések helyén, a településen talált paraszti építményeket még 1962 nyarán, augusztusban is fényképezett a szombathelyi természetrajzos muzeológus. Ilyen volt Egyházashollós haranglábjá.¹⁹⁷ Akárcsak 1963-ban, a Ság- és a Somló-hegyek közelében fekvő Kissomlyó szőlőhegyén, ahol a még épen álló paraszti pinceépületekről készített fotókat.¹⁹⁸ Vagy éppen újfent Cákon járva egy csigás kúton akadt meg a szeme, és tartotta fényképes megörökítésre méltónak,¹⁹⁹ segítve Bárdosi János néprajzos muzeológus kollégáját néprajzi feldolgozásaiban.

A Szombathelyre tervezett Vasi Múzeumfalú makettjéről 1968-ban született fotográfiák²⁰⁰ már mérőföldként jelzik, hogy a következő években készült épület- és építményfotók a Szombathelyre áttelepítésre kiválasztott konkrét objektumokra koncentráltak, és nem „csupán” a terepen járó jó szemű muzeológus attitűdjének köszönhetőek. Így az 1969. augusztus 8-án még az eredeti helyén álló molnaszececsődi haranglábról született néhány, ám annál értékesebb fotográfia,²⁰¹ illetve szintén dokumentálta a még falusi épületként álló nemesládonyi oszlopos tornácos lakóházat az 1970 augusztusában készült fotóival.²⁰² Ehhez hasonlóan, a farkasfai „hajlított ház” is eredeti építési helyén látható Horváth Ernő által 1975. április 24-én készült fotódokumentációin (2.7. fotó).²⁰³ Az osztrák-magyar államhatár közvetlen közelében állt pornóapáti ház, annak építését²⁰⁴ már a szombathelyi regionális szabadtéri néprajzi múzeum részeként fényképezte le. Ezek mellett a már látványosságként elidegenített, látogatók által szemlélt múzeumi műtárgyépületként fotózta a nemeskoltai,²⁰⁵

2.8. fotó

Bárdosi János fényképezőgéppel a nyakában a kollégái társaságában,
a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum megnyitóján
Szentendre, 1974. május 31. Horváth Ernő felvétele.
Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm.
Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 26863.

szentpéterfai²⁰⁶ lakóházakat, a készülő Szombathely-szentkirályi vízi-
malmot.²⁰⁷ A szorgalmas természetrajzos muzeológus nem mulasztotta
el fényképen dokumentálni a sövénykéményes lócsi lakóház bontását
sem a szombathelyi skanzenbe való áttelepítés előtt.²⁰⁸ Horváth Ernőnek
a népi építészeti emlékekhez való személyes kötődése mutatkozott meg
aztán abban is, hogy fényképsorozattal dokumentálta a Vasi Múzeumfalu
1973. augusztus 20-án történt megnyitását. A Vas megyei és szombathelyi
közéletben is jelentős alkalommal dr. Ortutay Gyula²⁰⁹ akadémikus tar-
tott ünnepi beszédet.²¹⁰ Az ország második regionális szabadtéri népraj-
zi múzeuma megnyitó eseményének része volt Bárdosi János etnográfus
muzeológus szakvezetése is, amelyről szintén fényképek készültek
Horváth Ernőnek köszönhetően.²¹¹ A következő évben, 1974. május 31-én
megnyílt a központi Szabadtéri Néprajzi Múzeum Szentendrén.²¹² Az or-
szágos jelentőségű szakmai eseményen a szombathelyi muzeológusok
is részt vettek (2.8. fotó).²¹³ Valamint még ebben az évben, 1974. augusztus
30-án megtörtént a vasi-zalai határtérségben fekvő Magyarszombatfán
létrehozott Fazekasház megnyitóünnepsége is, amelyet Horváth Ernő
szintén nem mulasztott el fotókon megörökíteni (2.2. kép).²¹⁴

2.2. kép

Horváth Ernő múzeumi fényképezőgépe az 1970-es évekből
Yashica Electro 35 GSN (satin chrome).

A kisképfilmes kamerát 1973-ban vezették be, 5,6 voltos elemmel működött.
(Savaria Múzeum)

JEGYZETEK

2. Egy levél margójára – Bárdosi János levele Erdélyi Zoltánnak (1962. február 10.)

- 111 1949. évi 13. törvényerejű rendelet a múzeumokról és műemlékekről. Ekkor alakult meg Ortutay Gyula (1910–1978) néprajzkutató (folklorista), politikus vezetésével a Múzeumok és Műemlékek Országos Központja is, amelyet azonban négy év múltán átszerveztek. A rendelet lehetővé tette a műemlékek állami részre történő kisajátítását is. A műemlék meghatározása szerint [17. §. (1.)]: „A jelen törvényerejű rendelet alkalmazása szempontjából műemlék a földben vagy a föld felszínén lévő minden olyan építmény (épület, épületrész, földmű) és tartozéka, amelyet kiemelkedő történeti, régészeti, képzőművészeti, iparművészeti vagy néprajzi jelentőségre tekintettel a vallás- és közoktatásügyi miniszter a Központ javaslata alapján műemlékké nyilvánít. A műemlékké nyilvánítással az ingatlan a jelen törvény értelmében védetté válik.”
- 112 Lásd Internet: https://icomos.hu/wp-content/uploads/Dokumentumok/Nemzetkozi/Kartak/velencei_charta_1964.pdf (Utolsó letöltés: 2025.01.09.)
- 113 Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2–5/1962. Gépiratos levél. Bárdosi János muzeológus, Szombathely, 1962. február 10.
- 114 Gráfik 2002a. 237–238.
- 115 „[...] A képanyagot már szortíroztam a következő tudományágak szerint: természetrajz, néprajz, régészet és helytörténet /ez utóbbiban szerepel a várostörténet is/. Tekintettel arra, hogy múzeumunkban a természetrajzi anyagot már eddig is külön kezelték és leltározták, szeretném, ha a néprajzi is külön leltárkönyvbe kerülhetne és nem keveredne sem a helytörténettel, sem a régészettel / mivel azok is külön leltárkönyvbe kerülnének/. [...] A fényképek és a negatívokat újra szeretném számozni, mert a jelenlegi számozási módszer nem célszerű. Most u.i. 5 számjegy szerepel minden képen, mivel a leltározás évének két utolsó számjegye képezi a kép két első számjegyét /de ez nem rendszeresen, mert az 1954-ben leltározott képek szerepelnek még 53..., sőt 52... számon is/ pl.: 51.001, 52.001, 53.001, 54.001. Erre semmi szükség, elég a növekvő számszerű sorrend. Így az egyes tudományágak szerint betűjellel és 1-től a végtelenig növekvő számszerű sorrendben történhetne a jelölés. Pl.: a néprajznál: N.1. a természetrajznál T.1., a régészethetnél: R.1., a helytörténetnél: H.1. [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-10/1958. Gépiratos levél dr. Némethy Endre előadóhoz (Művelődésügyi Minisztérium, Múzeumi Osztály), Bárdosi János segédmuzeológus autográf aláírásával. (Szombathely, 1958. február 7.). A Savaria Múzeum Néprajzi Fényképleltárkönyvét (I.) 1958. március 20-án nyitotta meg Horváth Ernő múzeumvezető és Bárdosi János néprajzos muzeológus. A korábbi, kontroll képnek fotópozitívokkal felragasztott fotókartonokon a régi számot meghagyta, piros tintával áthúzta és az új számot fölé írta. A néprajzi fotókat később földrajzi mutatóval is katalogizálták.
- 116 Dr. Vargha László (1904–1984) etnográfus 1954-től tanított az Építőipari és Közlekedési Műszaki Egyetemen (ma Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem) Építészettörténeti Tanszékén, aki levélben kért népi építészeti témájú fényképfelvételeket a szombathelyi múzeumtól, tanulmányhoz illusztrációnak,

valamint egyetemi oktatás céljait szolgáló diaposzítívek készítésére. A diaposzítívek az egyetemi Fotólaboratóriumban készültek. In: Savaria Múzeum, Néprajzi Adattára 2-11/1958. Gépiratos levél Horváth Ernő múzeumvezetőhöz (Szombathely) dr.

Vargha László egyetemi docens autográf aláírásával. (Budapest, 1958. február 15.)

A kért fotónegatívokat Csaba József készítette: Tornácos ház. Csákánydoroszló (Nagycsákány), 1938. (SNF. 360., fekete-fehér 6 x 9-es film); Tornácajtó.

Csákánydoroszló (Magyarbükkösdpuszta), 1938. (SNF. 418., fekete-fehér 6 x 9-es film); Tornác. Csákánydoroszló (Nagycsákány), 1938. (SNF. 424., fekete-fehér 6 x 9-es film). A felvételek ismertségét adta, hogy már megjelentek az 1955-ben kiadott A magyar falu építészete című kötetben is, ami 25 db Vas megyei felvételt tartalmazott, ezek Borsos Imre (178, 183, 194), Csaba József (180, 182, 188, 189, 190, 191), Jeanplong József (184), Lehmayer Ferenc (179, 181, 185, 186), Pável Ágoston (155, 187, 195, 196), Tóth János (201, 206), Vargha László (174, 193), Viski Károly (202, 204) fotói voltak. Lásd Károlyi – Perényi – Tóth – Vargha (szerk.) 1955.

117 Dömötör 1949. 363–364.

118 Pável 1927.

119 Dömötör 1949. 367.

120 Dömötör Sándor szombathelyi néprajzos fotós aktivitásáról áttekintésként lásd Illés 2025. 103–132.

121 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 702–754. Ezek közül egy felvétel jelenleg csak fotókartonra ragasztott fotópozitívként (a 716. üvegnegatív) lappang, valamint egy másik felvétel csak nevesítve ismert az 1951-ben megkezdett fotónyilvántartásban (51.722 Pap kutyával), ami utóbbi aztán nem kapott újabb fotóleltári számot, és az üvegnegatív nincs is meg.

122 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 743., 747.

123 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 746.

124 Pável 1927. 137–138.

125 Dömötör 1987 [1961] 53–78.

126 Dömötör 1958. 28–38.

127 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2175. Utcarészlet. Kisrákos, 1954. (fekete-fehér 8,3 x 8,8-as fotópozitív); 2176. Újabb ház kódissállással. Kisrákos, 1954. (fekete-fehér 8,8 x 9,5-ös fotópozitív); 2177. Zsúpos ház előlről. Kisrákos, 1954. (fekete-fehér 6 x 6-os fotópozitív); 2178. Zsúpos ház előlről. Kisrákos, 1954. (fekete-fehér 8,5 x 9,3-as fotópozitív); 2179. Zsúpos ház eleje, léckapu. Kisrákos, 1954. (fekete-fehér 9 x 9,5-ös fotópozitív); 2180. Zsúpos ház eleje. Kisrákos, 1954. (fekete-fehér 5,5 x 5,5-ös fotópozitív); 2181. Füstöskonyha ajtaja. Kisrákos, 1954. (fekete-fehér 5,5 x 5,5-ös fotópozitív); 2182. A ház „talpa”. Kisrákos, 1954. (fekete-fehér 8,5 x 9,5-ös fotópozitív); 2183. A ház „talpa”. Kisrákos, 1954. (fekete-fehér 9 x 9,5-ös fotópozitív). 2184. Régi ház oldalról. Kisrákos, 1954. (fekete-fehér 7,2 x 8,4-es fotópozitív); 2185. Zsúpos ház előlről. Kisrákos, 1954. (fekete-fehér 8,5 x 9-es fotópozitív). 2186. Zsúpos ház lugassal. Kisrákos, 1954. (fekete-fehér 9 x 9,3-as fotópozitív). 2187. Régi ház zsúptetővel. Kisrákos, 1954. (fekete-fehér 6 x 6-os fotópozitív); 2188. Istálló, pajta, eketaliga. Kisrákos, 1954. (fekete-fehér 7 x 9,5-ös fotópozitív); 2189. Házzészlet oldalról. Kisrákos, 1954. (fekete-fehér 9 x 9,4-es fotópozitív); 2190. Boronafalú kamra (kástu). Kisrákos, 1954. (fekete-fehér 9 x 9,5-ös fotópozitív); 2191. Épülőben levő boronafalú ház. Függőleges boronákból épített faház vakolás előtt. Kisrákos, 1954. (fekete-fehér

9 x 9,4-es fotópozitív); 2192. Sövénykerítés. Kisrákos, 1954. (fekete-fehér 9 x 9,4-es fotópozitív); 2194. A falu látképe. Kisrákos, 1954. (fekete-fehér 6 x 6-os fotópozitív);

2195. Lábaspajta. Kisrákos, 1954. (fekete-fehér 7 x 9-es fotópozitív);

2201. Gerendafal összeeresztése. Kisrákos, 1954. (fekete-fehér 9 x 9,4-es fotópozitív);

2202. Zsúpkötegek. Kisrákos, 1954. (fekete-fehér 9 x 9,5-ös fotópozitív);

2203. Zsúpkötegek. Kisrákos, 1954. (fekete-fehér 9 x 9,2-es fotópozitív);

2204. Zsúpkötegek. Kisrákos, 1954. (fekete-fehér 9 x 9,2-es fotópozitív)

128 „[...] 7. Bárdosi János muzeológus, Savaria Múzeum, Szombathely /kutatási terület Vas m./ 8. Nógrády Géza igazgató, Nádasdy Ferenc Múzeum, Sárvár /kutatási terület Vas m./ [...] Nevezettek a Váterv [az 1950-ben megalapított Városepítési Tervező Iroda] látja el filmmel és laboratóriuma készíti el a kópiákat Ofotért áron. [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-10/1959. Gépiratos levél. Perczel Károly, Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium főosztályvezetője levele dr. Tóth Jánoshoz a tervező vállalatokhoz nem tartozó szakértők népi műemlékkutatással való megbízatása tárgyában. (Budapest, 1959. június 22.)

129 „[...] Az Építésügyi Minisztérium irányításával országszerte megkezdőik a népi műemlékek, ill. műemlékjellegű épületek felkutatása, felmérés. Az idén 3000 községben végeznek tájékozódó jellegű gyűjtést. Megyénk területén ezidáig négy mérnök kb. 40 községben végzett a felderítő munkával. Az összegyűjtött kéziratos anyagot /egy példányban/ és az objektumokról készített fényképfelvételeket, negatívval együtt az Építésügyi Minisztériumban dr. Tóth János főmérnöknek adták le, aki az épületeket ezek alapján nyilvánítja műemlékké, ill. műemlékjellegűvé. [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-22/1958. Gépiratos levél, dr. Némethy Endre előadónak (Művelődésügyi Minisztérium, Múzeumi Osztály). Bárdosi János muzeológus autográf aláírásával. (Szombathely, 1958. szeptember 29.)

130 Tóth János (1899–1978) építész, 1941-ben védte meg doktori disszertációját Budapesten a József Nádor Műgyetemen, 1942-ben a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen szerezte meg egyetemi magántanári képesítését. 1922-től Szombathely város főmérnöke, majd 1949-től irányító tervezője volt, 1957 és 1965 között az Építésügyi Minisztérium főmérnökeként dolgozott.

131 „[...] Minden muzeológus és tervező építész együttes a rendelkezésre álló 6 nap alatt lehetőleg legalább 12 települést kutat át. Amennyiben a falukutatásra kijelölt települések az átlagosnál nagyobbak, vagy több településből /hegyközségből, szőlőhegyből is/ állnak, a települések számát csökkenteni lehet. A telephelyek számának megállapítását és a kutatóhelyek kijelölését az Építésügyi Minisztérium Város- és Községrendezési Főosztálya, Műemléki Osztálya végzi. Az osztály látja el a kutatókat igazolvánnyal és a szükséges nyomtatványokkal. A kutatók azokat a népi és ipari épületeket jegyzik fel és fényképezik le, amelyek műemléki vagy faluképi szempontból jelentősek, vagy műemléki együttest alkotnak. [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-7/1960. Gépiratos levél, Párányi Mihály, az Országos Műemléki Felügyelőség igazgatóhelyettese autográf aláírásával. (Budapest, 1960. április 1.)

132 Vas megyéből Bárdosi János mellett Nógrádi Géza (1932–1973), sárvári segédmuzeológus, később a Nádasdy Ferenc Múzeum igazgatója kapott meghívást a két napos népi építészeti tanfolyamra. Az alapvetően építész-mérnökök által végzett felmérési munkálatokban szükség volt a néprajzosok jó helyismeretére. In: Savaria

Múzeum Néprajzi Irattára 2-15/1958. Gépiratos levél a Művelődésügyi Minisztérium Múzeum Osztálya részére, Nógrádi Géza segéd muzeológus (Sárvár) és Bárdosi János segédmuzeológus (Szombathely) autográf aláírásával. (Szombathely, 1958. április 26.)

- 133 „[...] Tárgy: Népi műemlékek [...] Kérjük az OMF [Országos Műemléki Felügyelőség] vezetőségét – és az illetékes osztályt –, hogy a jövőben ne csak arról értesítse múzeumunkat, hogy melyik házat, v. egyéb objektumot nyilvánítják műemlékké, v. műemlékjellegűvé, hanem arra is, hogy melyikre adják ki a bontási engedélyt. Erre azért van szükségünk, hogy: 1./ Az esetleges visszaélést megakadályozhassuk. 2./ Kellő időben lefényképezhessük, esetleg felmérhessük. 3./ A bontás alkalmával előkerülő muzeális tárgyakat megvásárolhassuk, mielőtt azokat megsemmisítenék. [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-29/1962. Gépiratos levél, Bárdosi János muzeológus autográf aláírásával. (Szombathely, 1962. augusztus 31.)
- 134 Faragott oromzatú ház. Nagymizdó, Fő u. 49. (Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2733–2734. fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív); Fő u. 24. sz. ház [„Benkő János faragott oromzatú háza”]. Nagymizdó (SNF. 2739. fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív); Fő u. 37. sz. ház. [„Faragott oromzattal”]. Nagymizdó (Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2735–2736. fekete-fehér 4,5x6-os filmnegatív), Faragott oromzatú ház. Szarvaskend, Fő u. 36. (Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2747–2748., 2753. fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív); Utcarészlet [„Fő utca 44., 46. és 48. sz. ház. 46.sz. faragott oromzatú, épült 1855-ben. A 48.sz. füstöskonyhás.”]. Szarvaskend (Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2750–2751. fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív); Utcarészlet [„Fő utca részlete. Jobbra: özv. Nagy Lajosné faragott oromzatú háza. Balról: az udvarban régi pajta.”]. Szarvaskend (Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2760. fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív); Faragott oromzatú ház. Döröske, Fő u. 54. (Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2767 fekete-fehér 4,5 x 6-os film); Faragott oromzatú ház [„Bertók József építette 1893-ban.”]. Petőmihályfa, Petőfi S. u. 6. (Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2779. fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív); Festett oromzatú ház [Az oromzaton vésett felírás a következő szöveggel. Németh János építette 1876-ik esztendőben.”]. Szarvaskend, Fő u. 81. (Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2756–2758. fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív); Festett oromzatú ház [„Épült: 1882-ben.”]. Döröske, Fő u. 47. (Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2764–2766. fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív); Festett oromzatú ház [„Építette: »Gothár István Bedics Anna 1891«”]. Hegyhátszentpéter, Béke u. 68. (Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2770–2772. fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 135 Füstöskonyha ajtaja. Nádasd, Kossuth Lajos u. 164. (Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2718. fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív); Füstöskonyha kemencéje. Katafa, Kossuth Lajos u. 46. (Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2732. fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív); Füstöskonyha kemencéje. Kemestaródfa, Fő u. 49. (Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2887. fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív); Füstöskonyha, kamra, istálló, szén és ól. Nádasd, Kossuth Lajos u. 164. (Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2717. fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív); Füstöskonyhás ház. Halogy, Dózsa György u. 31. (Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2702–2704. fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív); Füstöskonyhás ház. Nádasd, Kossuth Lajos u. 164. (Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2714–2716., 2721., 2724. fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív); Füstöskonyhás ház. Katafa, Kossuth Lajos u. 46. (Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára

- 2725–2727. fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív); Füstöskonyhás ház [„A füstöskonyhás ház 1825-ben épült.”]. Vasalja, Fő u. 82. (Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2864. fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív); Füstöskonyhás ház. Kemestaródfa, Fő u. 46. (Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2879. fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív); Füstöskonyhás ház. Kemestaródfa, Fő u. 61. (Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2888. fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív); Füstöskonyhás ház [„1855-ben épült.”]. Egyházashollós. Fő u. 36. (Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2949–2950. fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív); Füstöskonyhás ház eleje [„A mestergerendában 1763-as évszám.”]. Kemestaródfa, Fő u. 38. (SNF. 2885. fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív); Füstöskonyhás ház tornáca. Nádasd, Kossuth Lajos u. 164. (SNF. 2722. fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív); Füstöskonyhás ház udvar felől. Kemestaródfa, Fő u. 38. (SNF. 2884. fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív); Füstöskonyhás ház [„1848-ban épült.”]. Vasalja, „Kukolló” 51. sz. (SNF. 2875. fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív); Füstöskonyhás ház. Kemestaródfa, Fő u. 49. (SNF. 2886. fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív); Füstöskonyhás ház bejárata [„épült 1842-ben. „Kukolló” 50. sz. A szobában szemeskályha”]. Vasalja (SNF. 2877. fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 136 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2890–2891. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 137 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2943–2944. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 138 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2967. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 139 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2952–2954. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 140 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2963–2966. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 141 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3155–3187. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 142 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3229–3254. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 143 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3250. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 144 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3675–3707. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 145 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2931. Boda Sándor háza, Egyházashollós, Fő u.4. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 146 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2955–2962. Dávid József háza, Óriszentpéter – Galamboszer 10. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 147 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2849. [„Szabó Károly Petőfi S.u.45.sz alatti lakos kosarat fon.”] (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 148 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3014–3015. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 149 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3033. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 150 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3186. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 151 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3704–3707. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 152 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3530–3542. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 153 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3646–3657. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 154 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3672. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 155 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3673–3674. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 156 Bárdosi 1958.; 1959.
- 157 Bárdosi 1961. A tanulmányban közölt eredeti rajzok egy része „13 db vázlatos kép a kapufákról és oromzatokról” autográf feliratozással megtalálhatók egy levélborítékban a Savaria Múzeum Néprajzi Adattára 313. tétele részeként.
- 158 A magyar népi kultúra reprezentatív elemeinek és jelenségeinek térképlapokon, térkép-együtteseken, vagyis atlaszokon való ábrázolásának igénye már az 1930-as

években felmerült, miként szerte Európában. A kultúra területi tagolódását vizsgáló, azt tisztázni kívánó kezdeti gyűjtés 1941-ben indult meg, azonban a második világháború idején ezzel kényszerűen felhagytak. Majd a hazai tudományosság új szervezeti kereteiben, a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával, az 1950-es évek második felében indultak újra az ilyen irányú, néprajzi kartográfiai kidolgozottságú munkálatok. 1958-ban jelent meg a Magyar Néprajzi Atlasz kérdőívének 4. füzete, majd 1959-ben a Gyűjtési Útmutató megjelenésével a gyűjtőmunka is újra indult. A néprajzi atlaszok vizuális megjelenítéséről, európai összehasonlításban lásd Borsos 2015.

- 159 i.m. 63.
- 160 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3836–3866. [„Ördögkő”, „Ördögkövek”, „Utcarészlet ördögkövekkel”, „Templom ördögkövekkel”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 161 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3820–3835. [„Ördögkő”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 162 Bárdosi 1963.
- 163 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4939–4948. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 164 Bárdosi 1964. 367.
- 165 Bárdosi 1966. 360.
- 166 Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-5/1962. Gépiratos levél, Erdélyi Zoltán muzeológusnak (Néprajzi Múzeum, Budapest). Bárdosi János muzeológus autográf aláírásával. (Szombathely, 1962. február 14.)
- 167 Horváth Ernő (1929–1990) paleobotanikus, 1953-tól 1957-ig a szombathelyi Savaria Múzeum muzeológusa, majd 1957 és 1960 között megbízott igazgatója, 1973-tól 1989-ig a Természettudományi Osztály vezetője, illetve ugyanekkor a Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága igazgatóhelyettese, valamint ismét megbízott múzeumigazgató 1985 és 1986 között. Lásd Balogh 2002. 393–394.
- 168 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2094–2099. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 169 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2232–2236. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 170 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2237–2238. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 171 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2239–2241. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 172 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2316–2319. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 173 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2320–2326. [„Az alsósági 1389. sz. betétben 4125/1. sz. alatt levő szőlő, melyen az 1567-ben készült pince áll, Dr. Cserey P. Albiné tulajdona.”] (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 174 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2678–2679. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 175 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2785–2793. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 176 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2794–2798. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 177 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3288–3292. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 178 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3104–3105. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 179 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3113–3117. [„Vincze István pajtája. Hámán K. u. 11.”] (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 180 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3120–3122. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 181 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3124–3129. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 182 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3132–3133. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)

- 183 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3189–3228. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 184 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3293–3300. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 185 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3497–3526. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 186 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3575–3578. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 187 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3579–3587. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 188 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3588–3589., 3593–3594. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 189 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3590–3592. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 190 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3595–3596. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 191 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4160–4174. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív) [„Horváth Mária háza. Szombathely X. Erkel F.u.22.”]
- 192 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4457–4460. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 193 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4461–4463. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 194 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4474–4477. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 195 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4615–4617. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 196 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4618–4638. [„Nagy Irma háza. Fő utca 46.”] (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív)
- 197 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4928–4934. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 198 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4973–4975. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 199 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 8462–8465. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 200 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 17775–17784. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 201 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 21665–21667. (színes 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 202 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 21668–21671. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 203 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 26862–26871. (fekete-fehér 6 x 6-os filmnegatív)
- 204 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 22085–22088., 22090. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 205 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 22089., 22091–22092. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 206 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 22094–22097. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 207 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 22098. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 208 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 22100–22104. [„Kossuth utca 1. Harasztovics Ferencné háza.”] (színes 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 209 Ortutay Gyula (1910–1978) folklorista, politikus, akadémikus. Művelődéspolitikai kérdésekkel foglalkozva 1947 és 1950 között vallás- és közoktatásügyi miniszter, 1950 és 1952 között a Múzeumok Országos Központjának irányítója. Az 1954-ben megalakult Hazafias Népfront országos tanácsának tagja, 1957 és 1964 között a főtítkára, 1964 és 1978 között alelnöke. 1964-től haláláig a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat (TIT) elnöke. 1958-tól haláláig az Elnöki Tanács tagja.
- 210 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 23972–24029. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)

- 211 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 24012–24014. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 212 A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Bizottsága 1958. szeptember 18-án tartott ülésén napirenden volt a Magyar Skanzen ügye, majd a Magyar Tudományos Akadémia az 1959. április 29-én szervezett ankéton hozott határozati javaslatában kérte meg a Művelődésügyi Minisztériumot és a tudományos intézményeket a Magyar Szabadtéri Néprajzi Múzeum létesítésére. Az ügyet az 1962. január 20-án létrehozott Szabadtéri Néprajzi Múzeum Bizottság és a mellette működő szakbizottság vitte tovább. Molnár János, a Művelődésügyi Minisztérium miniszterhelyettese 1967. január 18-án hagyta jóvá a Magyar Szabadtéri Néprajzi Múzeum beruházási tervét. 1967. február 1-én a budapesti Néprajzi Múzeumban megalakult a Falumúzeum Osztály azzal a céllal, hogy felépüljön Magyarország különböző népi építészeti tájegységeit bemutató lakó-, gazdasági- és ipari épületegyüttes, amely szabadtéri múzeumként látogatható. A Falumúzeum Osztály első munkatársai voltak Szolnoky Lajos főigazgató-helyettes felügyelete alatt Erdélyi Zoltán osztályvezető, Balassa M. Iván muzeológus, Király Péter építésztechnikus, Popovics Mária építésztechnikus, Tallián Éva adminisztrátor, valamint Mende Ferenc építésmérnök. A szentendrei skanzen építése 1968-ban megkezdődött, majd 1972. január 1-től a Szabadtéri Néprajzi Múzeum önálló költségvetési szervként működött tovább, aminek szakmai irányítását a Néprajzi Múzeum igazgatója, Hoffmann Tamás látta el. 1976-ban Kurucz Albert főigazgató kinevezésével a szakmai vezetés is önállósodott. Lásd bővebben: Cseri – Sári 2018.
- 213 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 25440–25462. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 214 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 25463–25486. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)

3. A SZALAFŐI KERÍTETT HÁZAK VIZUÁLIS DOKUMENTÁLÁSA ÉS MŰTÁRGGYÁ ALAKÍTÁSA

Szisztematikus állapotfotózás: a fényképezés mint muzeológiai adatgyűjtő eljárás

1958-ban Bárdosi János első, múzeumi nyilvántartásba vett saját fényképei az őrségi Szalafőn készült öt felvételtől álló fotósorozata,²¹⁵ amelyek egy *kerített házat* és udvarát (3.1. fotó), valamint annak közelében álló *emeletes kástut* örökítették meg (3.2. fotó). A két épület – a Nyugat-Dunántúl népi építészeti kutatásában kiemelt jelentőségű U-alakú lakóház és az egyetlen, még a 20. század közepén eredeti helyén álló őrségi emeletes kamraépület – egyértelműen Szalafő Pityerszerét azonosítja a felvételek konkrét helyszínéül. A fotók ugyanarról a két épületről készültek, amelyek Pável Ágostonnak (1886–1946), a Vasvármegyei Múzeum Néprajzi Tára gondozójának 1936-ban megjelent *Őrségi képek* című tanulmányában is központi jelentőségűek voltak.²¹⁶ Vagyis a fényképeken Zsoldos János lakóháza (Pityerszer 132. házszám) és Visontai Dániel kástuja (Pityerszer 131. házszám) látható, alig több mint 2 évtized múltán. A 20. század első felének két világháború közötti időszakában, az Őrség népi építészeti jellegzetességei összeírásában is jelentős kezdeti munkálatokat végző Pável Ágoston közlése szerint az 1930-as évek elejéig még négy oldalról tökéletesen beépített hajlékot már ő sem tudta fényképpel dokumentálni. Ugyanis Szalafő Pityerszerén és Felsőszerén ekkor álló, ácsolt fagerendákból (boronafal) U-alakban három oldalról egybeépített, rozsszalmával fedett lakóházak a 19. században még bizonyosan négyzetes alaprajzúak voltak, tehát négy oldalról zártan beépített épületek, akár több rokon család részére egymásba is építve. Ezek egyik utolsó példányán, Zsoldosék lakóházán, a homlokzati oldalon álló, a két hosszabbik oldalsó épületrészt összekötő vesszőfonatos, szalmatető kapuzatot a kutató 1935-ben történt érkezése előtt 3 évvel elbontották. Bárdosi János 1958 telén készült felvételeinek jelentősége, hogy visszatérve erre a dokumentációs helyszínre, a lakóházat és a szomszédos telken álló emeletes gazdasági épületet,

3.1. fotó

Kerített ház

Szalafő, Pityerszer, 1958. Bárdosi János felvétele.

Fekete-fehér fotónegatív film, 6 x 9 cm.

Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2687.

3.2. fotó

Emeletes kástu

Szalafő, Pityerszer, 1958. Bárdosi János felvétele.

Fekete-fehér fotónegatív film, 6 x 9 cm.

Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2689.

valamint környezetüket még szintén magántulajdonban, lakóházként való használatukban és állapotaikban rögzítette. Amit a képeken jelez, hogy a már csak három oldalról egybeépített lakóház kapuzata helyén félig teljesen nyitott léckerítés állt, ráakasztott pléhvödörrel, valamint a kerítésen és a tornác ruhaszáritó rúdján a házban élők kilógatott ruhaneműivel.

Az ōrségi kerített házakra Bárdosi János szombathelyi múzeumi néprajzos elődje, Dömötör Sándor²¹⁷ is ráirányította a figyelmet még az 1950-es években, mégpedig Őriszentpéter Galambos-szerén akkor még álló, utolsó füstökonyhás (értsd: egytűzelős, lakókonyhás) kerített háza kapcsán. Bárdosi egy későbbi kézíratos feljegyzésében erre így emlékezett vissza: „[...] 1958 januárjában, amikor Budapesten és Győrött eltöltött gyakorlóéveim után visszakerültem szűkebb hazámba, Vas megyébe, dr. Kiss Gyula²¹⁸ a megyei művelődésügyi népművelési (???) [sic!] osztály főelőadója (?) a Vasi Szemle akkori szerkesztője azzal fogadott, hogy néprajzos muzeológus [sic!] kövessék el mindent a megye egyre jobban pusztuló népi építészeti értékeinek megmentése érdekében. [...] (Hangsúlyozni szeretném, hogy akkor még a múzeumok nem tartoztak a megyei tanács hatáskörébe ill. irányítása és anyagi támogatása dotálása alá!) Előrendű feladatként az Őrség központjában Őriszentpéteren a Galambos-szer 100. sz. alatt található boronafalu füstökonyhás, kerített ház közös megmentését tekintette legfőbb feladatnak, aminek megvásárlását dr. Dömötör Sándor a Savaria Múzeum néprajzos igazgatója is már évek óta szorgalmazott. Sajnos anyagi fedezet hiányában tervünk nekünk sem sikerült, a legnagyobb igyekezetünk ellenére sem tudtuk megmenteni az utókor számára az Őrség központjának utolsó füstökonyhás, kerített házát, mivel a tulajdonosa [...] – aki helyette új házat kívánt építeni – még a legminimálisabb összeget sem kaphatta meg érte, ezért több éves várakozás után kénytelen volt lebontani. ²¹⁹ Ha még néhány évig megtartja tulajdonosa bizonyára az ország egyik legkiemelkedőbb népi műemléke lehetett volna, – mivel a szomszédos Szalafőn található kerített házak nem kéménynélküli füstökonyhások, így azonban csak néhány fénykép őrzi emlékét. ²²⁰ A ház elbontásával népi építészeti vonatkozásban el is terelődött a figyelem Őriszentpétéről. [...]”²²¹

1958-tól kezdve az Őrség népi építészetének etnográfiai kutatása, dokumentálása Bárdosi részéről párhuzamosan haladt egyéb, sokirányú néprajzi adatrögzítő, feldolgozó munkájával.²²² Így például 1961. június 27-én

indult gyűjtőútra az Őrségbe, amikor is az érdekesebb régi falusi épületekről fényképfelvételeket készített Iváncon (utcaképet, zsúpfedeles lakóházat),²²³ Viszákon (zsúpfedeles lakóházat, udvarát és szekeret, favágószínt),²²⁴ Kisrákoson (zsúpfedeles lakóházat),²²⁵ Pankaszon (szoknyás haranglábat)²²⁶ és Nagyrákoson (négy zsúpfedeles lakóházat az Alsó-szeren).²²⁷ Őriszentpéteren Szikszay Edit tanárnővel,²²⁸ a helyi múzeumi gyűjtemény létrehozójával is találkozott és értekezett,²²⁹ továbbá egy ún. mászókérményes kemence bontását fényképezte.²³⁰ Még ebben az esztendőben, 1961 áprilisában a Savaria Múzeum régész igazgatója, Szentlélek Tihamér²³¹ is felkereste az Őrséget, azon belül is Szalafő Pityerszerét, és maga is fényképeket készített a műemlékes és muzeológus szakmai figyelmet felkeltő népi épületekről: Zsoldosék kerített házáról, illetve a szomszédos Visontai-féle lakóházzal és udvaráról, valamint a különálló emeletes, zsúpfedeles kamraépületről.²³²

1962. október 17-én Bárdosi János ismét Szalafőre utazott egy újabb fotósorozat elkészítésére, újfent a Pityerszeren álló Zsoldos-féle kerített házról, annak részleteiről, udvaráról és a környezetében található gazdasági eszközökről. ²³³ Ezúttal már a közvetlen környezetében lévő lakóépületet is dokumentálta, vagyis a szomszédos telken álló Visontai Dániel-féle lakóházat és az ahhoz tartozó, különálló emeletes kamraépületet (*kásté* vagy *kástu*) is fotózta.²³⁴ De szintén fotósorozat született egy zsúpfedeles L-alakú, díszesen faragott oromzatú, boronafalú lakóházzal, amely a velük szomszédos telken állt, az emeletes *kástu* mögötti részen, figyelemre méltó módon maga is egy eredetileg 1859 előtt épült lakóházként.²³⁵ Valamint Bárdosi felkereste fényképezés céljával a Szalafő Felső-szerén álló három oldalról kerített házat is, amelynek az építési ideje – a pityerszeri kerített házhoz hasonlóan – úgyszintén a 19. század közepénél korábbi időkre volt meghatározható (3.3. fotó).²³⁶ Ezeken túl további két ódon, zsúpfedeles szalafői, egykor füstökonyhás épületről is fényképek készültek.²³⁷

Objektummá válás és vizuális azonosítás

A szombathelyi etnográfus újabb kiszállása természetesen nem volt véletlen. Szalafő Pityerszerén állt a legtöbb megmaradt régi ōrségi paraszti épület, így a Visontai család portája, illetve hozzá tartozóan Vas megye

3.3. fotó

Kerített ház

Szalafő, Felsőszér, 1962. október 17. Bárdosi János felvétele.

Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm.

Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4839.

utolsó emeletes *kástélya* (*kástu*). Az 1960-as évekre a szalafői emeletes kástut kiemelkedő népi építészeti műemlékként tartották nyilván, ám az épület állapota ekkorra már jelentősen leromlott. Felújítását az Országos Műemléki Felügyelet volt csak képes anyagilag támogatni, azonban az kizárólag állami tulajdonú épületekbe fektethetett be. Ezért, más megoldás nem lévén, szükségessé vált az épület állam részére történő megvásárlása a Visontai-családtól. A Szalafő Pityerszerén álló épületcsoport megmentése innentől kezdve összekapcsolódott a szabadtéri néprajzi múzeumok létesítésének kérdésével is. 1962 augusztusában készült Vas Megye Tanácsán az az elnöki bejelentés, amely a Szalafő Pityerszer 2. szám alatti emeletes kamraépület megvásárlására kért határozatot. Az indoklásban mások mellett a következők olvashatók:

„[...] A szalafői kástu népi építészetünk kiemelkedő értékű alkotása, s a maga nemében egyedülálló raritás. Állaga – sajnos – siralmas: kellő zsúpfedés hiányában a tetőzetten akadálytalanul csorog be a csapadék, földemje szétrohadt, beomlással fenyeget. Az Országos Műemléki Felügyelőség az utolsó órában akar mentésére sietni, amikor helyreállítását beiktatta 1963. évi tervébe. Talán megéri a jövő évet. Talán. [...] Illetékes helyről, megyénk fővárosi barátaitól jelzést kaptunk arra vonatkozólag, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Múzeuma a szalafői kástut meg akarja vásárolni, le akarja bontani, anyagát Budapestre akarja szállíttatni, hogy az épület eredeti formájában felállítható legyen. E terv megvalósulása esetén Budapest újabb értékkel gazdagodnék, de a vidék, az őrségi táj helyrehozhatatlanabbul szegényebbé válnék egy bele illő, a tájjal évszázadokon keresztül egységet alkotott objektummal. A szalafői kástu tehát nem csupán az építészettörténet és a néprajztudomány részére mentendő meg, hanem Vas megye részére is. Amennyiben Vas Megye Tanácsa VB [Végrehajtó Bizottság] megvásárolná, nem lenne akadálya az Országos Műemléki Felügyelőség befektetésének. A Megyei Tanács VB áldozatvállalása nem lenne hiábavaló, hiszen a megvásárolt és helyreállított épület a táj helytörténeti-néprajzi gyűjteményének, az őriszentpéteri, jelenleg talán embrionális állapotban lévő gyűjteménynek lenne szalafői tartozéka, ilyen formában bekapcsolódnék a megyei múzeumi hálózatba, s bizonyára az idegenforgalomba is. [...]”²³⁸ A Szalafő Pityerszerén álló emeletes terménytároló és a hozzá csatlakozó 70 négyszögöl terület megvásárlására Vas Megye Tanácsa Végrehajtó Bi-

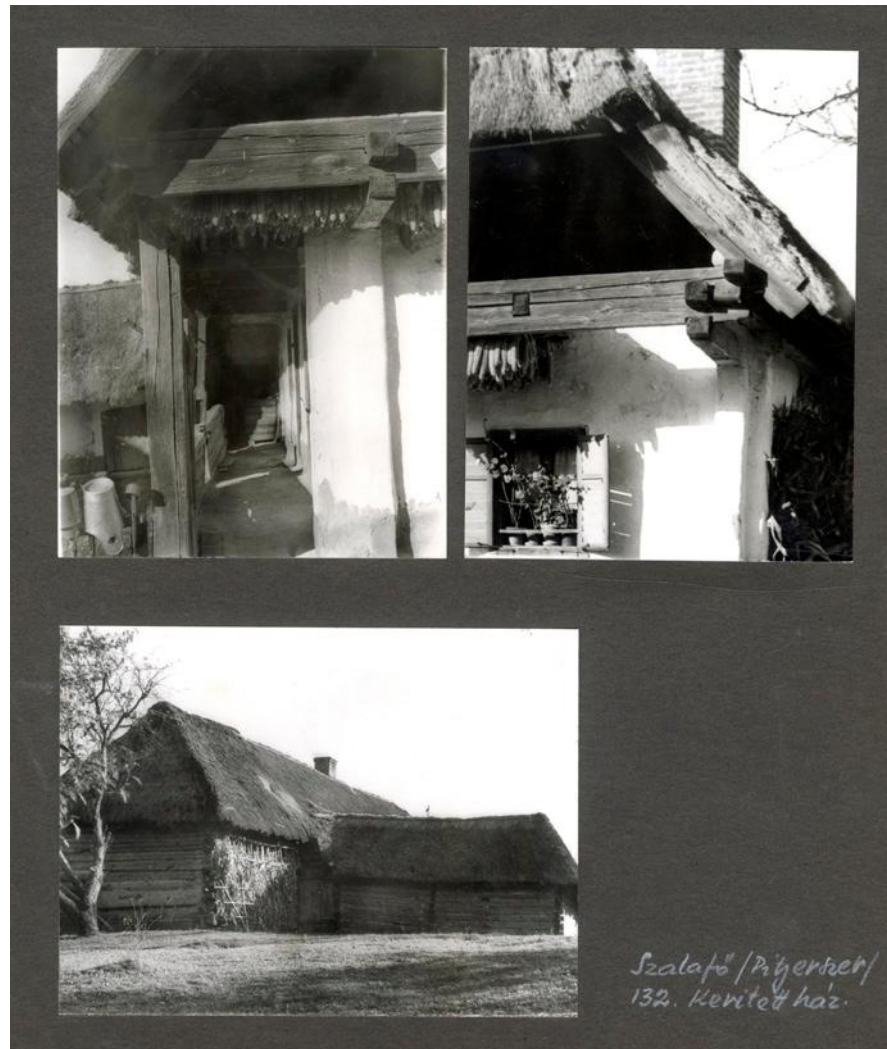
3.4. fotó

Kerített ház felmérési fotódokumentációjának részlete
 Szalafő, Pityerszer, 1964. Füzér Margit felvételei.
 Fekete-fehér pozitív nagyítások, 9 x 12 cm.
 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-516.

zottsága még 1962-ben meg is hozta a határozatot, hivatkozva az Országos Műemléki Felügyelőség által végzendő állagmegóvási munkálatok sürgető megkezdésére.²³⁹ A *kástély* épület felújítási munkálatai 1963–64-ben aztán meg is történtek, de a Visontai-féle lakóház helyreállítására majd csak egy jó évtized múltán, 1974–75-ben került sor.²⁴⁰

Az 1960-as években aztán megélénkült az Őrség néprajzi kutatása, amit jelzett az is, hogy 1964-ben a budapesti Néprajzi Múzeum tudományos munkatársai közül Takács Lajos²⁴¹ valamint Hegyi Imre Őrszentpéteren és Szalafőn készített helyszíni dokumentációkat. Az etnográfiai dokumentálás kutatási módszerének lényegi része volt a fényképezés, az állóképes vizuális rögzítés. Takács Lajos jelentős számban archivált néprajzi fotóin azonban a kamerahasználat bizonytalanságai (fényviszonyokkal, élességállítással való megküzdés, hanyag képkomponálás stb.) általánosan jellemzők, akárcsak a szintén etnográfus Bárdosi fényképein.²⁴² A népi építészeti kutatásokat folytató dr. Tóth János építészmérnök az Őrségben és a Vasi-Hegyhát vidékén, Gazda Anikó építészmérnök a Vendvidéken, a Szentgotthárd környéki szlovén nemzetiségi falvakban,²⁴³ Mende Ferenc²⁴⁴ építészmérnök Pankaszon²⁴⁵ és Füzér Margit építésztechnikus Szalafőn dolgozott.²⁴⁶ Füzér a Szalafő-Pityerszeren akkor még öt épületből álló együttesről készített felmérési anyagát megküldte az Országos Műemléki Felügyelőségnek, valamint 1965-ben Bárdosi Jánosnak is, a szombathelyi múzeum néprajzi osztályára. A szakmai anyag az épület-együttes műleírása mellett helyszínrajzot, illetve a kerített házról (132. sz. épület) alaprajzot, metszetet és tömegrajzot tartalmaz, valamint 15 jó minőségű fényképelvételtől álló, fekete fotókartonra ragasztott fotópozitív (9 x 12 cm-es) sorozatot (3.4–8. fotó).²⁴⁷ Mind a néprajzi, mind a népi építészeti kutatások során a fényképek szerepe a vizsgált objektumok részletekbe menő azonosítása volt, amit rajzok és szöveges leírás interpretáltak.²⁴⁸ Ezekén kívül további épületfotókat is készített a Szalafő Felsőszereán álló kerített házról (Felsőszer 122.)²⁴⁹ és a pityerszeri felmért épületekről 1964 augusztusában,²⁵⁰ illetve szeptemberében,²⁵¹ amelyek eredeti fotónegatívjait a szombathelyi múzeum néprajzi fotótárána adta át.

A népi építészeti kutatásokkal párhuzamosan egyre intenzívebbé vált a kiemelkedő szakmai értéket képviselő falusi épületek műtárgyakká alakításának előkészítése, aminek folyamatában a műemlékvédelem és a muzeológia egymást kiegészítve kapcsolódott össze.

3.5. fotó

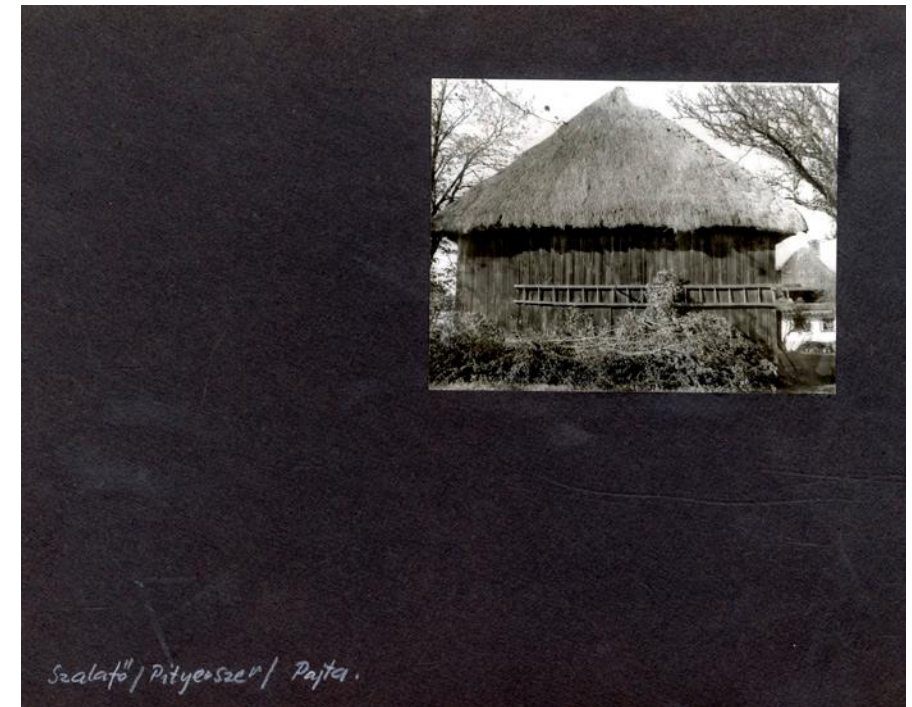
Kerített ház felmérési fotódokumentációjának részlete
 Szalafő, Pityerszer, 1964. Füzér Margit felvételei.
 Fekete-fehér pozitív nagyítások, 9 x 12 cm.
 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-516.

3.6. fotó

Emeletes terménytároló kamra (kástu) felmérési fotódokumentációja
 Szalafő, Pityerszer, 1964. Füzér Margit felvételei.
 Fekete-fehér pozitív nagyítások, 9 x 12 cm.
 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-516.

3.7. fotó

Földszintes terménytároló kamra (kástu) felmérési fotódokumentációja
 Szalafő, Pityerszer, 1964. Füzér Margit felvételei.
 Fekete-fehér pozitív nagyítások, 9 x 12 cm.
 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-516.

3.8. fotó

Pajta felmérési fotódokumentációja
 Szalafő, Pityerszer, 1964. Füzér Margit felvétele.
 Fekete-fehér pozitív nagyítás, 9 x 12 cm.
 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-516.

Mindezek eredményeképpen a kiválasztott épületek is a társadalmi modernizáció részévé váltak. Ez azonban egyes szakmailag értékesnek ítélt épületek kapcsán csak állami kisajátításon, a magántulajdon állami megvásárlásával történő elidegenítésen keresztül valósulhatott meg. Ilyen épületeknek számítottak a Szalafő Pityerszerén álló 19. századi, vagy akár még régebbi eredetű lakóházak és tartozékaik, különálló gazdasági épületeik a kerített ház környezetében. 1964-ben a szombathelyi etnográfus muzeológus Bárdosi is főleg népi építészeti témájú fotózást végzett.²⁵² Tevékenysége részeként a még lakott pityerszeri kerített házat²⁵³ (3.9. fotó) és a vele szomszédos telken álló, de a már műemléki helyreállításon átesett *kástut*²⁵⁴ (3.10. fotó) fényképezte, dokumentálta. Az 1965-ben készült helyszíni fotósorozat az emeletes kamraépületen²⁵⁵ és a kerített házon²⁵⁶ túl kiterjedt Visontaiék lakóházára és gazdasági épületére.²⁵⁷ Sőt, Bárdosi megpróbálta egyetlen képbe sűrítve megragadni a szomszédos épületek alkotta együttes természetes környezetbe simuló, a helyszínen átélhető térélményét is (3.11. fotó).²⁵⁸

Az épületek felett állami kontrollt kiterjesztő, tervezett muzealizációs folyamat alapvetően kétirányú volt abban az értelemben, hogy egyes épületeket vagy eredeti környezetükben kívántak meghagyni, vagy skanzen jellegű, szabadtéri néprajzi muzeális intézményben gondolták elhelyezni; mindkét iránynak lehettek részleges vagy teljes megvalósításai. Bárdosi János a következőképpen foglalta össze a tervezés múzeumi körülményeit:

„[...] Múzeumunk Vas megye népi műemlékvédelméről és a szombathelyi szabadtéri néprajzi múzeum (skanzen) létrehívásáról szóló tervezetet az előzetes kutatások, helyszíni szemlék alapján 1964. június 6-án részletesen kidolgozta. A tervezetet 10 éves távlatban és tájegységek szerinti ütemezési csoportosításban, a hozzávetőleges költségkhatások feltüntetésével készítettük el. Felsoroltuk azokat a Vas megyei népi építészeti objektumokat, melyeket skanzenben kívánunk elhelyezni és külön tárgyaltuk az olyan kimagasló értékű, egyedi épületeket, amelyeket kisajátítással és helyszíni megóvással – muzeális célra való felhasználással – meghagynánk eredeti környezetükben. E tervezetet az Építésügyi Minisztérium kiküldöttjével, dr. Tóth Jánossal,²⁵⁹ valamint a Vas megye Tanácsa VB. Építés-Közlekedési és Vízügyi Osztályának vezetőivel, munkatársaival megvitattuk, s e tárgyalás eredményeként az eredeti ütemezésnek megfelelően június 18-án elkészült a skanzen előzetes költ-

3.9. fotó

Kerített ház

Szalafő, Pityerszer, 1964. szeptember 20. Bárdosi János felvétele.

Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm.

Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 8652.

3.10. fotó

A helyreállított műemlék (kástu)

Szalafo, Pityerszer, 1964. szeptember 20. Bárdosi János felvétele.

Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm.

Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 8657

3.11. fotó

Kástu és környéke

Szalafo, Pityerszer, 1965. augusztus 18. Bárdosi János felvétele.

Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm.

ségösszeállítása. Ilyen előzmények után került – a művelődésügyi osztályon keresztül – a Vas megye Tanácsa Végrehajtó Bizottsága elé a skanzen-tervezet. A végrehajtó bizottság a szabadtéri múzeum létrehozására irányuló javaslatot aug. 11-én megtartott ülésén elfogadta és utasította elnökhelyettesét, hogy folytasson tárgyalást az Építésügyi Minisztériummal, a Művelődésügyi Minisztérium Múzeumi Főosztályával és az Országos Műemléki Felügyelőséggel a skanzen létrehozása ügyében. »Ez követően – mondja az utasítás – Szombathely város Tanácsa Végrehajtó Bizottságával egyetértésben terjesszenek javaslatot a VB. elé az elhelyezés, valamint a szükséges fedezet biztosítása érdekében.« (Vas Megye Tanácsának Közlönye 1964. III. évf. 14. sz. (Aug. 11.) 45. 225/1964. (VIII. 11.) vb. sz.).

A javaslat elfogadása után alakult meg a 8 tagból álló Vas megyei Skanzenbizottság – mint a szabadtéri múzeum létrehozásának felelős csúcsszerve –, melynek feladata a skanzen létrehozása és ezzel kapcsolatos mindennemű ügy intézése.

Közös tárgyalásaink során meghatároztuk a skanzen helyét a Rigó-völgyben, mely változatos felszíni adottságaival és növényzetével tökéletesen dokumentálja a vasi föld tájjellegét. A szabadtéri múzeum előzetes tervét és helykijelölési javaslatát a Magyar Skanzenbizottság elnöke dr. Vargha László, műszaki egyetemi docens²⁶⁰ és titkára Erdélyi Zoltán, muzeológus, a Néprajzi Múzeum munkatársa²⁶¹ is jóváhagyta, az október 16-án történt megbeszélésünk és helyszíni szemlénk alapján. E területre vonatkozóan dr. Tóth János építészmérnök – a már korábban kiszemelt, ill. felsorolt népi építészeti objektumok alapján – elkészítette a skanzen helyrajzi vázlatát, elrendezési előtervét is, melyet a végrehajtó bizottság ülésére ill. döntésére szánt, december 22-én kelt újabb előterjesztésünkhöz melléeltünk. E felterjesztés megvitatására azonban már 1965-ben került sor, ezért a skanzenrel kapcsolatos további fejleményekről majd a következő évi munkajelentésünkben számolunk be. [...]»²⁶²

1965-ben Bárdosi János ismételt fotósorozatot készített Szalafőn a pityerszeri kerített ház, valamint a szomszédos kástu környezetében.²⁶³ Az 1965. augusztus 18-i kiszállás alkalmával a szombathelyi muzeológussal tartott Tátrai Zsuzsanna²⁶⁴ is, a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Tárgyi Néprajzi Tanszékének másodéves hallgatója, aki a négyhetes szakmai gyakorlata keretében szintén fényképeket készített.²⁶⁵ A múzeumi

gyakorlatról írt jelentés szerint az egyetemi hallgató gyakorlati munkájának szerves, magától értetődő része volt a helyszíni fotózás, sőt, a szombathelyi múzeumban tanulta a filmelőhívás, a másolás és a nagyítás fotótechnikai eljárásait.²⁶⁶

A szombathelyi múzeumfalu létrehozása kapcsán az 1965-ös év jelentős mérföldkönek bizonyult, miáltal a megyei végrehajtó bizottság a 132/1965. sz. vb. határozatával rögzítette a szabadtéri néprajzi múzeum helyét a városban a Kárpáti Kelemen utca és a Csónakázó között; az I. ütem megvalósításához a területet kettészelő Árpád út és a tó között 4 kat. hold részt jelölt ki, amit aztán 1966-ban biztosított.²⁶⁷ A Szalafő Pityerszerén álló és kiszemelt épületek kapcsán ekkor még számos bizonytalansággal kellett szembenéznie a szombathelyi múzeumnak, amit jól illusztrál az alábbi levél, amelyet dr. Bodrogi Tibornak (1924–1986), a budapesti Néprajzi Múzeum főigazgatójának címezve küldött meg a szombathelyi muzeológus, Bárdosi János:

„[...] Amikor a Szombathelyen létesítendő Vas megyei szabadtéri néprajzi múzeum ügyét elindítottuk és tervünket a megyei végrehajtó bizottság elé terjesztettük jóváhagyás végett, kettős szempontot követtünk, s a v.b. által jóváhagyott költségvetésünket is ennek megfelelően ütemeztük. Kihangsúlyoztuk, hogy nemcsak skanzent kívánunk létrehozni, hanem a helyszínen megóvandó és muzeális célra felhasználandó népi műemléki együtteseket is. Ilyen lenne a cáki és a petőmihályfai pincesoron kívül a szalafői Pityerszer is, az emeletes kástu környékén. Ebbe a műemléki együttesbe a következő népi építészeti objektumok tartoznak: emeletes kástu, földszintes kástu, kerített ház, a kástu mögött lévő L-alakú ház és a kástuval szemben elhelyezkedő Visontai Dániel-féle ház. Az emeletes kástut a megyei tanács már megvásárolta két évvel ezelőtt. A többi objektum megvásárlására a következő években kerül sor, a skanzen felépítésére biztosított hitelkeretből.

Mivel ezt a műemléki együttest megbontani nem kívánjuk, úgy határozunk, hogy a szombathelyi skanzenben az emeletes kástu rekonstrukcióját mutatjuk be, kerített házat pedig nem innen, hanem a Felső-szerről hozunk, ami szakmai szempontból kisebb értékű az előbbinél.

Vas megye területén jelenleg csak két kerített ház található, mivel az OMF engedélye alapján a harmadikat a tavasszal lebontották /Ez ugyancsak a Felső szeren állt/.

A fenti elgondolásunkkal kapcsolatban szeretnénk az országos skanzenbizottság és a Néprajzi Múzeum véleményét kikérni. Helyesnek tartják-e a Pityer-szeri műemléki együttes helyszínen való fenntartását? Ha igen, hogyan kívánják megoldani az országos skanzenban a kerített ház és az emeletes kástu ügyét? Szerintünk ugyanis a jelzett műemléki együttest vétek lenne megbontani. [...]”²⁶⁸

Bárdosi János 1966-ban kezdett el kisképfilmes színes diapozitívokra is fotódokumentációkat készíteni, aminek kitüntető szerepét jól érzékelteti, hogy az első archivált, datált fényképek az Őrséget, pontosabban Őriszentpéter látképét,²⁶⁹ valamint Szalafő Pityerszerén álló emeletes kástut és közvetlen környezetét örökítették meg, beleértve a kerített házat is (3.12. fotó).²⁷⁰ 1968. október 17-én Bárdosi újabb diasorozattal dokumentálta konkrétan Zsoldosék pityerszeri kerített házát (3.13. fotó). A nyilvántartási számozás alapján vélhetően még 1966-ban fényképezte színes diára a Szalafőn a felsőszeri és alsószeri érdekesebb lakóházakat és gazdasági épületeket is,²⁷¹ valamint a még eredeti helyén álló másik, felsőszeri kerített házat (3.14. fotó).²⁷² A színes diapozitív film drágább volt, mint a fekete-fehér kisképfilm, ezért erre csak ritkábban fényképezett később is. Éppen emiatt csak azokat a kulturális jelenségeket igyekezett színes fotókkal dokumentálni, amelyeket szakmailag kiemelkedően értékesnek tartott.²⁷³

1966-ban érkezett Bárdosi János mellé múzeumi gyakorlatára Bíró Friderika,²⁷⁴ aki szintén a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem néprajz szakos hallgatója volt, és szakdolgozata témájául az Őrséget választotta.²⁷⁵ A nyári gyakorlata alatt 85 kisképfilmes fekete-fehér néprajzi fotót készített elsősorban Szalafő szerein bejárva, valamint Nagykölkeden,²⁷⁶ illetve a Kőszeg-hegyalján Velemben²⁷⁷ és Cákon.²⁷⁸ Szalafő Pityerszerén Zsoldos Antal kerített házának és udvarának fotózásakor nem csak az épület külső nézeteit, állapotát dokumentálta,²⁷⁹ hanem a házbelsőben a lakott konyha berendezését is, amelyről forrásértékű adatokat jegyzett fel:

„Zsoldos Antal házának konyharészlete. A ház kerített ház. [...] A konyhában beépített sarokkemence van, melyet kb. 15 éve építettek a régi füstös kemence helyébe. Ez a fajta kemence általános Szalafőn. A kemence előtt asztali tűzhely áll.”²⁸⁰

„Zsoldos Antal (Pityer szer) házának konyharészlete. A ház kerített ház. A mennyezeten »pirol« látható, melyre ruhát akasztanak. Az ágyak a legrégibb szalafői típusokhoz tartoznak. [...] A konyhában beépített

3.12. fotó

Kástu és környéke

Szalafő, Pityerszer, 1965. augusztus 18. Bárdosi János felvétele.

Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm.

3.13. fotó

Kerített ház hátulról (Pityerszer 3.)

Szalafő, Pityerszer, 1968. október 17. Bárdosi János felvétele.

Színes fotópozitív film, 2,4 x 3,6 cm.

Savaria Múzeum Néprajzi Diatára 501.

3.14. fotó

Kerített ház

Szalafő, Felsőszér, 1966. Bárdosi János felvétele.

Színes fotópozitív film, 2,4 x 3,6 cm.

Savaria Múzeum Néprajzi Diatára 69.

sarokkemenca van, melyet kb. 15 éve építettek a régi füstös kemence helyébe. Ez a fajta kemence általános Szalafőn. A kemence előtt asztali tűzhely áll.”²⁸¹

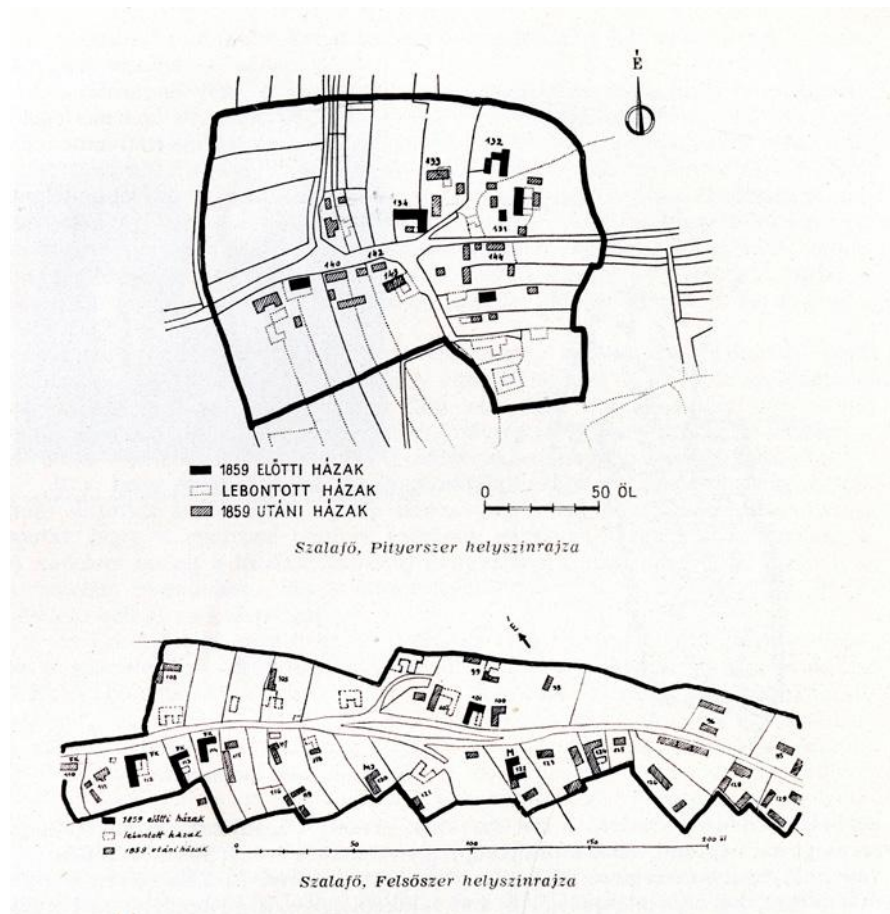
Hasonlóan rövid összefoglaló feljegyzésekkel adatolta a szomszédos Visontai Dániel „üszögös házát”²⁸² és a lakóháztól különálló gazdasági épületeit: „[...] A házat a múlt század közepén építették jelenleg Visontai Dánielné háza. Beosztása egy szoba, konyha kamra, a ház boronaház, úgynevezett üszögös ház. A háttérben a [19]20-as években épített lábaspajta van-téglából épített. A ház, mely jelenleg Visontai Dénesné háza, a múlt század közepén épült. Anyaga fa. Beosztása 1 szoba, 1 konyha, kamra. Fedele: zsúp.”²⁸³ és „[...] Az istállót, pajtát a 20-as években építették. Az előtérben disznóól látható.”²⁸⁴ Bíró Friderika lefotózta Tamaskó Gyuláné lakóháza (Pityerszer 12 sz.) konyhájának belső terét is, amihez rövid leíró magyarázatot mellékel az etnográfiai képi tartalom megértéséhez: „A Pityer szeren Tamaskó Gyuláné házának konyharészlete. A kép jobb oldalán 1926-ban épült beépített kemence látható, előtérben asztali tűzhely. A falon különböző konyhaeszközök láthatók.”²⁸⁵ Továbbá Bíró lefényképezte a lakóházhoz tartozó földszintes terménytároló kiskasztut, disznóólakat az udvari edényszárítóval (köcsögtárló),²⁸⁶ valamint a lakóház tornácát (üszög).²⁸⁷ A Felsőszeren Balogh Sándor kerített házát (Felsőszer 20. sz.) és udvarát is megörökítette,²⁸⁸ valamint a környezetében álló, eredetileg 1870–80 körül kémény nélkül épült (füstös) lakóházat, amelyet 1923-ban „filagoris” típusra építették át.²⁸⁹ Bíró Friderika adatfelvétele szerint a lakóház bejáratí lépcsője feletti épületrészt „filagorinak” vagy régiesen „kódisállásnak” nevezték az Őrségben. Ennek a jellegzetesen 19. század végén, 20. század elején terjedő háztípusnak további példányait kereste fel még a szalafői Templomszeren,²⁹⁰ Gyöngyösszeren²⁹¹ és Csörgősszeren,²⁹² illetve az Alsósszeren.²⁹³ Mindeközben még további, akár teljesen esetleges fotókat készített a különböző helyszíneken fellelt falusi épületek körüli életvilág sokféleségéről, a házakban élők hagyományos életmódjáról (pl. favágásra használt fágitu építmény,²⁹⁴ a tóka,²⁹⁵ fejen való teherhordás,²⁹⁶ széna szekérre rakása²⁹⁷).

Bárdosi János, 1966. október 3-án, visszatérve az Őrségbe újabb fotósorozatot készített Szalafőn a felsősszeri kerített házról, udvaráról,²⁹⁸ illetve egyéb felsősszeri zsúpfedele lakóházakról, gazdasági épületekről, pajtákrol, faragott házhomlokzatról és kútról.²⁹⁹ Ugyanezen alkalommal a pityersze-

ri emeletes kástut és környékét is felkereste és fényképezte,³⁰⁰ valamint környékbeli egyéb ódon épület- és tárgyrítkaságokat (prés, méhes, zsúpos lakóház, kút, pajta, asztal) dokumentált fényképezőgéppel.³⁰¹ Még aznap fényképsorozattal örökítette meg Kondorfán Pleier József 1826-ban épült zsúpfedele boronaházát,³⁰² illetve Csörötnéken egy másik régi parasztházat.³⁰³

Másnap, 1966. október 4-én a tervezett szombathelyi szabadtéri néprajzi múzeumba kerülő épületek kiválogatásához gépkocsival helyszíni szemlére indultak dr. Tóth Jánossal (az Építésügyi Minisztérium ny. főmérnöke) az Őrséggel földrajzi értelemben szomszédos nyugati, hármashatár menti térségbe.³⁰⁴ Konkrétan a Jakabháza (harangláb),³⁰⁵ Felsőszőlők (özv. Psihoda Józsefné lakóháza /Jánoshegy 134. sz./,³⁰⁶ Szvetcz Vincéné lakóháza /Jánoshegy szám nélkül/,³⁰⁷ Rogán István és Vilmos lakóháza /Jánoshegy 128. sz./³⁰⁸) Rábatótfalu és Szentgotthárd településeket érintő útvonalat járták be. A felkeresett értékes építményeket és épületeket, azok környezetét szintén fényképpel dokumentálta Bárdosi. Tóth János érdeklődése nem volt véletlen, hiszen ez évben, 1966-ban adta közre Vas megye Tanácsa tudományos és kulturális folyóiratában, a Vasi Szemlében programadó írását a népi műemléki és faluképi épületegyüttesek védelmével kapcsolatban. Az Őrségi Szalafő pityerszeri és felsősszeri épületek (3.1. ábra) kapcsán Tóth így fogalmazott:

„[...] A legújabb elvek szerint a műemléki együttesek megállapítása csak a népi műemléki szempontból kivételesen jelentős településeken történhet meg. Népi műemlékegyüttesként Vas megyében egyelőre csupán Szalafő két szere és a cáki gesztenyés jelölhető meg. [...] Vas megyében sajátosak az Őrségi településszerkezetek. A gyepükapuk védelmére kialakított több apró kisnemesi településből álló szerte települések szerkezetükben középkori hagyományokat őriznek. A félrideg állattartás az állatok védelmére az Őrségben és a vele szomszédos Stájerben és Szlovéniában az udvar köré épített kerített házakat alakította ki. Ez a házalak a múlt század első felében még általános volt, de az állatexport befagyasztása után elszorvadt, és ma már csak Szalafő két szerében található meg több példányban, három oldalról kerített formában. Szalafő e két szerének eredeti településszerkezet, tájképi szépsége s a népi műemlékek aránylag nagy száma e két szer műemlékei fokozott védelmét teszi szükségessé. E két szerben, Pityerszeren és Felsősszeren három műemléket, két

3.1. ábra

Kerített ház

Szalafő, Felsőszer, 1966. Bárdosi János felvétele.

Színes fotópozitív film, 2,4 x 3,6 cm.

Savaria Múzeum Néprajzi Diatára 69.

műemlékjellegű és hat faluképi jelentőségű épületet tart nyilván a műemlékvédelem. Pityerszeren áll még az utolsó magyarországi emeletes kásté (kástu), melyet Vas megye Tanácsa vásárolt meg, és amelynek megújítását az elmúlt esztendőben végezte el az Országos Műemléki Felügyelőség. Mellette és mögötte láthatók a kerített házak maradványai, három oldalról kerített, vagy (csonkán) soros ház alakban. Felsőszeren pedig néhány három oldalról kerített, illetve hajlított házalak áll egymás szomszédságában. (Az 1860-as években még 18 db kerített, három oldalán kerített és hajlított ház volt Felsőszeren.) [...]³⁰⁹

1967. április 12-én a szombathelyi etnográfus muzeológus, Bárdosi ismét fotókkal dokumentálta Zsoldos Antal Szalafő Pityerszerén álló kerített házát (új számozással: Pityerszer 3.),³¹⁰ istállóját,³¹¹ udvarát,³¹² földszintes kástuját,³¹³ az épület melletti tókát.³¹⁴ Az épület lakott volt, a gazdasági melléképületek állaga (két kamra, ólak, istálló) leromlott, de ebben az állapotában is még mint valóságos lakóhelyen rögzíthette fényképekkel néhány meglévő gazdasági eszköz eredeti használatát, tárolási helyét. Ilyenek voltak a kettősigába befogott tehenekről,³¹⁵ tehenes szekérről,³¹⁶ a szántóeke szállítására szolgáló ekelőről (ekilű),³¹⁷ a földszintes kástuban álló kettősigáról és boronáról,³¹⁸ valamint Zsoldosék régi szőlőpréséről³¹⁹ készült fotók. Az 1967-es év jelentős mérföldkö volt, mivel ebben az évben készült el a pityerszeri kerített ház műemléki felújítása. Bárdosi ugyanakkor fotókat készített a szomszédos, már romos állapotú, L-alakú zsúpfedeles lakóházról (Pityerszer 5.), a mellette álló hosszúszekérről (hossziszekér),³²⁰ a faragott házoromzatról,³²¹ az ott lévő ekelovakról.³²² Továbbá az emeletes kamraépület (kástu) és hozzá tartozó lakóház, tóka és ól együttesét is fotózta.³²³

Szintén 1967-ben készült el „A Vas megyei Falumúzeum programterve” című dokumentum, amelynek megalkotói dr. Tóth János építész, dr. Barabás Jenő egyetemi tanár (Eötvös Loránd Tudományegyetem Tárgyi Néprajzi Tanszék) és a szombathelyi muzeológus Bárdosi János voltak. Az írásmű a két szalafői kerített ház leírását és a védelmükre vonatkozó javaslatokat is tartalmazza, „Őrségi telekként” meghatározva. Ezeken kívül a fotográfiákkal illusztrált írásmű külön fejezetben foglalkozik a Szalafő Pityerszerén kijelölt, évről-évre egyre jobban leromló műemléki együttes helyzetével, amely védelmének dilemmái leginkább a helyszíni megőrzés megoldatlanságából fakadtak. Érdekes az eredeti szövegezést itt idézni:

„[...] A lakóövezetben faluképi megőrzés szempontjából Szalafő-Pityer-szeri részére kell különös tekintettel lenni. Sajnos itt a veszélyeztetettség mértéke igen nagyfokú. Jelenleg csak a renovált emeletes kástu védettsége van megnyugtatóan megoldva. Mellette fekszik a Zsoldos féle kerített ház a hozzátartozó földszintes kástuval. Ezek együttesen értékes műemléki együttest alkotnak, amelynek megőrzése a helyszínen volna leginkább kívánatos. Nagyon kérdéses azonban, hogy a kerített ház itteni fenntartására van-e mód. Az épületben egyetlen öreg ember lakik, aki azt kellően gondozni nem tudja, módja nincs hozzá. Ez az épület pedig sok gondozást kíván. A mai lakó halála után még kevésbé látszik megnyugtatónak az épületek jövője. Aligha lehet valakit találni, aki egy ilyen házba ma beköltözzön és azt gondozza. Lakatlanul hagyni pedig nem lehet, mert így romlási veszélye még fokozottabb. Az épület Szombathelyről történő gondozása alig megoldható, s rendkívül költséges, időrabló feladat. Számolni kell azzal is, hogy mivel az egész országban csak két kerített ház van, egyikre az országos skanzen is joggal igényt fog tartani, tehát a helyszínen esetleg ezért nem marad.

Mindezeket figyelembe véve, a realitásokkal számolva sajnos a kényszerítő helyzet egy helyes műemlékvédelmi elv megsértésére kényszerít. Mindenesetre inkább lehet vállalni a műemléki kép megbontásának veszélyét, mint e ritka háztípus pusztulását, s ezért az látszik indokoltabbnak, hogy a Pityer-szeri kerített ház – miután védelme a helyszínen nem látszik megoldhatónak – kerüljön be a szombathelyi skanzenbe a földszintes kástuval együtt. Az emeletes kástu védelme jóval egyszerűbb, az tehát eredeti helyén maradhat, s a Vasmegyei Falumúzeumba másolata kerüljön. Ily módon az országos skanzen igénye is kielégíthető lesz, a másik – Felső-szeri – kerített házzal. Hangsúlyozni kell, hogy ennek a javaslatnak a felvetése kizárólag gyakorlati szempontból kifogásolható, viszont úgy véljük helyesebb a realitásokkal számolni, mint ideálképet teremtve csalódní és ezzel visszavonhatatlan kárt okozni. A Zsoldos féle kerített ház máig ebben a pillanatban is súlyos rongálásokat szenved, különösen a melléképületeket tartalmazó része egy keményebb tél vagy erősebb vihar következtében bármikor össze is dőlhet. Javasoljuk, hogy a Megyei Tanács hívjon össze egy értekezletet a községi tanács, a járás, a megye, a Savaria Múzeum, az Országos Skanzen Bizottság, az Országos Műemléki Felügyelőség, az Országos Néprajzi Múzeum illeté-

kes képviselőiből, a kérdést sokoldalúan vitassák meg, tegyenek javaslatot, s annak megfelelően kerüljön a Zsoldos féle ház, esetleg az emeletes kástu is a szombathelyi falumúzeumba, illetve maradjon mindegyik eredeti helyén. A kérdés megnyugtató eldöntése csak igen gondos és reális mérlegelés útján lehetséges, mert ma nincsenek biztosítva a kerített ház fenntartásának és megőrzésének feltételei. [...]”³²⁴

1969. május 31-én Bárdosi felkeresve a Balogh Sándor tulajdonában álló Szalafő felsőszeri kerített házat (Felsőszer 122. sz.), és még ebben az évben lakóházként használt épületként tudta azt fotókon dokumentálni.³²⁵ Ugyanis közben Szentendrén a Szabadtéri Néprajzi Múzeum megvalósítása 1967 óta ténylegesen realizálódott, aminek fotógyűjteménye már 12.697 db felvételtől állt 1971-ben, az épületek berendezési tárgyainak gyűjtése pedig 1969-ben indult meg.³²⁶ Akárcsak a kiválasztott épületek áttelepítése, amelynek során 1968 júniusában bontották le Szalafő Alsó-szerén (1. sz.) Főráj Elek kamrás pajtáját, valamint 1969. októberében került lebontásra Szalafő Felsőszerén (22. sz., korábban 122. sz.) a még álló utolsó boronafalú kerített ház is.³²⁷ A munkálatok résztvevői voltak a korábbi háztulajdonosok, a Balogh-család tagjai is. A szentendrei skanzen dél nyugat-dunántúli tájegységében a többször is átépített, közel 200 éves kerített házat annak 19. századi állapotában építették fel újra. A fotódokumentációkat Erdélyi Zoltán készítette a helyszíni bontásról (3.15. foto),³²⁸ amiről film is született.³²⁹ A szintén Erdélyi által szerkesztett mozgóképes anyag első 2 perce azonban a pityerszeri kerített házat (3 sz., korábban 132. sz.) és a közelében álló emeletes kamrát (kástu) – korábbi számozás szerint a 131. sz. lakóház tartozéka – mutatja be. Csak ezek után következik a még eredeti építési helyén álló felsőszeri kerített ház, illetve bontási munkálatainak, a bontóbrigád ünnepségének vizuális dokumentációja. 1969. október 3-án azonban a szombathelyi muzeológus, Bárdosi János is lefotózta a felsőszeri kerített ház bontását, különös tekintettel annak boronafalára és tüzelőberendezésére.³³⁰

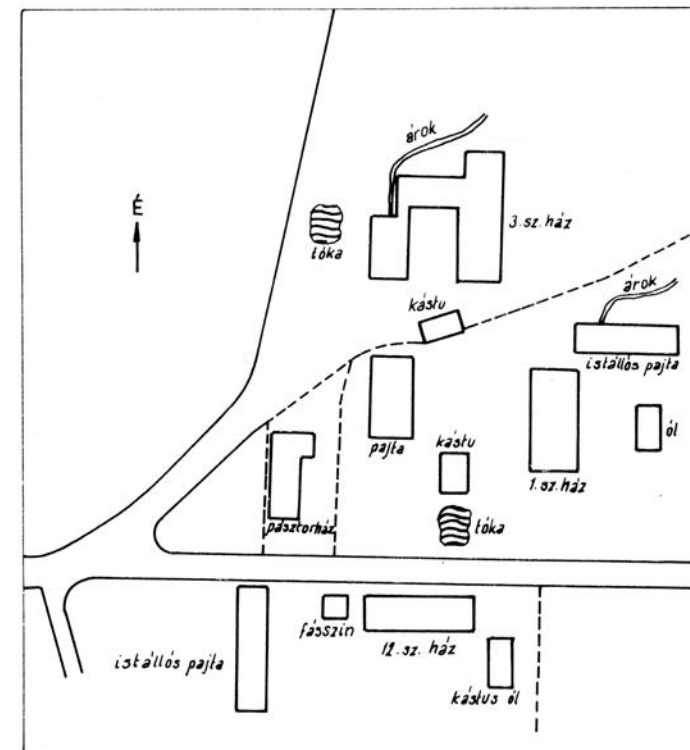
A Szalafő Pityerszerén álló kerített ház (Pityerszer 3. sz.) 1967-ben kapott műemléki felújítást. Az ezt követő állapotokról 1970. április 15-én Bárdosi újabb fotókat készített a Savaria Múzeum néprajzi fotótárának.³³¹ De ugyanakkor fotózta a már teljesen romos, beszakadt tetőzetű, de még álló szomszédos hajlított (L-alakú) lakóházat a (Pityerszer 5. sz.), illetve annak oromzatát.³³² 1970-ben további jelentős fordulatként az épületek

megóvása terén, a szombathelyi Savaria Múzeumban működő Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága (1963-tól) megvásárolta a Szalafő Pityerszeren álló három portán (1., 3. és 12. sz.) álló tíz épületet, a környező gyümölcsösrel és két vízgyűjtő tókéval a mintegy 3926 négyzetméteres területen (3.2. ábra).³³³ Ennek köszönhetően az épületegyüttes részévé vált egy kerített ház, egy földszintes és egy emeletes kamra (*kástu*), két lakóház, egy pajta, istálló, kamrás pajta, egy kástus ól, egy sertésól és egy favágószín (*favágitu* vagy *fágitu*). Az intézkedési folyamat során az eredetileg lakóház és gazdálkodás céljából megépített épületeket műtárgyakká, műtárgyépületekké kezdték átalakítani,³³⁴ aminek értelmében a lakóházakat, lakórészeket igyekeztek enteriőrökkel berendezve – illetve részben az épületvásárláskor benne hagyott bútorokkal – már csak szemlélhető látványossággént hasznosítani. Az épületek műemléki helyreállításának az Országos Műemléki Felügyelőség volt a kivitelezője a Vas megyei múzeumi szervezet bevonásával.³³⁵

Közzé válás és a múlt képmásai

A pityerszeri kerített ház és a vele szomszédos épületek közvagyonnak történő megvásárlása évekig húzódó, lassú folyamatként ment végbe, átfogva lépésről lépésre és időről időre az 1960-as éveket. Később, visszatekintve az elvégzett munkájára, Bárdosi lényegileg is összefoglalta a történeteket kéziratoss feljegyzéseiben, amelyek aztán a múzeumi archiválásnak köszönhetően fennmaradtak. Ezekben a szombathelyi etnográfus a múzeumi működtetés legfontosabb irányelveit is leszögezte:

„A Pityer szeri kerített ház (3 sz.) tulajdonosaival ugyan már 1967 novemberében előzetes vásárlási megállapodást kötöttünk, – mely a házhoz kívül a földszintes kástura és az épületek berendezési tárgyaira is kiterjedt – de sajnos nem realizálódhatott, mivel az épületekhez tartozó belsőségi földterületekre, gyümölcsösre nem vonatkozott a megállapodás. A múzeumként történő üzemeltetés esetén a telek ill. földterület birtokbavétele is elengedhetetlenül szükséges, a látogatók az épületeket körül is járhas-sák, ne kelljen magántulajdonban levő területen mozogniuk. 1969-ben már olyan tervet dolgoztunk ki, a kerített ház szomszédságában levő emeletes kástu tulajdonosainak lakatlan házát és gazdasági

1. A pityerszeri műemlékegyüttes vázlatos helyszínrajza
1. Skizzenhafte Anordnung des Baudenkmalensembles von Pityerszer

3.2. ábra

A Szalafő Pityerszeren lévő népi műemlékegyüttes helyszínrajza
Bárdosi János vonatkozó katalógusában (Bárdosi é. n. [1982])

épületeit (Pityer szer 1. sz.) is megvásároljuk. Ebből a célból fel is vettük a kapcsolatot a Szentgotthárdon élő örökösökkel. Ezzel újabb 4 épület megvásárlása biztosított volt.

Az úttest másik oldalán elhelyezkedő 3 épület (ház. ól. favágószín)³³⁶ megvásárlása szinte önkéntelenül adódott, mivel tulajdonosa elköltözik a faluból, megvételre együtt felajánlotta a múzeumnak.

Ilyen előzmények után 1970 második felében sor kerülhetett sor a műemlékegyüttes telekkel együtt történő megvásárlása részben a sk. [értsd skanzen] építésére szánt célhitelből részben újabb megyei pü-i [értsd pénzügyi] támogatásból.³³⁷

„A Vas megyei falumúzeum 1967-ben összeállított propagandatervében még csak vagylagosan beszélhettünk tárgyalhattunk a Pityer-szeri kerített ház sorsáról.”³³⁸

„A 10 épületből álló népi műemlékegyüttes megvásárlásával megteremtettük az alapját egy eredeti földrajzi környezetben fenntartandó őrségi szabadtéri néprajzi múzeumnak, mely a Szombathelyre áttelepített múzeumfalú külső egységeként üzemelhetne.”³³⁹

„Egy-egy népi műemlék v. műemlékjellegű épület megvásárlására és múzeumszerű üzemeltetésére már több példát is láthattunk, de ilyen nagyságrendű műemlékegyüttes múzeumi birtokbavételére eddig hazánkban még nem került sor, sőt tudomásunk szerint európai viszonylatban sem nagyon találunk erre példát. Hollókő!!!”³⁴⁰

„A műemlékegyüttessel kapcsolatban jelenleg az a legfontosabb feladatunk, hogy az épületek állagának megóvásáról, korszerű helyreállításáról, restaurálásáról konzerválásáról gondoskodjunk. (Ehhez) A nagyszabású állagmegóvási munkálatok elvégzéséhez kérjük az Országos Műemléki Felügyelőség segítségét is”³⁴¹

„A helyreállítási munkálatok elvégzése után kerülhet sor az épületek rendeltetésszerű, azaz funkciójának megfelelő szakszerű berendezésére és múzeumi rendszerű módszerű (formájú) üzemeltetésére.

Az üzemeltetésben és a további rendszeres állagvédelem (mesz sározás, meszelés, zsúpkiegészítés stb.) természetesen költségkiadásokkal jár, ezért alapvető, hogy a megyei tanács erre a célra évente rendszeresen költségvetési hitelkeretet biztosítson.”³⁴²

„Az is fontos ~~lényeges~~ kérdés a műemlékegyüttes élethű környezetének biztosítása, a jelenlegi állapot fenntartása, ~~biztosítása~~ érdekében, hogy

ott tényleges változtatásokat, beépítéseket stb. ne eszközölhessenek, amivel a táj képét átformálnák. Alapvetően szükséges tehát, hogy a műemlékegyüttes környékére illetékes hatósági szervek építési tilalmat rendeljenek el.”³⁴³

1971. augusztus 17-én Bárdosi János a már állami tulajdonban és a Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága kezelésében lévő pityerszeri épületegyüttesről készített fotósorozatot.³⁴⁴ A felvételeken a Pityerszer 1. sz. házhoz tartozó emeletes magtár (kástu)³⁴⁵ és a többi gazdasági épület (istállós pajta, ól),³⁴⁶ a kerített ház (Pityerszer 3. sz.),³⁴⁷ illetve a tóka és az úttest túloldalán lévő, szintén a múzeum által megvásárolt lakóház (Pityerszer 12. sz.)³⁴⁸ látható. Amit kiegészít négy olyan felvétel, amelyekkel az immár pityerszeri népi műemlékegyüttes egészét próbálja egyetlen képbe belefoglalni.³⁴⁹

1971. december 23-án, Szalafő Felsőszerén a Páti Rezsőné tulajdonában lévő lakóházat (Felsőszer 5. sz.)³⁵⁰ és a Péntek Károlyné által tulajdonolt lakóházat, illetve pajtáját örököltette meg fényképezőgéppel Bárdosi.³⁵¹ Ugyanezen a napon Szalafő Alsószerén Horváth Dezső házát (Alsószer 32.)³⁵² fotózta le, mialatt egy éppen zajló disznóvágás is etnográfiai forrásértékű fényképfelvételek készítésére inspirálta.³⁵³ Még aznap Szalafő Papszerére utazva két, az 1970-es évek muzealizációs folyamatába bevont,³⁵⁴ akkor még eredeti helyükön álló és magántulajdonban lévő lakóházat fényképezett. Ezek voltak a Sebők-féle lakóház (Papszer 21. sz.)³⁵⁵ és Németh Gézáné háza (Papszer 13. sz.)³⁵⁶ Mindkét épület a későbbiekben a Vas megyei szabadtéri néprajzi gyűjtemények kiemelkedő értékű, jelentős objektuma lett.³⁵⁷

A Szalafő Papszerén a 21. számú portán álló füstöskonyhás, egykor szintén kerített házat 1976-ban bontották el és szállították Szombathelyre, a Vasi Múzeumfaluba, ahol az eredeti méreteinek és alaprajzi tagolódásának megfelelően később ez a lakóház is újra felépült. A Papszer 13. számú lakóház pedig Szalafőn, a pityerszeri népi műemlékegyüttes részére került áttelepítésre. A két papszeri épület muzealizációjának körülményeit Bárdosi egy gépiratos fogalmazványában is leírta:

„Az 1960-as évek második felében Szalafő Papszerén a 21. számú egykori kerített ház megmaradt lakóépület része és kamrás pajtája, valamint a vele szemben helyezkedő 13. számú ház helyszíni fenntartása is érdemes népi műemlékegyüttest vagy faluképi együttest képezhetett volna. A szép boronafalú kamrás pajta azonban leégett, a lakóházak

az 1970-es évek elejére megüresedtek, tetőzetük beázott, állaguk egyre jobban romlott, ezért a tulajdonosok mindkettőt bontásra ítélték. Velünk együtt az Országos Műemléki Felügyelőség is mindent elkövetett a lakóházak lebontása megakadályozása érdekében, de sajnos kevés eredménnyel, mivel abban az időben a magántulajdonban lévő épületek fenntartásához nem tudtak állami anyagi támogatást nyújtani. Az már más kérdés, hogy később sem fogadták el az ilyen épületek egyes tulajdonosai az évi rendszeres pénzügyi támogatást, mert attól tartottak, hogy az állam az ingatlan felépítményére ráfordított összeget telekkönyvileg bekebelezi, vagyis a ráfordított összeggel megterheli az ingatlant és így előbb-utóbb az, a magántulajdonból állami birtokba kerül. Mindezt az Országos Műemléki Felügyelőség nemcsak megyénkben, hanem hazánk bármely területén tapasztalhatta a későbbi években, sőt még napjainkban is, amikor már nagyobb összegű pénzügyi támogatást is nyújthat az ilyen jellegű paraszti épületek helyszíni fenntartására, amennyiben a tulajdonosok elfogadják, illetve a támogatásként kiutalt összegért az épület további fenntartását vállalják.

Hangsúlyozni szeretnénk, hogy az 1960-as és 1970-es évek első felében az Országos Műemléki Felügyelőség csak az állami tulajdonban lévő épületekhez adhatott állami támogatást, a többi csak védetté nyilváníthatta a további fenntartásuk, illetve megmaradásuk érdekében több-kevesebb sikerrel. Minderről Tóth János az alábbiakat írta: »Nagy tehertételt jelentett, hogy parasztságunk gyűlölte régi épületeit és hiába igyekeztünk meggyőzni őket, hogy épületeik egy magasabb rendű népi építőkultúra eredményei. Hatósági tilalom ellenére sok népi műemlék pusztult így el és csak a legnagyobb erőfeszítéssel tudtuk az egyes kiváló épületeket megmenteni.« A védett lakóházak helyére építkezni szándékozó tulajdonosok egy része ugyanis a kiszabott maximális 3.000, Forintos pénzbüntetés kifizetése mellett is lebontotta régi épületét, sőt ebben néhány helyen még a helyi közösségi tanácsok vezetői is segítettek. Olyan esetekről is tudunk, hogy az Országos Műemléki Felügyelőség által utca, házszám szerint védetté nyilvánított épületek lebontására a felsőbb építésügyi hatóságok is hivatalos engedélyt adtak, mivel a levédés és a bontási engedély kérés közötti időszakban az épületek házszámát egyes helyi tanácsok – talán kicsit tudatosan is – megváltoztatták, mert szégyelltek a falujukban ezeket a múltat idéző, úgymond »nyomorú-

ságos viskókat« és szinte mindent elkövettek azok mielőbbi eltüntetése érdekében, hogy a szocialista életmódra áttérő falunak ne lehessenek a nagyarányú fejlődést és életmódváltozást ellentétesen tükröző, az egykori szegénységre emlékeztető külső nyomai. Abban az időben az ilyen elvet valló közösségi vezetők még nem gondoltak arra, hogy a fejlődést és így a falusi lakáskultúra fejlődését is, csak úgy lehet igazán lemérni, ha az új, modern épületeket van mihez viszonyítani, vagyis a régit és újat kézzel foghatóan, a helyszínen érzékelhetően egybevetni. Tulajdonképpen a szombathelyi szabadtéri néprajzi múzeum létesítésének gondolatát és tervét ezek a körülmények is nagy mértékben befolyásolták. Azok az épületek melyeket a Vasi Múzeumfaluba átszállítottunk kivétel nélkül – szinte nyomtalanul – mind elpusztultak volna, a korszerűsítési láz áldozataként. Olyan eseteket is említhetnénk, amikor a közösségi tanács lakóház építésére alkalmas ugyanolyan nagyságú csereingatlant ajánlott fel a tulajdonosoknak az új ház építési helyéül, de ők nem fogadták el, mert a megszokott – és a falu által is rangsorolt – régi helyén kívánták a korszerű házat felépíteni. Ha mindezt figyelembe vesszük, akkor is azt mondhatjuk, hogy a Vasi Múzeumfaluba – más szabadtéri múzeumokhoz hasonlóan – kettős szerepet töltött be; egyrészt hitelesen átmentette a régi épületeket az utókor számára, másrészt a lebontással és átszállítással lehetőséget adott a tulajdonosoknak, hogy ugyanazon a helyen az elképzelésüknek és anyagi körülményeiknek megfelelő új lakóházat építsenek. A két érdek kölcsönös kielégítése, megvalósítása a szabadtéri múzeumok létrehozása nélkül a legtöbb esetben elképzelhetetlen lett volna. Erre több példát is felsorolhatnánk, sőt még az ilyen esetekből adódó egyéb bonyodalmakra is. Ez majd egy későbbi feldolgozásunk tárgya lesz vasi vonatkozásban, hogy az utókor is láthassa, mennyire nem volt egyszerű számunkra még az ilyen bontásra ítélt épületek megszerzése sem. Ezek után bátran mondhatjuk, hogy mi vasi viszonylatban mindent megtettünk a lehetőségek határain belül a népi műemlékek, faluképi vagy népi műemlékjellegű épületek megmentése érdekében, akár a múzeumfaluba történő telepítéssel, akár a helyszíni fenntartással. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy ahol lehetőség nyílt rá éppen Vas megyében kezdeményeztük hazánkban elsőként, a népi műemlékek helyszíni, eredeti földrajzi környezetükben való fenntartását a múzeumfaluba létesítésén túlmenően, illetve azzal párhuzamosan. Ezért tudtunk

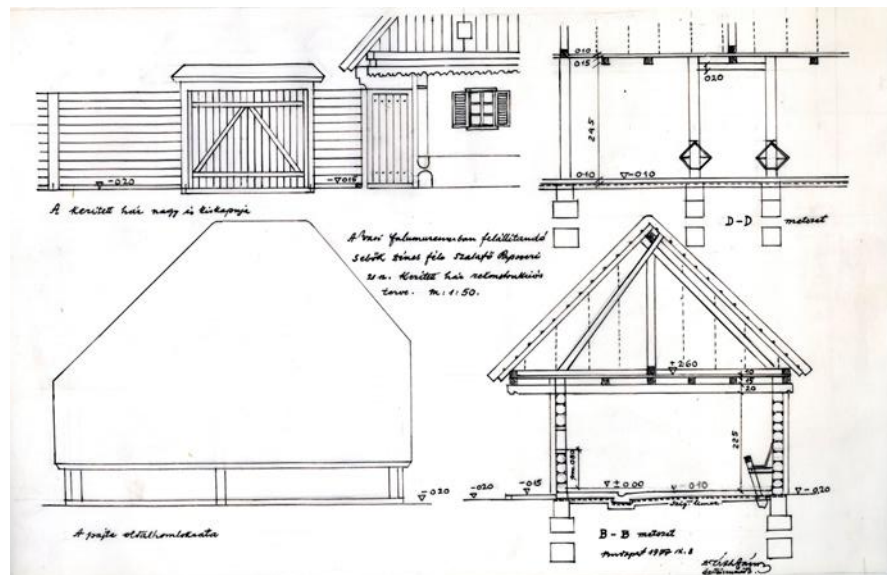
megyénkben a népi műemlékegyütteseken túlmenően még tájházakat – sőt továbbfejlesztésre alkalmas tájházakat – is létrehozni.

Ezeket természetesen az Országos Műemléki Felügyelőség és a megyei tanács anyagi támogatása nélkül nem valósíthattuk volna meg, sőt egyes esetekben még az illetékes járási, sőt községi tanács is segítségünkre sietett. A kölcsönös együttműködés alapján elért kezdeti sikerek egyrészt lelkesítették a tanácsi vezetőket, másrészt fokozatosan megváltoztatták a régi paraszti épületekről kialakított szemléletüket. Az utóbbinál kétségtelenül a megyei vezetőség pozitív hozzáállása is befolyásolta őket. Nem véletlen, hogy országos viszonylatban is elsőként, éppen Vas megyében került sor már 1962-ben az első paraszti épület állami megvásárlására dr. Gonda György megyei tanácselnök segítségével. Erre dr. Tóth János így emlékezik vissza önéletrajzi írásában: »Szalafőn az utolsó emeletes kásté /gazdasági épület/ pusztulásnak indult. Szép volt ez az épület, tömegkialakításában felülmúlta minden külföldi testvérét. Az Országos Műemléki Felügyelőség /OMF/ készséggel megújította [sic!] volna, ha a magántulajdonban lévő épületet valamilyen közösségi szerv birtokba veszi. Évekig kísérleteztünk, eredménytelenül. Végre a Megyei Tanács V.B. elnöke dr. Gonda György javaslatára megvásárolta a megyei tanács az utolsó emeletes kástét és az Országos Műemléki Felügyelőség helyreállította.« Ez az épület képezte Szalafőn a pityerszeri népi műemlékegyüttes magvát, melynek többi épületét /3 lakóházat, 1 istállós pajtát, 1 földszintes kástut, 1 ólat, 1 kástus ólat és 1 favágószínt/ területtel és gyümölcsösrel együtt a Vas megyei Múzeumok Igazgatósága vásárolta meg 1970-ben azzal a céllal, hogy a helyreállítási és funkcionális berendezési munkák után – a Vasi Múzeumfalú részlegeként – szabadtéri néprajzi múzeumként működteti. Az 1970-es évek elején még nem láttuk indokoltnak, hogy egy községen, Szalafőn belül két népi műemlékegyüttest tartsunk fenn, mivel a kivitelezésére semmilyen reális lehetőségünk nem volt. Hosszas megfontolás, alapos mérlegelés után úgy határoztunk, hogy a papszeri mindkét bontásra ítélt lakóház kerüljön valamelyik szabadtéri múzeumba; az egyik esetleg az országos hatáskörű szentendreibe, a másik a megyei gyűjtőkörű szombathelyre, vagy esetleg a pityerszeri népi műemlékegyüttesbe. A szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum nem tartott igényt az épületekre, ezért végül is a Papszer 21. számú házat Szombathelyre, a 13. számút pedig a Pityerszerre szállítottuk át.

Az utóbbival kapcsolatban a következőket érdemes megemlítenünk. A Néprajzi Múzeum főigazgatóhelyettese még 1967-ben felkérte Szentmihályi Imre³⁵⁸ zalaegerszegi néprajzkutatót arra, hogy a szentendrei országos szabadtéri múzeum számára kutasson fel egy oda áttelepítendő volt füstösházat. Szentmihályi azt válaszolta, hogy – tekintettel a füstösházak szinte teljes eltűnésére – eredményt ugyan nem biztosíthat, de göcseji és őrségi kutatásai során törekedni fog ilyen épület felderítésére. Kiszállásai során, a lehetőségek határain belül a régi lakóházaknál falvizsgálatot is végzett. Így bukkant rá 1968-ban a szalafői Papszeren özv. Németh Gézáné régi lakóházára, »...mely – az akkor 92 éves szomszéd Papp Ferenc állítása szerint is – kb. a múlt század végéig /! – szoba nélküli füstösház volt.³⁵⁹ A kályhás szobát csak akkor építették a füstöszszoba elé, mely így füstöskonyhás házzá alakult át. Az 1930-as években kéményesre alakították át a házat, egyben lebontották a régi istállót és a pajtát. Bár a ház kemencés tere nem reprezentálja a híven a klasszikusan nagy lakóterű füstösházakat – lehet viszonylag későbbi épület, vagy zsellérház, esetleg nem nagycsaládi épület is –, és az erős átépítés és részben lebontás nem indokolja az országos gyűjteményben való bemutatását, tudományos jelentősége így is kétségtelenül nagy...«

Szentmihályi közlése alapján e kisméretű füstösházra Tóth János is utal, az általa lakókonyhának nevezett őrségi füstösházak felsorolásánál: »A szalafői Papszer 13. sz., Németh Géza féle ház eredetileg lakókonyhás /tehát füstösház B.J./ lehetett, szokatlanul kis lakókonyhával. A hagyományok szerint az 1890-es években a keresztvéges boronaházhoz zsilipelve építették hozzá a szobát /Szentmihályi Imre szíves közlése/. Feltehető, hogy a törzsepület se volt régi, mivel a volt /lakó/konyha kisebb mint a szoba.« A Papszer 21. számú egykor kerített, de már füstöskonyhás lakóházat csak 1976-ben bontottuk le azzal a céllal, hogy a Vasi Múzeumfaluban – Hajmási Erika régész előzetes ásatásai és Tóth János építésmérnök rekonstrukciós tervei (3.3. ábra) alapján – füstöskonyhás, kerített házként újra felépítsük, az eredeti méreteinek és alaprajzi tagolódásának megfelelően.³⁶⁰

Az archaikus füstösszobás, vagy másként nevezve füstösházak, lakókonyhás házak kutatása a Délnyugat-Dunántúlra vonatkozóan kiemelkedően fontos témája volt az 1960-as '70-es években zajló népi építészeti vizsgálatoknak. Ugyanis korábban Viktor Geramb,³⁶¹ gráci illetőségű jeles

3.3. ábra

Dr. Tóth János építész-mérnök által készített rekonstrukciós terv részlete
a Szalafő Papszerén álló Sebők-féle kerített házról
Budapest, 1977. szeptember 8.
Savaria Múzeum Néprajztudományi Osztálya.

osztrák etnológus, a stájerországi népi épületek fejlődésével foglalkozva azt a megállapítást tette, hogy a német nyelven *Rauchstube*-háztípus elterjedése Ausztriában a stájer és szlovén népességre korlátozódik, és a magyar nyelvterületre már nem terjedt tovább. Azonban az észak-zalai Felsőszenterzsébeten felfedezett fűtősház meghaladta ezt a megállapítást. Az épület az 1968-ban Zalaegerszegen megnyitott Göcseji Skanzenben került bemutatásra. A felsőszenterzsébeti fűtősház léte igazolta a 19. század első feléből származó magyar nyelvű leírásokat,³⁶² így a további fennmaradt területi változatok felkutatása a nemzetközi tudományosság szempontjából is jelentős teljesítménynek volt mondható. Szentmihályi Imre nemzedéke már megállapíthatta: „A magyar fűtősháznál – szemben az osztrák és szlovén típussal – helyiségenként külön bejárat van a tornácra, és a bejáratok nem az előtérből (*Labu, Labn, preklit*) nyílnak. Így nálunk nem az előtérből lett konyha, a *Rauchstube*-ból szoba, hanem az utóbbi konyhává alakult, miután kályhás szobát építettek a fűtősház elé.”³⁶³ Szentmihályi Imre helyszíni vizsgálódásokat folytatva a Néprajzi Múzeum kérésére, aztán 1968-ban talált rá Szalafő Papszerén özvegy Németh Gézáné lakóházára (Papszer 13.), amely a helyi emlékezet szerint a 19. század végéig volt fűtősház, és ekkor építettek a fűtős szoba elé kályhás szobát, ezáltal fűtőkonyhás házzá átalakítva, amit aztán az 1930-as években még tovább alakítottak kéményesre.³⁶⁴ Majd 1970 nyarán Szentmihályi Farkasfán talál rá Grebenár Károly pajtájára, amelynek része volt egy leégett fűtősház megmaradt fűtősszobája. A nagy méretű lakótérből a kemencét és a földemet a tetőszerkezettel együtt már korábban elbontották, de a füstnyomokból a kemence helye megállapítható volt, továbbá a fűtős szobákra jellemző tolódeszkás ablakok (*tolitu*) közül mind az öt helyét felfedezte a vakolatlanul álló boronafalakon a zalaegerszegi muzeológus.³⁶⁵ Az eredetileg lakóházból kialakított farkasfai pajtáról (Farkasfa, Fő u. 57.) Szentmihályi Imre fotósorozatot is készített 1970-ben a zalaegerszegi Göcsej Múzeum számára (3.1. kép),³⁶⁶ amiről a következő évben, levélben tájékoztatta szombathelyi kollégáját, Bárdosi Jánost:

„[...] Mint legutóbb is jeleztem, Vas megyébe több helyen népr. témában kutatást végeztem, melynek során Téged érdeklő tárgyakat is találtam. Örömmel közlöm Veled ezeknek a címét, hogy megszerezhesd múzeumotoknak. Előtte azonban a farkasfai, Grebenár Károly féle épületről. Mint tudod, az iskolával szemben lévő régi boronaeépület ma pajta, ere-

3.1. kép

Szentmihályi Imre által az 1950-es évektől használt Zorkij márkájú kisképfilmes fényképezőgép (Göcsej Múzeum)

detileg azonban lakóház volt. Tavaly nyáron találtam, akkor tele volt szénával, most végre belül is meg tudtam tekinteni. Eredménnyel, mivel sejtésem jónak bizonyult, a leégett L alaprajzú épületből megmaradt az egykori kemencés tér, mely nem konyha volt, hanem az építészeti nyomok szerint füstösház, illetve füstös szoba. /Hatalmas tér, 5 db – eredetileg – tolódeszkás, fekvő téglalap alakú »ablak« , stb. Felmértem és / Albert Róbert iskolaigazgató segítségével / belül is fényképeztem. Érdekes lenne az épületet megnézned, de siess, mivel a gazda néhány napon belül telerakja szénával, és akkor belül legalább egy évig nem láthatod. Hoffmann Tamás is megnézte az épületet. Közölte, hogy vagy eredetiben, vagy – a faanyag rossz állapota miatt – másolatban elviszik Szentendrére. – Publikálni fogom, felmérését is elvégeztem. Megjegyzem, az épület átmenet a füstösház és a füstöskonyhás ház között, amennyiben – a jelek szerint – eredetileg is volt kályhás szobája /ezt később lebontották/. de volt és megmaradt az eredeti füstös szoba /későbbi »konyha« / is. Tehát építészetileg inkább füstöskonyhás típus, míg funkcionálisan /a nagy kemencés tér/ füstösház. Farkasfán tudtam meg, hogy /Drávec? / néni Hozzátok kiszemelt füstöskonyhás háza rossz állapotban van. Jó lenne ezt megnézned és menteni, ami menthető. Farkasfán Tóka György régi boronaháza kamrájában szép néprajzi tárgyak vannak, nem is szólva a padlásán található 5–6 rigászó kalitkáról! [...]”³⁶⁷

A Grebenár-féle farkasfai pajtaépületet 1972. április 20-án Bárdosi János egy fotósorozaton maga is dokumentálta a szombathelyi Savaria Múzeum néprajzi fotógyűjteményéhez³⁶⁸ egy szalafői és farkasfai épületszemlét is végrehajtó kiszállása alkalmával.³⁶⁹ 1973. december 7-én aztán újra felfereste Farkasfát,³⁷⁰ amikor ismételt fotósorozatot készített az egykori füstösházból lett pajtáról, illetve a porta „kódisállásos” lakóépületéről és a hozzá tartozó többi gazdasági épületről.³⁷¹

1973. december 11. és 13. között Bárdosi máris Szalafőn, Németh Gézáné Pap-szer 13. számú, ekkorra már teljesen rozzant állapotú épületének bontását dokumentálta a pítverszeri épületgyűjtéshez való átszállításhoz.³⁷² Ennek része volt az épületelemek (pl. házhomlokzat, konyharészlet, ól-részlet stb.) fényképes adatrögzítése is.³⁷³ A fotózásban Bárdosi közvetlen kollégája, Tóth Mihály is közreműködött.³⁷⁴ Az épületbontásokhoz használt módszertanát, az ennek részét képező fotódokumentálás konkrét célját Bárdosi közölte is a múzeumi évkönyvben publikált munkajelentésében:

„Az épületelemek jeleit és számaikat – melyeket mi nagyon logikusan leegyszerűsítettünk – a bontásnál egyszerre 3 ember rögzíti; a néprajzos muzeológus a bontási naplóban és a fényképfelvételeken, a mérnök a bontási rajzon és az ácsmester a maga naplójában és vázlatos rajzain. Így a tévedés szinte kizárt, a felépítés során minden épületelem pontosan az eredeti helyére rakható. Az építésnél ugyanez a hármas ellenőrzés ismétlődik, ahol a bontási rajzokon, naplókon, emlékeztető feljegyzéseken kívül, igen jó szolgálatot tesznek a fényképek, ezért alapvető a minél nagyobb számú fényképes dokumentáció.”³⁷⁵

Bárdosi 1974 júniusában is készített három felvételt Szalafő Pityerszerén a műemlékegyüttes látogatott kerített házáról (Pityerszer 3.),³⁷⁶ majd augusztusban kollégája, Tóth Mihály³⁷⁷ és maga is dokumentálta egy fényképsorozattal a korábban Visontai-féle Pityerszer 1. számú lakóház helyreállítását,³⁷⁸ valamint Tóth még a kerített házat is fotózta.³⁷⁹ Majd 1974 novemberében a már a lezajlott épületfelújítás utáni állapotokról Székely Anikó, a Savaria Múzeum hivatásos fényképésze készített újabb fotósorozatot a múzeumi műemlékegyüttes területén (Zsoldosék volt Pityerszer 3. számú,³⁸⁰ Visontaiék volt 1. számú³⁸¹ és Tamaskóék volt 12.³⁸² számú portáján).

Az Őrségben és közvetlen földrajzi környezetében lévő népi műemlékek védelmében újabb jelentős esemény volt a fazekasház megnyitása 1974-ben, Magyarszombatfán (Fő u. 52.). Még nyáron, júniusban Bárdosi a lakóház zsúpolását,³⁸³ az épület helyreállítását³⁸⁴ és az épülő, rekonstruált fazekas égetőkemence alapárkát³⁸⁵ fotózta, 1975 augusztusában³⁸⁶ már meg is nyílt az új kiállítóhely.³⁸⁷ A népi műemlék jellegű épületet (3 helyiségből álló boronafalú, ollólábas tetőszerkezetű, zsúpfedeles, füstöskonyhás lakóház) a hozzá tartozó 45 négyszögöl telekrésszel a Magyarszombatfai Kerámia Vállalat vásárolta meg, 1 évvel korábban, 1973-ban. A lakóház helyreállítási munkálatait a Vasi Múzeumfalusi szak- és segéd munkásai végezték Bárdosi János szakmai irányításával. Így fogalmazott róla a kiállítóhelyről összeállított múzeumi katalógusban:

„[...] A központi elhelyezkedéséből és hagyományos építésmódjából adódóan, már az 1960-as évek elején többen javasolták, hogy e lakóházat érdemes lenne falumúzeumnak berendezni, vagy a Veleméri völgy több évszázados fazekas hagyományaira való tekintettel, kerámiakiállítás céljára felhasználni. Ezt indokolta a környék fazekasságát foglalkoztató helyi kerámiagyár megléte és a közeli veleméri templom egyre növekvő ide-

genforgalma is. [...] Ebben a lakóházban is egy ilyen mezőgazdasággal foglalkozó paraszti fazekascsalád élt, ezért nevezzük el fazekasháznak. Fazekasként utoljára Cseke János dolgozott benne, 1922. április 4-én bekövetkezett haláláig. Fia nem volt, aki a mesterséget folytathatta volna, özvegye és leánya azután kizárólag csak a mezőgazdaságból élt, 8 hold földön gazdálkodtak rossz anyagi körülmények között. Az így kialakult vagyoni helyzetben új lakóház építésére aligha gondolhattak. Ezzel magyarázható, hogy e lakóház tulajdonképpen még a 100 évvel ezelőtti formájában fennmaradhatott. [...]”³⁸⁸

1975. március 4-én Tóth János építésmérnök személyesen érkezett Budapestről Szombathelyre, hogy tanulmányozza a Vasi Múzeumfalusi építési és dokumentálási módszerét. Szakmai kísérője Bárdosi János volt,³⁸⁹ aki vel másnap, március 5-én Szalafőre utaztak együtt a Vas megyei múzeumi szervezet által megvásárolt épületek helyszíni szemlájére, valamint azért, hogy a szombathelyi múzeumfalusi részére készítsen kerített ház rekonstrukciós tervet.³⁹⁰ Majd még aznap Cák pincesorát keresték fel, mialatt a szakmai útról, a múzeumfaluban,³⁹¹ Szalafő Pityerszerén³⁹² és Cákon³⁹³ Bárdosi fotókat is készített, ezáltal képekben megőrizve a már idős építésmestert a nevezetes népi műemlékek között (3.16. fotó).

1975-ben jelent meg Tóth János összefoglaló munkája *Az Őrségek népi építésze* címmel,³⁹⁴ amely tulajdonképpen tisztázata is volt az 1930-as évek közepétől elért kutatási eredményeinek, a kötet kéziratát azonban még 1970-ben zárta le. A védett településekről, épületegyüttesek megóvásával kapcsolatosan, különös tekintettel az Őrségre, Szalafő Pityerszerének és Felsőszerének kerített házai jelentőségét hangsúlyozta:

„Népi műemléki és faluképi együttes az a falurész, amelyet az ott nagymértékben előforduló műemlékek vagy műemlék jellegű, ill. faluképi jelentőség épületek miatt egységes védelemben kell részesíteni. E területek kijelölését az Építésügyi és Városfejlesztési, ill. a Művelődésügyi Minisztérium együttesen hagyja jóvá. A kijelölésnél a népi építészeti és a néprajzi szempontok egyenlő súllyal érvényesülnek. Az együttesek védelmét megnehezíti, hogy a védelem csupán akkor valósítható meg, ha a kijelölt területen lévő épületeknek van társadalmi rendeltetésük (lakótelepek, pincesorok, szabadtéri múzeumok, üdülőtelepek, szociális intézmények), és megújításuk, ill. fenntartásuk nem ró túlzott terhet a védő intézményre. [...] Népi műemléki együttesként Vas megyében csupán

3.16. foto

Dr. Tóth János építészmérnök Szalafő Pityerszerén a múzeumi kezelésben lévő emeletes kamraépület (kástu) mellett Szalafő, 1975. március 5. Bárdosi János felvétele.
Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm.
Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 25594.

Szalafő két szere és a cáki gesztenyés jelölhető ki abban az esetben, ha társadalmi rendeltetésük létrehozható. [...] Szalafő, a Zala gyepűkapu védelmére kialakított szerte település, mint már említettük, szerkezetében középkori hagyományokat őriz. Több szerből áll, amelyeket az őrségi vítézek alapítottak az Árpád-korban, s amelyeket leszármazott nagycsaládjaik fejlesztettek tovább. E szerek közül védelemre kettő, a Pityerszer és a Felsőszer jelölhető ki, amelyekben a félrideg állattartás sajátos épülete, a kerített ház, három oldalról kerített formájában még megtalálható. E két szerben három népi műemléket, két műemlék jellegű és hat faluképi jelentőségű épületet tart nyilván a műemlékvédelem. Pityerszeren már megújította a műemlékvédelem az utolsó emeletes borona kástét és mögötte még állnak a kerített ház maradványai, három oldalról kerített vagy (csonkán) soros ház alakban. Felsőszeren egymás szomszédságában néhány három oldalról kerített, ill. hajlított ház áll még ma is. E két szerben az öreg épületek boronafalakkal épültek fel, s az újabb istállók között pilléres, boltíves istálló is épült.³⁹⁵

A kötet építészeti fejezetében a pityerszeri és felsőszeri konkrét épületek ismertetésén keresztül foglalta össze és határozta meg alfejezetekben Tóth János a lakókonyhás ház, a soros és hajlított ház, a kerített ház, a tornác, az ormok, valamint a házberendezés jellegzetességeit, mégpedig úgy, hogy azokat a lakóépület-fejlődés különféle fokozatainak képviselőiként értelmezte. Továbbá külön alfejezetet szentelt a pajtáknak, faszerkezeteknek, illetve a kásté-nak. Az írásművét jelentős mértékben saját fényképfelvételeivel illusztrálta, a képjegyzékében mintegy 328 felvételt tett közzé, közöttük, mások mellett Bárdosi János etnográfus muzeológus, Csaba József néprajzi gyűjtő³⁹⁶ és Jákfalvi Elemér fotóriporter fényképeit is. A Tóth János által kidolgozott lakókonyhás, vagy nagykonyhás ház fogalmát Nemes-Népi Zakál György 1818-ban szövegezett leírása alapján határozta meg, ami tulajdonképp megegyezik a Szentmihályi Imre által is használt füstősház fogalmával, tehát:

„[...] Nemes Népi Zakál György százötven évvel ezelőtt (1818-ban) feljegyezte, hogy az őrségi parasztház régen egy tágas konyhából, mellette pítvarból, egy-két kamrából és istállóból állott, s a konyhát szoba gyanánt használták. (A konyha tehát lakókonyha volt.) A lakókonyhás házak régen egymástól és az utcától távol épültek. Ablak nem volt rajtuk, csupán egy-két eltolható falap (tolitu). A lakókonyhában körös-körül padok áll-

tak, s az ablakos szegletben volt az asztal (ebédlősarok). Hátnál helyezkedett el az agyagföldből épült kemence, amely télen a kályha feladatát is ellátta. A kemence előtt tűzpad épült, ahol tüzeltek (főzősarok), s a kemence körül agyagföldből pad készült (hálósarok). Zakál György leírta a nagycsalád kerített házát is: »Ma már elül van a szoba, azután a konyha, a módosabbaknál ismét szoba, a kisebbeknél pitvar. Ezek előtt tornác van, amely közt ürögnek neveznek, a pitvar után következnek a kamrák, istálló, ólak négy szegletbe körös-körül mennek. Végő a kapuszin, amely már az első szobával összekapcsolódik. Az udvaron vannak apróbb marháknak téli nyári állása, a'hova szalmát s minden egyebet hánynak és trágyát készítenek.« A pajta szert külön szokták építeni. »A házat az Eörséghe ember maga építi magának fábul, szomszédainak és jó embereknek segítségével.« (Kaláka.) [...]»³⁹⁷

Az ismertetett lakókonyhás házak példányainak sorát kezdte időrendben a Tóth János által már az 1930-as években felfedezett felsőszeri, Balogh-féle kerített ház (Felsőszer 122.), amelyet a szentendrei központi szabadtéri néprajzi múzeumba szállítottak. A második lakókonyhás ház az Őrszentpéter Galamboszerén (100 sz.) 1826-ban épült boronafalú hajlított ház volt, a harmadik az Őrséggel közvetlenül szomszédos módon, a határ szlovéniai oldalán fekvő Dolányban (Dolenci 12. sz.) állt füstökonyhás, boronafalú hajlított ház. Ezek már a lakókonyhás házak egy olyan fejlettebb alakját képviselték, amelyekben a füstökonyhával egyidőben a konyha elé szoba is épült. A Kondorfán (238. sz.) megtalált 1826-ban épült soros ház, a Zalalövőn feltűnt (Petőfi u. 39.) hajlított boronafalú ház és az Őrséggel szomszédos Felsőszőlőn János-hegyén (134. sz.) állt Psihoda-féle lakóházon túl még Szalafő Papszerén lévő Németh-féle (13. sz.) ház épült a 19. század során eredetileg lakókonyhás módon. Ezeket azonban, akár csak a felsőszeri házat, a későbbi átalakítások megváltoztatták. A legkiemelkedőbb épület azonban a Zala megye északi részén, Felsőszenterzsébeten megtalált Józsa-féle lakóház (Petőfi u. 14.) volt, amelynek füstös lakókonyhás része legrégebben a 18. század elején épülhetett, és amely épületet a Zalaegerszegen létesített Göcseji Falumúzeumba telepítették át régi alakjában, a lakókonyha elé épült szoba elhagyásával (*Rauchstube*).³⁹⁸

Miként már említésre került, Tóth János az Őrség és vidékének népi építészetét összegző monográfiájában külön fejezetben foglalta össze az Őrség és a zalai Göcsej vidékének népi építészeti sajátosságaként a lakóépületek-

től többnyire különállóan épült, alapincézett, földszintes vagy emeletes *kásté*, illetve *kástu* népi elnevezésű terménytároló építmények jellegzetességeit. Bemutatta az ismeretlen építőmesterek által megvalósított építészeti kialakításukat, amelyekhez hasonló gazdasági épületek csak a nyugatról szomszédos szlovén (*kašča*) és osztrák stájer (*Kaste*) nyelvtérségeken terjedtek el.³⁹⁹ Különös tekintettel az egyetlen szabadon álló emeletes kamraépületre Szalafő Pityerszerén, amelynek jelentőségét az is adta, hogy Göcsejben az 1970-es években már egy ilyen kamraépület sem állt. Szentmihályi Imre még 1952-ben bukkant a zalai Kustánszeghez tartozó Paraszán egy lakóháztól különálló, szabályos négyzet alaprajzú, toronyszerű és emeletes *kásté*, vagy máskén *kástél* elnevezésű, boronafalú kamra épületre, amely példány a 19. század végén épült. Ezt a falusi építményt ugyan 1957-ben elbontották, de dr. Tóth János építészmérnök még időben felmérte, és rekonstrukciós tervet készített róla, amely alapján később a zalaegerszegi Göcseji Falumúzeumban újra felépítették. Szentmihályi Imre mindezekről önálló dolgozatban is értekezett, árnyalva levéltári történeti adatok közlésével is a *kástu* épületek etnográfáját.⁴⁰⁰ Írását Szombathelyen a Savaria Múzeum értesítő folyóiratában tette közzé, mégpedig szombathelyi kollégája, Bárdosi János lektori véleménye alapján.⁴⁰¹ Szentmihályi megállapítása szerint a *kástu* és a kerített ház nem egymást kizáró építmények voltak. Ennek bizonyossága éppen Szalafő Pityerszerén a Zsoldos-féle kerített ház előtt álló földszintes kamra, és ugyanott a Visontai-féle, egykor kerített ház tömbjén kívül lévő emeletes terménytároló épület. Továbbá Szentmihályi felismerése szerint a *kástu* építése nem az épülettípushoz tartozott, hanem sokkal inkább vagyoni helyzethez kötődött, és emiatt csak a legmódosabb portákon volt megtalálható, ezért is látható viszonylag kevés helyen a vasi Őrségben és a zalai Göcsejben.

Bárdosi János 1975. február 12-én, Szalafő Felsőszerén a 113. sz. lakóház archaikus épületelemeit (pl. deszka tolóablak, avagy népi nevén *tolitu*) fényképezte.⁴⁰² Majd 1975. április 9-én visszatérve a hatrámenti Felsőszőlőn János-hegyén lévő, bizonyítottan lakókonyhás módon épült lakóházhoz (özv. Psihoda Józsefné tulajdona, 134. sz.), itt is egy újabb fotósorozattal örökítette meg annak eredeti helyszínén fellelhető állapotát.⁴⁰³ Bárdosi János 1984-ben megjelent posztumusz dolgozata szerint a Felsőszőlőn, János-hegyen, a faluközponttól távol álló *hajlított házra* és gazdasági

épületére már az 1950-es években felfigyelt a gyűjtőútjai során; a szombathelyi szabadtéri néprajzi múzeum 1967-ben elkészített programtervében is szerepeltek („XIII. Vend /szlovén/ porta”), és még ugyanebben az évben népi műemlék jellegű épületnek nyilvánította az Országos Műemléki Felügyelőség.⁴⁰⁴ Bárdosi Tóth János és Gazda Anikó építészekkel együtt is vizsgálta az épületet, illetve a nyugat-dunántúli füstösházak problematikája miatt Szentmihályi Imre maga is külön tanulmányozta.⁴⁰⁵ 1975. április 24. és május 5. között a Vasi Múzeumfal X. portájához való áttelepítésnél Farkasfán, a Fő u. 69. alatt lévő L-alakú lakóház bontásakor Bárdosi János,⁴⁰⁶ illetve a Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága fotósa, Székely Anikó⁴⁰⁷ készített igen részletes fotódokumentációt az épület különféle részeiről, épületelemeiről (tetőszerkezet, falazatok, kályha stb.).⁴⁰⁸

1976. április 8-án Székely Anikó Szalafő Pityerszerén a magánhasználatából kivonásra ítélt és a helyreállítások során spektakulummá alakított népi műemlékegyüttest dokumentálta fényképezőgéppel (3.17–18. fotó).⁴⁰⁹ A fényképsorozat további érdekessége, hogy a Zsoldos-féle kerített ház (Pityerszer 3. sz. ház) konyhájának tűzhelyét is lefényképezte, amin még látszik, hogy a *mászókéményes* tüzelőberendezéshez egy sparheltet csatlakoztattak a füstcsövével, a szegénységből fakadóan kényszerűen és primitív módon (3.19. fotó), amit a muzeális bemutatáshoz aztán később átalakítottak.⁴¹⁰ Pityerszer 1. és 3. számú lakóházaiban a helyiségek muzeális berendezését 1976 nyarán kezdték meg, a berendezési tárgyak eredeti funkciójának figyelembevételével.⁴¹¹ Vagyis tárgyegyüttes-rekonstrukciókat helyeztek enteriőrökbe, amelyekhez műtárgyként nyilvántartott múzeumi tárgyakat használtak. A műtárgyak a katalogizált és ezáltal absztrahált, raktározott tudományos vizsgálati tárgy státuszukban megváltoztak, miután közszemlére kerültek – immár szabadon hozzáférhető, igaz csak nézhető kiállítási tárgyként. Másrészt ebben az állapotukban, a már műtárgyépületekben elhelyezve az eredeti helyszínen (in situ) átélhető élményként az eltűnt tradicionális őrségi paraszti életmód idealizált, statikus és állapotszerű képmását teremtették meg.⁴¹² Ennek megkonstruálásában jelentős információforrásként hasznosultak a korábbiakban állóképes vizuális technikával készült képek, gyűjtések, tanulmányok és vizsgálati eredmények. A fényképekkel közel hozott múlt újra átélhető valóságként jelent meg,⁴¹³ legalábbis illuzórikusan és intézményesen kontrollált módon.

3.17. fotó

A múzeumi megnyitásra váró Őrségi Népi Műemlékegyüttes Szalafő Pityerszerén

Szalafő, 1976. április 8. Székely Anikó felvétele.

Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm.

Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 27200.

3.18. foto

A múzeumi megnyitásra váró Zsoldos-féle kerített ház (Pityerszer 3.)
 az Őrségi Népi Múemlékegyüttes részeként
 Szalafő, 1976. április 8. Székely Anikó felvétele.
 Fekete-fehér fotónegatív film, 6 x 6 cm.
 Sávária Múzeum Néprajzi Fotótára 27208.

3.19. foto

Konyharészlet tüzelőberendezéssel a Zsoldos-féle kerített házban (Pityerszer 3.),
 a muzeális átalakítás előtt
 Szalafő, 1976. április 8. Székely Anikó felvétele.
 Fekete-fehér fotónegatív film, 6 x 6 cm.
 Sávária Múzeum Néprajzi Fotótára 27215.

3.20. fotó

A Zsoldos-féle kerített ház (Pityerszer 3.) zsúpolása az Őrségi Népi Műemlékegyüttes részeként Szalafő, 1976. június 10. Bárdosi János felvétele. Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm. Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 27390.

Székely Anikó a pityerszeri fotósorozatával megegyező napon Szalafő Pityerszerén a még eredeti helyén álló, faragott és festett oromzatú 21. számú lakóházat is fényképekkel dokumentálta.⁴¹⁴ Ebből az épületből alakították ki a későbbiekben Szombathelyen, a Vasi Múzeumfaluban bemutatott, eredeti épületelemekből is álló rekonstruált Őrségi kerített házat. Valamint Szalafő Felsőszereén a 113-as és 5-ös még álló lakóházakat, udvarukat és telki építményeikről készített fotódokumentációkat.⁴¹⁵

Bárdosi János 1976. június 10-én, Szalafő Pityerszerén Zsoldosék kerített házának tetőjavítását, zsúpolását (3.20. fotó), valamint az épület udvarát fényképezte és archiválta.⁴¹⁶ Majd szeptemberben a Felsőszereén az 5-ös (korábban 100.) számú lakóház bontását⁴¹⁷ és helyreállítását,⁴¹⁸ továbbá az Alsószere 20-as (korábban 34.),⁴¹⁹ valamint az Alsószere 34-es (korábban 20.) számú⁴²⁰ lakóházak bontását dokumentálta fényképekkel.

A Bárdosi János által 1977. január 10-én készített fotósorozat a pityerszeri népi műemlékegyüttes muzeális területté és mesterségesen fenntartott környezetté alakított állapotát rögzítette (3.21. kép).⁴²¹ Akárcsak napokkal később, január 19-én a múzeumi fotográfus, Székely Anikó által készített fotósorozat is,⁴²² amely már kibővült Zsoldosék kerített házában a konyhájában és szobájában kialakított kész múzeumi enteriőrök dokumentálásával (3.22–23. kép).⁴²³ 1977. április 7-én Bárdosi a Visontai-féle (Pityerszer 1. sz.) lakóház muzeológiai koncepció szerint berendezett enteriőrjeit fotózta a konyhában⁴²⁴ és a szobában (3.24–25. fotó), valamint a porta épületegyüttesét (lakóház, sertésól, istálló pajta, szőlőlugas, *tóka*),⁴²⁵ házoromzatát és a hozzá tartozó különálló emeletes *kástu* épületet.⁴²⁶ Továbbá a helyben megőrzött népi műemlékegyüttes részét képező Tamaskó-féle (Pityerszer 12. sz.) lakóház portájának állapotát dokumentálta fényképekkel,⁴²⁷ valamint a Zsoldos-féle (Pityerszer 3. sz.) kerített ház portáját is.⁴²⁸ Ugyanakkor a Papszerről áttelepíteni kívánt füstösház, a Pásztorház kezdeti felépítését is lefényképezte Bárdosi,⁴²⁹ amit aztán még ugyanezen év későbbi részében is igyekezett fotókkal dokumentálni.⁴³⁰

A Szalafő Pityerszerén helyben (in situ) megőrzött épületegyüttesrel létrehozott muzeális intézmény,⁴³¹ az Őrségi szabadtéri néprajzi múzeum (Őrségi Népi Műemlékegyüttes) megnyitását 1977. május 9-én tartották a természet- és környezetvédelmi napok megnyitó ünnepsége keretében.⁴³² Az eseménysorozatot dr. István Lajos,⁴³³ a Hazafias Népfront Vas megyei elnöke, a szabadtéri néprajzi múzeumot dr. Bándi Gábor,⁴³⁴ a Vas Megyei

3.21. fotó

A múzeumi megnyitásra váró Órségi Népi Műemlékegyüttes Szalafő Pityerszerén
 Szalafő, 1977. január 10. Bárdosi János felvétele.
 Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm.
 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 28205.

3.22. fotó

Múzeumi konyhaentériór a Zsoldos-féle kerített házban (Pityerszer 3.)
 az Órségi Népi Műemlékegyüttes részeként
 Szalafő, 1977. június 10. Bárdosi János felvétele.
 Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm.
 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 28125.

3.23. foto

Múzeumi szobaenteriór a Zsoldos-féle kerített házban (Pityerszer 3.)
 az Őrségi Népi Műemlékegyüttes részeként
 Szalafő, 1977. június 10. Bárdosi János felvétele.
 Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm.
 Sávria Múzeum Néprajzi Fotótára 28132.

3.24. foto

Múzeumi konyhaenteriór a Visontai-féle lakóházban (Pityerszer 1.)
 az Őrségi Népi Műemlékegyüttes részeként
 Szalafő, 1977. április 7. Bárdosi János felvétele.
 Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm.
 Sávria Múzeum Néprajzi Fotótára 28222.

3.25. foto

Múzeumi szobaenteriór a Visontai-féle lakóházban (Pityerszer 1.)
 az Őrségi Népi Műemlékegyüttes részeként
 Szalafő, 1977. április 7. Bárdosi János felvétele.
 Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm.
 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 28237.

Múzeumok igazgatója nyitotta meg, továbbá Prém Jenő, az Őriszentpéteri Nagyközségi Tanács elnöke vette át a térség új múzeumát a „lakosság nevében”.⁴³⁵ Az eseményt a Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága fotósa, Székely Anikó fotósorozattal örökítette meg (3.26. fotó).⁴³⁶

1977-ben a szalafői népi műemlékegyüttes muzeális intézményként való megnyitása jelentős és korszakos mérföldkő volt. Bárdosi János a népi műemléképületek mentésében elért eredményeit (Vasi Múzeumfalú, Őrségi Népi Műemlékegyüttes, Cádi Pincesor) az ICOMOS (International Council on Monuments and Sites / Műemlékek és Helyszínek Nemzetközi Bizottsága) Budapesten és Szombathelyen megtartott 1 hetes konferenciáján⁴³⁷ foglalta össze. Erről több közlésben is beszámolt.⁴³⁸ Az elvégzett sokszereplős és sokirányú munkálatok mögötti elszánt közös hitbéli azonosulást így összegezte: „Meggyőződésünk, hogy néhány évtized múlva még hatványozottabban értékelik majd mentési eredményeinket, mivel az egykori paraszti életformát dokumentáló népi építkezést és berendezést már csak ezekben a létesítményekben láthatják, tanulmányozhatják utódaink.”⁴³⁹ A gyűjteményi objektumokká, műtárgyakká alakított és mesterségesen berendezett falusi épületek így – a fényképekhez hasonlóan – szintén az elmúlt történelmi valóság tényeinek fizikai másolataiként, ha tetszik, analógiáiként szemlélhetők,⁴⁴⁰ még akkor is, ha eredeti helyükön maradtak.⁴⁴¹ Ahol – mint jelentésteli „beszélő házak” – látható és élményként átélhető látványosságként válnak annak a közösségi mitológiának a részévé, amely így már nem csak a helyi és kisregionális őrségi, de túl azok periférikus jellegén, a szélesebb értelemben vett nemzeti identitás megfogalmazása irányába is mutat.⁴⁴²

3.26. foto

Az Őrségi Népi Műemlékegyüttes megnyitása Szalafő Pityerszerén
A felvételen balról a negyedik dr. Bándi Gábor, középen dr. István Lajos,
mellette jobbra Prém Jenő, mögötte Bárdosi János.
Szalafő, 1977. május 9. Székely Anikó felvétele.
Fekete-fehér fotónegatív film, 2,4 x 3,6 cm.
Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 28713.

JEGYZETEK

3. A szalafői kerített házak vizuális dokumentálása és műtárggyá alakítása

- 215 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2686–2690. (fekete-fehér 6 x 9-es filmnegatív)
- 216 Pável 1936. 332–333.
- 217 Dr. Dömötör Sándor (1908–1986) nyelvész, etnográfus. 1948-tól a Közgyűjtemények Országos Felügyelőségének asszisztense, majd 1949 és 1957 között a szombathelyi Vasvármegyei Múzeum igazgatója. 1958-tól Budapesten a Népművelési Intézet néprajzi osztályvezető-helyettese, 1961 és 1969 között a honismereti szakkörvezetők Honismeret című kiadványának szerkesztője. Lásd Nagy 2002. 215–216.
- 218 Dr. Kiss Gyula (1921–1986) 1955-től Vas Megye Tanácsa művészeti előadója, majd 1963-tól a szombathelyi tanárképző főiskolán a népművelés oktatásának meghatározó alakja.
- 219 A Dávid József tulajdonában lévő házat 1955-ben vette fel a népi műemlék jellegű épületek közé az akkori Építésügyi Hivatal. Lásd Illés 2025. 119., 436. lábjegyzet
- 220 Lásd Illés i. m. 5.8. fotó. Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 2050. [„zsuppos ház eleje”. Dömötör Sándor 1955. december 2-án keltezett autográf kéziratos megjegyzése a fotókartonon: „Dávid József (nős Sebők Karolinával) a Galambos szízen lévő 100. házszámú régi faháza, melyet az Országos Építésügyi Hivatal 146-15-1/1955. szám alatt műemlékjellegű épületek jegyzékébe felvett. (Savaria Múzeum irattára 27-15/1955. sz.) – A homályos felvételen is jól megfigyelhető a csapott, előreugró homlokzat alatt lévő talp, melyre kerítés van építve. A tornácra keményfából faragott igen régi ajtó vezet.”]. (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív); 2051. [„zsuppos ház udvara a kapuból”. Dömötör Sándor 1955. december 2-án keltezett autográf kéziratos megjegyzése a fotókartonon: „Rálátás az udvarra a nyitott tornácajtóból. Az istálló és az egyik kamra látható szemben a nyitott tornác alól.”] (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív); 2052. [„zsuppos ház udvara”. Dömötör Sándor 1955. december 2-án keltezett autográf kéziratos megjegyzése a fotókartonon: „Az udvar képe a kapuból (Dávid-féle régi ház)”.] (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív); 2080. [„zsuppos ház Galambos szízen”. Dömötör Sándor 1955. december 2-án keltezett autográf kéziratos megjegyzése a fotókartonon: „Dávid József régi házána távlati képe.”, „A favágó színe ... a kép baloldalán levő facsoport mögött van, a ház előtt, oldalt.”] (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív); 2081. [„zsuppos ház a Galambos szízen”] (fekete-fehér 4,5 x 6-os filmnegatív).
- 221 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-733. Bárdosi János datálatlan autográf kéziratos feljegyzései.
- 222 „A népi műemlékek községenkénti számbavételének, falukutatósi felmérésének munkálatai elsőként Vas m.-ben fejeződött be. 1966-ban. [...] Dr Vargha László műszaki egyetemi docens tanítványaival 1959-ben megkezdte Nemesböd részletes minden népi paraszti épületre kiterjedő népi műemlék felmérését. Gazda Anikó ép mérnök ugyancsak 1959-ben a petőmihályfai szőlőhegyi (Barkócza hegyi) pincéit mérte fel. Gazda Anikóval 1958 szeptemberében végeztünk falukutatósi körmeendi és szentgotthárdi járásban. 1959. júliusában szintén a szentgotthárdi járásban. Önállóan B.J. [Bárdosi János] és D.M.val [é. Dorner Mária (1938–2020) helytörténész, a szombathelyi Savaria Múzeumban 1960-ban létrehozott Helytörténeti Osztály

- gyűjteménykezelője, majd vezetője.] 1963 októberében. 1960. júliusában Károlyi Antal ép. mérnökkel közösen kutattuk a Sorok-mente községeknek régi par-i [értsd paraszti] épületeit." In: Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-733. Bárdosi János datálatlan autográf kéziratos feljegyzései.
- 223 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3766–3767. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 224 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3768–3772. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 225 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3773–3776. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 226 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3777. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 227 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3778–3782. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 228 Gellért Károlyné Szikszay Edit (1924–1997) tanár, néprajzi gyűjtő, 1964-ben létrehozta az Őrségi Gyűjteményt.
- 229 „[...] Őrszentpéteren megtekinttem a múzeum gyűjteményét és Szikszay Edit tanárnővel, aki a gyűjtemény létrehozója és kezelője, megbeszéltem a nyilvántartási, ill. leltározási módszereket. Ugyanakkor a néprajzi tárgyak leltározásához szükséges leltárkönyvlapokat is rendelkezésre bocsátottam, kb. 200 db tárgylappal együtt. A gyűjtemény nagyon szépen fejlődik, Szikszay Edit odaadó lelkes munkája, minden elismerést megérdemel. Őrszentpéteren mondákat, meséket, babonás történeteket gyűjtöttem. [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-31/1961. Kiszállási jelentés, Bárdosi János autográf aláírásával. (Szombathely, 1961. június 30.)
- 230 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3783–3784. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 231 Szentlélek Tihomér (1919–2007) régész, 1961-től 1972-ig a szombathelyi Savaria Múzeum, illetve az 1963-ban megalapított Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága igazgatója.
- 232 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 3658–3665. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 233 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4810–4819. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 234 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4827–4834. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 235 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4820–4826. [„Ház”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív). A felvételeken látható lakóház a későbbiekben, 1967-től a Pityerszer 5. (korábban Pityerszer 134., lásd Tóth 1966. 93.) házszámmal adatolt épülettel azonos. A későbbiekben nem vált a népi műemlékegyüttes részévé.
- 236 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4839–4844. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 237 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 4820–4826. és 4835–4838. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 238 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-733. A szalafői népi műemlékegyüttes. Szalay László osztályvezető-helyettes gépiratos levele. Elnöki bejelentés. Szombathely, 1962. augusztus 18.
- 239 Továbbá lásd Savaria Múzeum Néprajzi Adattára-733. A szalafői népi műemlékegyüttes. Szalay László ovh. gépiratos levele. Másolat. Elnöki jelentés. Szombathely, 1962. szeptember 17. (A másolatot hitelesítette Kovács Pál. Szombathely, 1971. február 25.), Szalay László ovh. gépiratos levele a Földmérési és Földnyilvántartási Felügyelőségnek a műszaki megosztásra vonatkozó vázrajz megrendelésére. Másolat. Szombathely, 1962. október 5. (A másolatot hitelesítette Kovács Pál. 1971. február 25.)
- 240 A később megyei múzeumi kezelésbe vett épület berendezése jórészt eredetileg is itt használt és összegyűjtött szerszámokból, gazdasági felszerelésekből állt. Bővebben lásd C. Harrach – Kiss 1983. 359.

- 241 Takács Lajos (1921–1985) etnográfus 1950 és 1973 között a budapesti Néprajzi Múzeum munkatársa volt, amelynek Földművelés-gyűjteményét mintegy 700 db tárggyal gyarapította az 1960-as években. A Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára (továbbiakban NMEA) 49 tételt őriz kéziratos gyűjtéseiből. Lásd Gráfk 2002b. 872. Őrség vidéki kéziratos gyűjtései, főként az irtásgazdálkodással kapcsolatosan: Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára 7156. Irtásföldéken folyó szántóföldi termelés, régi földművelés. Farkasfa, 1962.; 7227. Régi földművelés, főleg aratás, irtásgazdálkodás stb. Csákány [Csákánydoroszló], 1963.; 7351. Földművelés, irtásgazdálkodás. Magyarlak, 1964. Az irtásgazdálkodásra vonatkozó néprajzi fotográfiáiból (fekete-fehér 24 x 36 mm-es filmnegatív): Néprajzi Múzeum Fotótára 165721. Erdőirtás. Fialat fenyőerdő. Szalafő, 1962.; 165722–165723. Erdőirtás. Fialat fenyőerdő. Szalafő, 1962.; 165724–165725.; 179771. Irtásos terület. Viszák, 1963.; 179831–179853. Irtásföldek. Erdősődő szántók. Viszák, 1963.; 179898. Irtás gazdálkodás. Félíg kiásott tuskók. 187296. Ágazás – cserkelőkés. Őrszentpéter, 1964. 187299. Ágazás – cserkelőkés használata. Őrszentpéter, 1964.; 18733. Irtásos gazdálkodás – erdősődő parlag. Őrszentpéter, 1964.; 187407. Irtás – ágvágó kard. Ispánk, 1964.
- 242 A helyszíni gyűjtéseken fényképekkel dokumentáló etnográfus kamerahasználatáról és a falvakban fényképező hivatásos fotósok képalkotásáról lásd Bán 2008. 193–206.
- 243 Gazda Anikó (1933–1990) dél-vasi településeken készült népi műemlékfelmérései a Savaria Múzeum Néprajzi Adattárában: K-321. Petőmihályfa szőlőhegyi pincék.; K-334. Petőmihályfa. Szőlőhegyi pincesor.; K-335. Népi műemléki felmérés. Petőmihályfa.; K-336. Népi műemléki felmérés. Csákánydoroszló.; K-337. Népi műemléki felmérés. Horvátnádalja.; K-338. Népi műemléki felmérés. Vasalja.; K-339. Népi műemléki felmérés. Kemestaródfa.; K-340. Népi műemléki felmérés. Csörötnék.; K-341. Népi műemléki felmérés. Rábagyarmat.; K-342. Népi műemléki felmérés. Kondorfa.; K-343. Népi műemléki felmérés. Gasztony, Rátót.; K-344. Népi műemléki felmérés. Nemesmedves, Vasszentmihály.; K-345. Népi műemléki felmérés. Rönök.; K-346. Népi műemléki felmérés. Jakabháza, Rábafüzes.; K-347. Népi műemléki felmérés. Szakonyfalva.; K-348. Népi műemléki felmérés. Felsőszőlőnk.; K-349. Népi műemléki felmérés. Apátistvánfalva, Balázsfalu.; K-350. Népi műemléki felmérés. Orfalu.; K-351. Összefoglalás a népi műemléki felmérésekről. Szentgotthárd.; K-396. Népi műemléki felmérés. Egyházassrádóc.; K-397. Népi műemléki felmérés. Kétyölgy.; K-398. Népi műemléki felmérés. Farkasfa.; K-399. Népi műemléki felmérés. Pinkamindszent.; K-400. [Heckenast Péterrel] Népi műemléki felmérés. Magyarszecsőd.; K-401. Népi műemléki felmérés. Máriaújfalu.; K-402. Népi műemléki felmérés. Magyarlak.; K-403. Népi műemléki felmérés. Gödörháza.; K-404. Népi műemléki felmérés. Magyarszombatfa.; K-405. Népi műemléki felmérés. Velemér.; K-406. Népi műemléki felmérés. Rábafüzes.; K-407. Népi műemléki felmérés. Vasszentmihály.; K-408. Népi műemléki felmérés. Alsószőlőnk.; K-409. Népi műemléki felmérés. Rábatótfalu.
- 244 Mende Ferenc (1934–1994) építészmérnök, 1960-tól munkatársa az Országos Műemléki Felügyeletnek, illetve jogutódjának, az Országos Műemlékvédelmi Hivatalnak, 1980 és 1992 között az igazgatója. A tájházak és ipartörténeti emlékek helyreállítási terveinek módszertanát is kidolgozta, részt vett a szentendrei Szabadtéri Gyűjtemény és Nyíregyháza-sóstói regionális falumúzeum előkészítő, építészeti-tervező munkájában (1966–1970), valamint a védetté nyilvánított népi

építészeti együttesek (Hollókő, Tihany, Szigliget, Fertőrákos, Csongrád) létesítésében. Lásd Kecskés 2002. 598.

- 245 „A Vas megyei Őrség az ország egyik legismertebb és legnevezetesebb etnikai területe, néprajzi tájegysége. Szeres településeink régi épületei a kutatókat még ma is állandóan foglalkoztatják. A műemlékvédelem is különös gonddal és – Göcsejjel együtt – először ezt a területet kutatta, majd dolgozta fel, hogy régi épületeinek védelmét biztosíthassa. A helyszíni adatgyűjtés eredményeként így ezen a területen különösen sok népi műemléket tartunk nyilván. Ezek közül – a szalafői kástu és a kerített ház mellett – talán a legismertebb az 1755-ben épült pankaszi református faharangláb. [...]” – In: Mendele 1965. 229.
- 246 Bárdosi 1966. 357.
- 247 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-516. Szalafő-Pityerszer. Felmérte: Füzér Margit. 1965. 4 db fekete-fehér fotópozitív („Szalafő /Pityerszer/ 132. Kerített ház/”), 3 db fekete-fehér fotópozitív („Szalafő /Pityerszer/ 132. Kerített ház/”), 4 db fekete-fehér fotópozitív („Szalafő /Pityerszer/ I. Kástu.”), 3 db fekete-fehér fotópozitív („Szalafő /Pityerszer/ II. Kástu.”), 1 db fekete-fehér fotópozitív („Szalafő /Pityerszer/ Pajta.”). Az együttes leírása: „Szalafő Pityerszer 5 épületből álló együttese a helyszínrajz szerinti elrendezésben az út mellett helyezkedik el. Az út a területtől nyugatra eső szomszéd telekre fordul csak be, az öt épület területe út nélküli füves, gyümölcsfás kislejtésű. Az útról érkezve elsőként az emeletes kástut pillantja meg az érkező, szokatlanul szép színei és tömege felejthetetlen képed ad a szemlélőnek. Körüljárva hol csak a fák és az ég a háttér, hol a többi épület, amely a közös anyagú zsupptetővel mindig szépen komponált egységet ad. Az épületek között tágas, füves térség van, 2 tulajdonoshoz tartozó részek saját udvaruk felé fordulva zártak. A 131-es lakóépület egy újabb istállóval és a lakóházzal egyidőben épített gerendaszerkezetű ólakkal tartozik össze, a 132-es »kerített ház« pedig a kis kástuval. Ez a Szeres településmód az Őrségre jellemző, 3-4 km-re egymástól, 15-20 épület alkot egy »Szert«.
- 2 vizgyűjtő medence van a telken, egyik az út mellett, a kástu előtt, a másik pedig a kerített ház mögött. A jelenlegi lakók házszáma szerint: 131: /Új szám: 1./ özv. Visontai Dánielné, 132: /Új szám: 3./ Zsoldos Antal. Idős emberek, betegesek és elég rossz anyagi körülmények között élnek. Az értékes épületek karbantartására nincs módjuk. Az emeletes kástu és pajta kivételével tatarozásra szorulnak.”
- 248 Vö. Kunt 2003. 67-71
- 249 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 8452-8455. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 250 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 8456-8457. [„Pityerszer 131.”]; 8458-8461. [„Pityerszer 131.”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 251 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 8650-8658. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 252 „Leltározásra és kartonozásra került 1749 db fénykép és negatív. A fényképfelvételek zömmel a népi építészeti objektumokról készültek, de vannak közöttük gyógynövény-gyűjtőgetésre, népi vadfogásmódokra, halászatra, kutakra, gyermekbűtorokra stb. vonatkozó képek is. 1964-ben összesen 15 Vas megyei községben készültek néprajzi témájú fényképfelvételek. Ezek közül megemlíthetjük, hogy Püspökmolnáriban 180, Náraiban 175, Horvátlóvón 163, Bozsokon 155, Bozsaiban 127, Sében 111, Pornóapátiban 101, Kenézben 80, Vépén 65 és Tanakajdon 56 darab készült, a többi községben viszont már csak ötvenen aluli a felvételek száma” In: Bárdosi 1966. 360.

- 253 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 8650-8654. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 254 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 8655-8658.; 11142-11155. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 255 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 9610-9613. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 256 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 9614-9622. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 257 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 9627-9632. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 258 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 9633. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 259 Tóth János (1899-1978) építész, 1957 és 1965 között az Építésügyi Minisztérium főmérnökeként dolgozott a Műemléki Osztályon, ahol a népi műemlékekkel foglalkozott.
- 260 Vargha László (1904-1984) építész a Budapesti Műszaki Egyetem Építészettörténeti Tanszékének docense 1954-től, majd címzetes egyetemi tanára 1968-tól 1975-ig, nyugdíjba vonulásáig. A szentendrei központi szabadtéri néprajzi gyűjtemény megvalósítási tervének kidolgozásakor részt vett annak előkészítésben és az épületkiválasztásban (1959-1963), valamint a tervezés időszakában (1967-1972). Jelentős teljesítménye a Magyar Népi Építészeti Gyűjtemény (MNÉGY) létrehozása, ami 20.000 fotónegatívot és diárfelvételt, illetve 1.500 adattári tételt foglal magába. A MNÉGY a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban külön kezelt, közgyűjteménybe vett anyag. Lásd Kecskés 2002. 925.
- 261 Erdélyi Zoltán (1931-1999) etnográfus 1956 és 1957 között a Népművelési Minisztérium Múzeumi Osztályának munkatársa, majd 1957 és 1970 között a Néprajzi Múzeum muzeológusa, több gyűjtemény vezetője és az Ethnológiai Adattár Fényképtárának kezelője. Vargha László tanítványaként foglalkozott népi építészeti emlékek kutatásával és dokumentálásával, az 1960-as évek közepétől vezette a Néprajzi Múzeum Falumúzeum Osztályát, amely a központi Szabadtéri Néprajzi Múzeum szervezeti és tudományos előkészítését végezte. Lásd Gráfik 2002a. 237.
- 262 Bárdosi 1966. 360-361.
- 263 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 9610-9633. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 264 Tátrai Zsuzsanna (1945-) etnográfus, a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán 1968-ban szerezte meg diplomáját, majd a Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutató Csoportjának (1991-től MTA Néprajzi Kutatóintézete) lett tudományos munkatársa, 1997-től 2011-ig, nyugdíjba vonulásáig az intézmény tudományos főmunkatársa.
- 265 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 9572-9589. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 266 „[...] Gyakorlati ideje alatt fényképtárunkat 122 db felvétellel gyarapította- /Ebből 18 db szombathelyi, 18 db szalafői, 20 db pankaszi, 14 db oladi, 24 db büki, 13 db lukácsházi, 3 db kőszegdoroszlói és 12 db veleimi felvétel/. [...] 140 db fényképet, ill. negatívot leltározott és kartonozott [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-35/1965. Jelentés Tátrai Zsuzsanna II. éves egy. hallg. nyári gyakorlati munkájáról. Bárdosi János muzeológus és dr. Szentlélek Tihamér megyei múzeumigazgató autográf aláírásával. (Szombathely, 1965. szeptember 11.)
- 267 Bárdosi 1973. 501.
- 268 Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága 2-61/1966. Gépiratos levél a Néprajzi Múzeum Igazgatóságának (Budapest, VIII. ker. Könyves Kálmán krt. 40.), dr. Bodrogi Tibornak. Tárgy: A szalafői kerített házak és az emeletes kástu ügye. Előadó: Bárdosi János, a Vas megyei Skanzen Bizottság nevében. Szombathely, 1966. december 10.

- 269 Savaria Múzeum Néprajzi Diatára 1. [„Látkép”] (színes 2,4 x 3,6-os diafilm pozitív)
- 270 Savaria Múzeum Néprajzi Diatára 2–59. [„Udvarrészlet őzzel”; „Tóka”; „Emeletes kástu és környéke”; „Emeletes kástu és környéke”; „Tóka és ház”; „Utcarészlet”; „Emeletes kástu”; „Emeletes kástu hátulról”; „Kerített ház”; „Kerített ház részlete”; „Kerített ház udvara”; „Kerített ház részlete”; „Kerített ház udvara”; „Kerített ház hátulról”; „Visontai Dániel háza”; „Visontai Dániel gazdasági épületei”; „Tóka és ház”; „Ház”; „Ház és gazdasági épület”] (színes 2,4 x 3,6-os diafilm pozitív)
- 271 Savaria Múzeum Néprajzi Diatára 60–68. [„Ház és gazdasági épület”; „Ház”; „Pajta”; „Présház”; „Ház”] (színes 2,4 x 3,6-os diafilm pozitív)
- 272 Savaria Múzeum Néprajzi Diatára 69–78. [„Kerített ház”; „Kerített ház udvara”; „Kerített ház oldalról”] (színes 2,4 x 3,6-os diafilm pozitív)
- 273 M. Kozár Mária (1952–) ny. szlovén nemzetiségi etnográfus szíves szóbeli közlése, aki a Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága múzeumi hálózatában 1979 és 1983 között volt Bárdosi János közvetlen muzeológus munkatársa.
- 274 Bíró Friderika (1943–) etnográfus, muzeológus, 1968-tól a budapesti Néprajzi Múzeum, majd az 1972-től önállósult szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum munkatársa, a Nyugat-Dunántúl tájegység néprajzos muzeológusa egészen nyugdíjba vonulásáig. 1975-ben jelent meg Szombathelyen az Őrség ház- és lakáskultúráját összegző monográfiája. Lásd Bíró 1975.
- 275 Továbbá 1967-ben Létay Miklós, 1969-ben Vadkerti Zoltán. Lásd Bárdosi 1966–1970. 517.
- 276 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 13020–13022. [„Ház”; „Pajta”; „Ház”]; 14800. [„Sírkereszt”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 277 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 13011–13018. [„Ház”; „Ház udvar felől”; „Utcarészlet”; „Pince. »Gubaház« – melyben a gesztenyét tárolták »Gubával« együtt. Présháznak is használták.”; „Pincék”; „Pincék”; „Pince”; „Pince hátulról”] (Fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 278 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 13010. [„Pince. Ügynevezett »Gubaház«, melybe ősszel a gesztenyét teszik »gubástól«. Ugyanakkor pince is, és présháznak is használják.”]; 13019. [„Pince”] (Fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 279 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 13023–13027. [„Kerített ház”; „Kerített ház udvara”; „Kerített ház udvara”; „Kerített ház udvar, istálló”; „Kerített ház”] (Fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 280 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 12966. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 281 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 12967. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 282 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 12968. [„Ház és lábaspajta”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 283 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 12969. [„Ház és lábaspajta”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 284 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 12970. [„Ház és lábaspajta”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 285 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 12971. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 286 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 12974. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 287 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 12975. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 288 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 12994–12996. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 289 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 12991. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)

- 290 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 12955. [„A ház templomszeren van, tulajdonos: László János. A házat az 1900-as években építették. A lépcső feletti részt »filagórinak« vagy régiesen »kódisállásnak« nevezik.”] (Fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 291 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 12958. [„A ház a Gyöngyösszeren épült, a századforduló tájékán. Két szobás konyhás ház, »filagori«-val.”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 292 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 12965. [„A ház a Csörgőszeren épült, jelenleg Orbán József háza. A ház a századforduló körül épült, két szoba konyhás ház »kódisállással«. Az előtérben kerek kút van, mely közös a szer többi lakójával.”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 293 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 12980. [„A ház az Alsó szeren épült, Tamaskó Sándor háza. A századfordulón épült. Beosztása két szoba, konyha, »gang«, »kódisállás« és »filagóri«.”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 294 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 12956. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 295 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 12957. [„A »tó« vagy »tóka« általános víznyerőhely Szalafőn. 3–4 m mély változó átmérőjű. Állítható, de a házi munkához is innen viszik a vizet. Általában bekerített, szélén palló van, melyre ráállnak.”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 296 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 12962–12963. [„Régen általános volt a fejen való teherhordás. A fejre egy vászonból vagy más anyagból összecsavart ruhát tettek, erre állították a korsót, vékát, fűzcsomót, stb. Ma már nem hordanak fejen terhet.”; „Régen általános volt Szalafőn a fejen való teherhordás. A fejre összecsavart ruhát tettek, erre állították a terhet.”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 297 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 12976. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 298 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 13374–13386., 13400–13401. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 299 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 13387–13388. [„Ház”]; 13389–13390. [„Ház és gazdasági épület”]; 13391. [„Ház”]; 13392–13394. [„Pajta”]; 13395–13396. [„Házhomlokzat”]; 13397–13398. [„Kút”]; 13399. [„Pajta és istálló”]; 13402. [„Ház”]. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 300 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 13403–13404. [„Emeletes kástu és környéke”; „Emeletes kástu”]; 13405. [„Istálló és ól”]; 13406. [„Emeletes kástu”]; 13407–13408. [„Emeletes kástu és környéke”] 13410–13411. [„Emeletes kástu és környéke”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 301 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 13409. [„Ház”]; 13412–13414. [„Présház”]; 13415–13416. [„Méhes”]; 13417–13421. [„Ház”]; 13422–13423. [„Pajta és istálló”]; 13424. [„Pajta hátulról”]; 13425–13426. [„Asztal”]; 13428–13429. [„Ház”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 302 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 13432–13444. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 303 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 13445–13454. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 304 In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 1966. Hivatalos feljegyzés 1966. október 4-én magán gépkocsival történő kiszállásról. Dr. Szentlélek Tihamér megyei múzeumigazgató autográf aláírásával. (Szombathely, 1966. október 10.)
- 305 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 13455–13458. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 306 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 13475–1390. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 307 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 13508–13514. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 308 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 13525–13535. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)

- 309 Tóth 1966. 92–94.
 310 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 14322. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
 311 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 14323–14324., 14329. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
 312 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 14330. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
 313 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 14337–14338. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
 314 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 14331. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
 315 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 14325–14326. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
 316 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 14327–14328. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
 317 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 14332–14333. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
 318 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 14339. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
 319 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 14349–14352. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
 320 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 14342–14343. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
 321 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 14344. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív) A fényképfelvétel a faragott oromzat alatt látható a Pityerszer 5. házszámzás. Az L-alakú lakóház az 1859. évi kataszteri térképen a 47-es számú, akkor Bata József tulajdonában álló és három oldalról kerített házzal azonosítható.
 322 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 14340–14341. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
 323 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 14346–14348. [„Emeletes kástu, tóka, ház és ól”, „Emeletes kástu, házak és tóka”, „Emeletes kástu, ház és szőlőlugas”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
 324 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-611. A Vas megyei Falumúzeum programterve. Budapest, 1977. 197–201.
 325 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 18221. [„Kerített ház oljai”]; 18222–18223. [„Kerített ház udvara”]; 18224. [„Kerített ház homlokzata”]; 18225. [„Kerített ház pajtája”]; 18226. [„Kerített ház részlete”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív) A Szombathelyre tervezett Vasi Múzeumfalvarendezési és beépítési tervét a VASITERV építész, Rónai Károly építész (1940–2022) készítette el, amelyben eredetileg a szabadtéri néprajzi kiállítást a szalafői emeletes kástu vezette volna be, mögötte a felsőszeri kerített házzal. Bővebben lásd Rónai 1969.
 326 Lásd Dr. Czege Bálint: Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Szentendre. Jelentés az 1969–71. évek tervteljesítéséről, az időszakban végzett munkáról. In: Ház és Ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve 17. [Függelék 77.] 2004. 315.
 327 Lásd Flórián Mária: A Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum területén 1970 januárjáig részben vagy teljesen felépült objektumok. In: Ház és Ember. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum Évkönyve 17. [Függelék 74.] 2004. 297.
 328 Szabadtéri Néprajzi Múzeum Magyar Népi Építészeti Archívuma (SZNM-MNÉA) F-4776–4969. Kerített ház bontási felvételek. (fekete-fehér 6 x 6-os filmnegatív)
 329 Szabadtéri Néprajzi Múzeum Magyar Népi Építészeti Archívuma (SZNM-MNÉA) M-55.
 330 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótár 20646–20666. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
 331 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótár 19963–19965. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
 332 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótár 19960–19962. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
 333 Lásd Bárdosi é. n. 6.; Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-733. A szalafői népi emlékegyüttes; Óriszentpéteri Nagyközségi Közös Tanács Végrehajtó Bizottsága 498/1970. sz. levele a Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága részére a múzeum

- részére ingatlan átengedése tárgyában. Másolat. Óriszentpéter, 1970. július 22.; Stefanits Károly osztályvezető gépiratos nyilatkozata (Vas Megye Tanácsa). Másolat. Szombathely, 1970. augusztus 24.; A körmendi járásbíróság – mint telekkönyvi hatóság – gépiratos végzése. Másolat. Körmen, 1971. január 20.
 334 Az épületeket a Savaria Múzeum Néprajzi Osztálya szakleltárkönyvében vette műtárgyleltárba Bárdosi János muzeológus, a következő nyilvántartási számokon és adatolással: 70.42.1. [„Kástu-földszintes, Pityerszer 3.”, előző tulajdonos: „Zsoldos Antal és társai”]; 70.42.2. [„Kerített ház, Pityerszer 3.”, előző tulajdonos: „Zsoldos Antal és társai”]; 70.43.1. [„Emeletes kástu”, előző tulajdonos: „Vas megye Tanácsa VB.Műv. Oszt.”]; 70.44.1. [„Visontai ház”, előző tulajdonos: „Visontay Dénes és fia”]; 70.44.2. [„Pajta”, előző tulajdonos: „Visontay Dénes és fia”]; 70.45.1. [„Istálló pajta, Pityerszer 1.”, előző tulajdonos: „Zsoldos Zoltán”]; 70.45.2. [„Ól, Pityerszer 1.”, előző tulajdonos: „Zsoldos Zoltán”]; 70.46.1. [„Ház, Pityerszer 12.”, előző tulajdonos: „Tamaskó Vilmos és fia”]; 70.46.2. [„Ól, Pityerszer 12.”, előző tulajdonos: „Tamaskó Vilmos és Tsa.”]; 70.46.3. [„Favágó szín, Pityerszer 12.”, előző tulajdonos: „Tamaskó Vilmos és Tsa.”]
 335 A népi emlékek védelmével kapcsolatos Vas megyei intézkedések országos figyelmet vívtak ki, amit a korabeli megyei sajtó is propagált: „[...] Vas megyében a műemlékvédelem nem nélkülözi a tanácsi és helyi szervek segítségét. Az Építésügyi és Városfejlesztési Minisztérium vezetői követendő példaként állítják Vas megye tanácsa elnökének 2/1970. számú műemlékek és a népi emlékek fokozott védelméről kiadott utasítását, mely hozzájárul ahhoz, hogy végérvényesen megmentse az elmúlt századok remekműveit. [...] A felszabadulás [értse 1945] óta országos viszonylatban 57 népi emléket – köztük három Vas megyeit: a szalafői kástu és lakóház, a pankaszi harangláb – mentettek meg. Hármass védelmi módszert dolgozott ki a minisztérium a népi építészeti kincsek megmentésére: 1. A fellelhető kiemelkedő együttesek – például a szalafői pityerszer – helyreállítása. (Fenntartását tanácsi vagy más forrásokból tervezik. Sőt emlékekben szegényebb városok, mint patronálók is szóba jöhetnek.) 2. Egyes kiemelkedő értékek egyedi megóvása (ezt húzza alá a vasi elnöki utasítás is). 3. A személyi tulajdonban lévő épületek fenntartásának és helyreállításának állami szubvencionálása. [...]” In: H. A.: Vasi műemlékvédelem a IV. ötéves tervben. In: Vas Népe, 1971. 16. évf. 253. sz. (október 27.) 5. p.
 336 Pityerszer 12. sz. porta
 337 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-733. Bárdosi János datálatlan autográf kézirat feljegyzései.
 338 Uo.
 339 Uo.
 340 Uo. Hollókőn 1964-ben nyitott meg a tájház, amelyet a mai napig Falumúzeumnak neveznek, és engedéllyel rendelkező muzeális intézmény. Az 1987 óta az UNESCO világörökség listáján szereplő Hollókőn ezen kívül további hét kvázi múzeumot és egyéb „rejtett múzeumot” ajánlanak megtekintésre, ahol az „élő falu” toposzán alapuló koncepció jegyében eseményeket és szálláslehetőséget is kínálnak. Bővebben lásd Fejős 2024.
 341 Uo.
 342 Uo.
 343 Uo.

- 344 Egy 1971. augusztus 25-re adatolt kiküldetési jelentés jól érzékelteti az Őrség korabeli muzealizációs törekvéseit, amelyekbe beletartozik a dokumentációs, tárgyi és fényképes gyűjtéseken kívül a szombathelyi múzeum tulajdonába vett helyi falusi épületek helyreállítási feladatvállalása: „[...] 1971. aug. 25-én reggel 7 órakor a saját tulajdonomat képező személygépkocsival utaztam Körmendre, Óriszentpéterre, Szalafőre, Gödörházára és Rábagyarmatra. B. Dorner Mária muzeológus és Szitár József ácsmester kíséretében, Körmenden helytörténeti vonatkozású iratanyagot gyűjtöttünk majd Szabó László tanárral tárgyaltam az idei, jövő évi pályázatokról és a földrajzi névgyűjtés ellenőrzéséről. Óriszentpéteren a Községi Tanácson a Szalafő Pityer-szeri épületek helyreállítási munkálatainak lehetőségeiről tárgyaltam az illetékes beruházási előadóval. Azután megtekintettük a szalafői műemlékegyüttest s megállapodtunk abban, hogy első lépésként a Pityer szer 1. sz. lakóházat és esetleg a hozzá tartozó pajtát kell helyreállítani. Mindkettő tetőszerkezete javításra szorul. Az ács szerint mindkét épületen több szarufa kicserélendő, mert a beázás miatt teljesen elkorhadtak, a zsúptartó lécekkel együtt. Szalafőn kb. 10–15 fényképfelvételt készítettem. Gödörházán 8 db tárgyat gyűjtöttem Varga Ferenc fazekastól. A Gellért Károlyné által jelzett tárgyakat sajnos már elvitték. Rábagyarmaton a Ládaüzem vezetőivel tárgyaltunk a megrendelt faáru ügyében, ácsunk bemutatta, hogy milyen kétoldalt faragott zsúptartó lécekre lenne szükségünk. [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-3/1971. Gépiratos kiküldetési jelentés másolata Bárdosi János autográf aláírásával. (Szombathely, 1971. szeptember 13.)
- 345 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 1982–1983. [„Emeletes kástu, tóka és ház”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 346 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 1986. [„Istállós pajta és ól”]; 1988. [„Istállós pajta és ól”]; 1989. [„Ház, istállós pajta és ól részlete”]; 1993. [„Istállós pajta és ól”]; 1994–1995. [„Istállós pajta és raktár”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 347 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 1984. [„Kerített ház”]; 1992. [„Emeletes kástu és kerített ház”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 348 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 1985. [„Tóka és ház”]; 1990–1991. [A leltárkönyvben tévesen „Kerített ház”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 349 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 1996–1999. [„Pityerszeri népi műemlékegyüttes”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 350 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 22075–22076. [„Ház. Felsőszer 5. Páti Rezsóné (alsószeri lakos) tulajdona.”, „Felsőszer 5. Páti Rezsóné tulajdona. (Alsószer)”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 351 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 22077–22080. [„Házrészlet. Felsőszer 14. (114.) ö. Péntek Károlyné tulajdona. (Örököse: Sinka Kálmánné, Kondorfa, Fő u. 308.)”, „Pajta. Felsőszer 14. (114.) sz. ö. Péntek Károlyné tulajdona.”, „Ház. Felsőszer 14. (114.)”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 352 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 22080–22081. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 353 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 22083–22084. [„Disznóölési boncolás. Alsószer”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 354 „[...] 1971. dec. 23-án reggel 7 órakor az Idegenforgalmi Hivatal személygépkocsiján Butthy Edittel és Vincze Csabával együtt utaztam Óriszentpéterre, majd onnét Szalafőre a megvásárlásra kerülő népi műemléki épületek szemléljére és vásárlási

- előkészítése céljából. Óriszentpéteren megtekintettük a községi tanács által kiválasztott lakóházat, de azt megvételre alkalmatlannak tartjuk, mivel az 1920–30-as években épülhetett. Helyette a tanács szomszédságában levő palatetős boronafalu házat ajánlottuk feltételes. A NyIB pénzügyi keretére viszont kiválasztottunk Szalafőn a Felsőszeren 2, a Papszeren 2, az Alsószeren 1 lakóépületet, melyeket a tulajdonsok is hajlandók eladni és szakmai szempontból is megfelelőek. Minderről a délutáni órákban a tanács vezetőit is tájékoztattuk és megbíztuk a vásárlások lebonyolításával. Első lépésként a műszaki értébecslések sürgős beszerzésére hívtuk fel a figyelmüket. Az adás-vételi szerződések lebonyolításához kérték segítségünket, amit meg is ígértünk. Szerintünk a vásárlások konkrét lebonyolítására márciusban kerülhet sor. Utam során kb. 20 db fényképfelvételt is készítettem. [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-3/1971. Gépiratos kiküldetési jelentés másolata Bárdosi János autográf aláírásával. (Szombathely, 1971. december 30.)
- 355 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 22066–22070. [„Házrészlet. Papszer 21. Sebők Dénes háza.”, „Ház. Papszer 21. Sebők Dénes háza.”, „Házoromzat. Papszer 21. Sebők Dénes háza.”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 356 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 22071–22074. [„Ház. Papszer 13. ö. Németh Gézáné és Németh Dénes háza.”, „Házrészlet. Papszer 13. ö. Németh Gézáné és Németh Dénes háza.”, „Pajta és szín. Papszer 13. ö. Németh Gézáné és Németh Dénes háza.”, „Ház. Papszer 13. ö. Németh Gézáné és Németh Dénes háza.”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 357 A kiemelkedő értékű őrségi paraszti lakó- és gazdasági épületek mentésének folyamatáról a korabeli megyei sajtó is igyekezett beszámolni: „[...] Bárdosi János muzeológus a lelkemre kötötte, hogy föltétlen említsem meg az iskolákat és azokat a társadalmi szervezeteket, ahonnan a múzeumfalú építői igen sok segítséget kaptak. Sajnos nincs helyem felsorolni a neveket, de annyit igen, hogy a diákok, KISZ [értsd Kommunisták Ifjúsági Szövetsége] fiatalok és a városukat szerető lelkes szombathelyi felnőttek közül sokan, több ezer forintot érő társadalmi munkát végeztek a nagyszerű létesítmény építésének első szakaszán. Mert ami látható és ami már a már a múzeumfalú helyén van az körülbelül még csak a fele annak a paraszt építészeti és néprajzi értékeknek, amit az utókor számára föltétlen meg kell őriznünk. [...] Az Őrség méltón képviseli magát a múzeumfaluban, de ezen kívül – eredeti helyén eredeti környezetében meghagyják például Szalafőn a Pityerszert, amit a múzeum a helyszínen kíván fenntartani. A múzeum e festői dombhoz közel Felső és Papszeren is több házat, egész portákat megvásárolt, amit a Pityerszerre szándékszik áthordani, de a szakemberek még vitáznak arról, hogy nem kellene-e ezeket az objektumokat is eredeti helyükön hagyni. [...] Az a cél – tájékoztatott Bárdosi János muzeológus – hogy megyénk az elmúlt 150–200 év paraszti lakáskultúráját és gazdálkodási eszközeinek jellegzetesebb darabjait megóvják a pusztulástól. [...]” – In: Dávid József: Múzeumfalú. In: Vas Népe, 1973. 18. évf. 105. sz. (május 8.) 5. p.
- 358 Szentmihályi Imre (1924–1986) etnográfus, 1948–1949-ben a Magyar Nemzeti Múzeum, 1949–1950-ben a nagykanizsai múzeum munkatársa, 1950 és 1969 között Zalaegerszegen a Göcseji Múzeum igazgatója, 1969 és 1973 között Zala Megyei Levéltár munkatársa, majd nyugdíjba vonulásáig, 1976-ig ismét a zalaegerszegi múzeum munkatársa. Barabás Jenő egyetemi tanárral és Tóth János építésszel a zalaegerszegi Göcseji Falumúzeum tudományos tervének kidolgozója volt.

Bővebben lásd Németh 2002. 846.

- 359 A zalaegerszegi Szentmihályi Imre szakmai levelezést folytatott a szombathelyi etnográfus Bárdosi Jánossal, említést téve erre az épületre is: „[...] Ne feledkezz meg az általam említett Szalafő Papp-szer 13. sz. házról (özv. Németh Gézáne háza), mely ugyan nem szép, de eredetileg füstősház lehetett. (A szomszédban az idős Papp bácsi még emlékszik a szoba 1900 előtti hozzáépítésére!) [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-23/1971. Kézírtos levél Bárdosi János muzeológus részére Szentmihályi Imre autográf aláírásával. (Zalaegerszeg, 1971. március 27.). „[...] Köszönöm, hogy a Papp-szer 13. sz. házra felhívtad a figyelmemet, bár ezt már együtt néztük Bíró Fricivel [é. Bíró Friderika], igaz bemenni nem tudtunk. [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-23/1971. Gépiratos levél másolata dr. Szentmihályi Imre múzeumigazgató (Göcsej Múzeum, Zalaegerszeg) Bárdosi János aláírásával. (Szombathely, 1971. április 8.). „[...] A Pappszer 13. sz.-ot újból ajánlom figyelmedbe. A házat ma már nem lakják, a mellette lévő új házban lakik a család. Ha sem Sztendrén, sem Nálátok nem lehetne a falumúzeumba beszállítható, legalább az kellene biztosítani, hogy a bontásnál mi ketten jelen lehessünk. Megéri!!! [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-23/1971. Kézírtos levél Bárdosi János muzeológus részére Szentmihályi Imre autográf aláírásával. (Zalaegerszeg, 1971. április 14.).
- 360 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-733. Bárdosi János: A szalafői népi műemlékegyüttes. Bárdosi János gépiratos fogalmazványa, címzés és számozás nélkül, hat papírlapon.
- 361 Viktor (von) Geramb (1884–1958) etnológus 1909-től dolgozott a gráci Joanneum Tartományi Múzeumban, ahol 1913-ban új osztályt alapított a Joanneum Néprajzi Gyűjteménye számára. Egyetemi előadóként 1924-től néprajzi előadásokat tartott, elsőként habilitált néprajz (Volkskunde) tárgyból osztrák egyetemen, 1935-ben egyetemi professzorrá nevezték ki. Lásd Internet: <https://www.museum-joanneum.at/volkskunde/unser-programm/ausstellungen/vitrinen-trachtsaal/standard-titel> (Utolsó letöltés: 2025.08.01.)
- 362 Nemes-Népi Zakál 2002 [1818], Kossics 1828 [1824]
- 363 Szentmihályi 1971. 433.
- 364 Uo.
- 365 Uo.
- 366 Göcsej Múzeum Adf/8851–1971. [„Greibenár Károly (Fő u. 57.) épülete. (Részlet). Ma pajta, de eredetileg lakóház volt. Hátfal. A »pajta« fala toldott. Gyűjtőnapló: 1970. I. 92–93.; 1971. I. 26; 33–33 és külön füzet.”]; Adf/8852–1971. [„Greibenár Károly (Fő u. 57.) épülete. (Részlet). Ma pajta, de eredetileg lakóház volt. Hátfal. A »pajta« fala toldott. (ma pajtafa). Gyűjtőnapló: 1970. I. 92–93.; 1971. I. 26; 33–33 és külön füzet. - 26.”]; Adf/8853–1971. [„Greibenár Károly (Fő u. 57.) épülete. (Részlet). Ma pajta, de eredetileg lakóház volt. Hátfal. A kemencés tér falán lévő besározott tolitu. Gyűjtőnapló: 1970. I. 92–93.; 1971. I. 26; 33–33 és külön füzet. - 26.”]; Adf/88854–1971. [„Greibenár Károly (Fő u. 57.) épülete. (Részlet). Ma pajta, de eredetileg lakóház volt. Hátfal. A kemencés tér falán lévő besározott tolitu. (lent) és két gerendakivágás (fent). Gyűjtőnapló: 1970. I. 92–93.; 1971. I. 26; 33–33 és külön füzet. - 26.”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 367 Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-23/1971. Gépiratos levél Bárdosi János muzeológus részére Szentmihályi Imre autográf aláírásával. (Zalaegerszeg, 1971. június 5.)

- 368 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 22151–22157. [„Pajta”, „Pajtarészlet”, „Fő u. 57. sz.”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 369 „[...] 1972. ápr. 21-én reggel a 7,28 órakor induló személyvonattal utaztam Szentgotthárdra, majd onnét az OMF [é. Országos Műemléki Felügyelet] gépkocsiján Szalafőre és Farkasfára épületszemlék céljából. Szalafőn az OMF munkatársaival együtt a Pityerszer 1 sz. lakóház és gazdasági épületével kapcsolatos helyreállítási problémákat is megbeszéltük, sőt falukutatást is végeztünk. Azonkívül özv. Göncz Györgyné /volt tulajdonos jelenlétében/ jegyzéket készítettem a házban és a gazdasági épületekben található néprajzi tárgyokról, amiket a múzeumi berendezéshez feltétlenül meg kellene vásárolnunk. Farkasfán a beszállításra kiválasztott Fő u. 87-es ház 2 istállóját már lebontották s az épületet semmilyen áron nem hajlandók eladni. Farkasfáról Apátisvánfalvára majd Kétvölgyre mentünk, táblás ill. szemeskályhák felderítése céljából. 3 kályhát találtunk is, de csak az egyiket hajlandó eladni a tulajdonosa. Az OMF [é. Országos Műemléki Felügyelet] munkatársai a szentgotthárdi állomásig vittek gépkocsival, ahonnan 20,02 órakor induló személyvonattal utaztam vissza Széchyre. Érkezési idő: 21,25. Utam során kb. 15–20 fényképfelvételt is készítettem. [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-3/1972. Gépiratos kiküldetési jelentés másolata Bárdosi János autográf aláírásával. (Szombathely, 1972. május 9.)
- 370 „[...] 1973. dec. 7-én reggel 9 órakor a múzeum gépkocsiján indultunk Máriaújfaluba, Farkasfára, Szalafőre és Örszentpéterre, a farkasfai és a szalafői házak megvásárlásának és a Szalafő Papszer 13. sz. ház bontásának előkészítése céljából. Utam során kb. 20 db fényképfelvételt készítettem. [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-3/1973. Gépiratos kiküldetési jelentés másolata Bárdosi János autográf aláírásával. (Szombathely, 1973. december 18.) A Szombathelyre tervezett Vasi Múzeumfaluba eredetileg Farkasfáról a Fő u. 87. számú lakóházat és gazdasági épületét szerették volna áttelepíteni, amiről Bárdosi 1969-ben színes diapozitív sorozatot is készített (Savaria Múzeum Néprajzi Diatár 600–609. színes 2,4 x 3,6-os diafilm pozitív). Az ügymenetről fennmaradt gépiratos levélmásolat tanúsága szerint: „[...] értesítem, hogy a Farkasfa 87 sz. alatti lakóházat és a hozzá csatlakozó gazdasági épületeket nem törölhetjük a műemlékjegyzékből, mivel ezek megvásárlására és a Szombathelyi Szabadtéri Múzeumba történő beszállítására továbbra is igényt tartunk. Az 1967 nyarán megkötött előzetes vásárlási megállapodásunkat ma is érvényesnek tartjuk. A megállapodásban jelzett adás-vételi szerződés megkötésére azért nem kerülhetett eddig sor, mivel az egyik – fronton eltűnt – családtagjuk halottnyilvántartása nem történt meg. Az épületek megvásárlására és elszállítására még ebben az évben sor kerülhet, ha Önök igénylik. [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-20/1969. Farkasfa 87. sz. lakóház és gazdasági épület sorsa tárgyában gépiratos levél másolata özv. Závecz Ferencné részére dr. Szentlélek Tihamér megyei múzeumigazgató autográf aláírásával. (Szombathely, 1969. március 19.) A szombathelyi szabadtéri néprajzi kiállítóhelyen majd csak 1985-ben nyílt meg az áttelepített és berendezett farkasfai ház (Tóka György lakóháza, Farkasfa, Fő u. 69.).
- 371 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 24064–24077. [„Pajta, ill. »füstősház”, „Pajta, ill. »füstősház» részlete”, „Házrészlet »kődisállással«”, „Istálló és szín”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív) A fényképek adatolásakor a fotókartonon tévesen „Fő u. 54.” házszám szerepel, a porta száma helyesen Farkasfa, Fő u. 57. volt.

- 372 „[...] 1973. dec. 11-én, 12-én és 13-án reggel 7,20 órakor a múzeum gépkocsiján indultunk Szalafőre a Papszer 13. sz. lakóház bontása céljából. A lebontott épületanyagot a Pityerszerre átszállítottuk. A bontás szakmai művezetését végeztem, vezettem a bontási naplót és kb. 120-130 db fényképfelvételt készítettem. Mindhárom napon este 20 ill. 20,20 órakor érkeztünk vissza munkatársaimmal Szhelyre. [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-3/1973. Gépiratos kiküldetési jelentés másolata Bárdosi János autográf aláírásával. (Szombathely, 1973. december 18.)
- 373 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 24144–24262., 24317–24330. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 374 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 24277–24283. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 375 Bárdosi János 1966–1970. 509.
- 376 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótár 24542–24544. [„Kerített ház”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 377 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótár 25004–25006. [„Házrészlet helyreállítás közben”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 378 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótár 25042–25045. [„Ház helyreállítás közben”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 379 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótár 25007–25009. [„Kerített ház”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 380 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótár 25215–25218. [„Kerített ház részlete”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 381 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótár 25219. [„Ház udvar felől”], 25221–25223. [„Ház”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 382 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótár 25220. [„Ház udvar felől”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 383 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótár 24530–24537., 24540–24550. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 384 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótár 24551–24565., 24568., 24570–24575. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 385 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótár 24566., 24569., 24575–24576. A cserépező útgynevezett boglyakemence építését fényképekkel dokumentálta Nagy Zoltán (1952–), a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem néprajz szakos hallgatója, múzeumi gyakornok. 1982-ben szerzett okleveles etnográfus diplomát Budapesten az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara néprajzi tanszékén, ugyanitt 1986-ban védte meg A magyarországi kádármesterség néprajza című doktori (dr. univ.) disszertációját, amelynek témavezetője Barabás Jenő volt. 1980-tól 2008-ig a körmendi Rába Helytörténeti Múzeum (2004-től Dr. Batthyány-Strattmann László Múzeum) igazgatója, mellette 1993–1996 között a szombathelyi Savaria Múzeum osztályvezetője, 1996–1997 között ugyanitt a szolgáltató osztályvezetője és megyei múzeumigazgató-helyettes. 2008–2013 között a Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága – Savaria Múzeum megyei múzeumigazgatója, illetve 2013-ban a Savaria Megyei Hatókörű Városi Múzeum magasabb vezetője, majd ugyanitt 2013-tól néprajzkutató főmuzeológus a 2016-ban történt nyugdíjba vonulásáig. Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 24578–24601. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 386 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótár 24623–24625. [„A fazekasház raktárának részlete”], 24626–24628. [„Cserépező kemence részlete”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)

- 387 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótár 24933–24940. [„Fazekasház megnyitása”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív) Az 1974. augusztus 30-i megnyitó eseményről kisképfilmes (fekete-fehér 2,4 x 3,6 cm filmnegatív) fotókat készített még a Savaria Múzeum munkatársai közül Bárdosiné Dorner Mária (24919–24932.), Tóth Mihály (24992–25011.), Kálovits Attila (25012–25038.) és Horváth Ernő is (25436–25486.).
- 388 Bárdosi 1975b oldalszámozás nélkül
- 389 „[...] 1975. márci. 5-én dr. Tóth János ép.mérnök kíséretében reggel 7.30 órakor alkalmi gépkocsival utaztunk Szalafőre az újonnan megvásárolt épületek helyszíni szemléje és a Pityer szeri helyreállítási munkák megtekintése céljából. Az esti órákban innen Cákra utaztunk, a pincék helyreállítása tanulmányozására. Este 20,20 órakor érkeztünk vissza Szhelyre. [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-3/1975. Gépiratos kiküldetési jelentés másolata Bárdosi János autográf aláírásával. (Szombathely, 1975. március ?)
- 390 „[...] A Vas megyei Múzeumok Igazgatóságának meghívására 1975. márc. 4-én reggel a 7.27. órakor Budapestről induló gyorsvonattal utaztam Szombathelyre. Ezen a napon a Vasi Múzeumfalú építési és dokumentálási módszerét tanulmányoztam, a beépítési terveken túlmenően. Márc. 5-én reggel 7.30 órakor Szalafőre utaztam, hogy a múzeum által újonnan megvásárolt épületeket megtekintsem abból a célból, hogy ezek alapján a múzeumfalú részére kerített házat rekonstruálhassak. 3 lakóházat tüzetesen megvizsgáltam és javasoltam az egykori talpfák helyének megadását, régészeti módszerekkel. Márc. 6-án a caki pincék helyreállítási munkálatait tekintettem meg, majd tárgyaltam Rónai Károllyal és Bárdosi Jánossal a múzeumfalú dombjának újratervezése, ill. az ott elhelyezendő kerített ház rekonstrukciója ügyében. Márc. 6-án 21.23 órakor érkező gyorsvonattal utaztam vissza Bpestre [...]” In: Savaria Múzeum, Néprajzi Osztály Irattára 2-3/1975. Gépiratos kiküldetési jelentés másolata dr. Tóth János aláírásával. (Szombathely, 1975. március 7.)
- 391 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 25595–25596. [„Múzeumfalú részlete. Előterben dr. Tóth János ép.mérnök.”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 392 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 25589–25593. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 393 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 25586., 25587–25588. [„Pincék. Előterben dr. Tóth János ép.mérnök.”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 394 Tóth 1975.
- 395 Tóth 1975. 21.
- 396 Csaba József (1903–1983) polgári foglalkozásai szerint jegyző, főjegyző és tanácsstítkár (1926–1963) kiemelkedő természetrajzi és néprajzi gyűjtőként is tevékenykedett, már 1934-től külső munkatársa volt a Szombathelyen működő Vasvármegyei Múzeum Néprajzi Tárának. A mai szombathelyi Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 791 tétel, 1926 és 1969 között készített fotónegatívot őriz tőle. Bővebben lásd Illés 2004; 2025. 89–92.
- 397 Tóth 1975. 27.
- 398 Tóth 1975. 27–34.
- 399 Tóth i.m. 80–82.
- 400 Szentmihályi 1971–1972.
- 401 Savaria Múzeum Néprajzi Adattára NK-1475. Szentmihályi i Imre: Egy göcseji kásté. Adatok a göcseji és őrségi kástukról. Bárdosi János lektori véleménye másolata egy gépelt oldalon. (Szombathely, 1973. április 29.)

- 402 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 25606–25615. [„Ház”, „Házzészlet”, „Tolóablak >tolituk<”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 403 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 25616–25630. [„Ház”, „Gazdasági épület”, „Házzészlet”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 404 Bárdosi 1984. 229–230.
- 405 Uo. A Felsőszőlők János-hegyén álló épületet 1978-ban bontotta le a Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága, ami során Bárdosi János megállapította, hogy a 18. század végén vagy a 19. század elején épült lakóház eredetileg lakókonyhából (kémény nélküli füstősház, benne nagy méretű tüzelőpadkás kemencével), pitvarból és kamrából állt. (Bővebben lásd Savaria Múzeum Néprajzi Adattára K-1129. Bárdosi János: Felsőszőlők, János-hegy 134. számú ház és gazdasági épület bontási naplója.)
- 406 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 25631–25871., 26082–26263. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 407 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 25872–26081. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 408 Bárdosi János leírása szerint a Vasi Múzeumfaluba felépített farkasfai épület: „A mesterségesen kiépített domb északi részén épül a Külső-Őrségből beszállított farkasfai hajlított (L alakú), boronafalú lakóház. Tetőszerkezete ollólábás és félágasos szelemen, elől csonkakontyos deszkaoromzattal, hátul lekontyolt, farazatos padlásfeljárattal. Tetőgerincen sároztott zsúp. Helyiségei: szoba + konyha + kamra a hosszanti irányban, a hajlított részben kiskamra és istálló. E lakóház érdekessége, hogy az egyes helyiségei különböző időszakban épültek; a legkorábbi a kamra, majd a konyha, melyek még XVIII. századiak. A szoba a XIX. század elején, feltehetően 1802-ben épült a konyha elé. A kiskamra és az istálló pedig a XIX. század közepe táján, vagy építőanyagából ítélve még később. [...] A tartósság érdekében – a paraszti gyakorlattól eltérően – minden nagyobb épületet 80 cm-es mélységű betonkoszorúra helyeztünk el, csak a kisebb favázás objektumoknál alkalmaztunk ugyanilyen mélységű 6–8 darab betontuskót. Kivételt csak a farkasfai lakóház alapozása képez, ahol a mesterséges feltöltésű – s ezért lazább talajú – domb miatt vasbeton és falazott téglapilléreket alkalmaztunk.” In: Bárdosi 1975b 13–14.
- 409 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 27172. [„Ház és gazdasági épületek. Pityerszer 12.”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 27173. [„Pityerszer 1. sz. porta”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 27174. [„Kerített ház és a földszintes kástu részlete”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 27175–27176. [„Pityerszer 1. sz. porta”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 27177–27179. [„Pityerszer 12. sz. porta”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 27180. [„Házhomlokzat”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 27181. [„Istállós pajta és ól”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 27182. [„Tornác. Pityerszer 1.”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 27183. [„Istállós pajta”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 27184. [„Pajta”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 27185. [„Emeletes kástu. Pityerszer 1.”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 27186. [„Ház. Pityerszer 1.”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 27187. [„Emeletes kástu részlete”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 27188. [„Emeletes kástu. Pityerszer 1.”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 27189–27199. [„Pityerszer 1. sz. porta”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 27200. [„Pityerszeri részlet”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 27201. [„Pityerszer 1. sz. porta”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 27202. [„Pityerszeri részlet”] (fekete-fehér

- 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 27203–27207. [„Pityerszer 1. sz. porta”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 27208–27209. [„Kerített ház. Pityerszer 3.”] (fekete-fehér 6 x 6-os filmnegatív); 27210–27214. [„Pityerszer 1. sz. porta”] (fekete-fehér 6 x 6-os filmnegatív)
- 410 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 27215–27217. [„Konyharészlet tüzelőberendezéssel. Pityerszer 3.”] (fekete-fehér 6 x 6-os filmnegatív)
- 411 Bárdosi é.n. 7.
- 412 A pityerszeri népi műemlékekből létrehozott muzeális kiállítóhely – mint idegenforgalmi látványosság – a rurális környezet árucikké alakításának példjaként is felfogható, ami az őrségi táj későbbi védjegyként való kialakulását is elősegítette. (Vö. Mészáros 2019. 156.). A kiállítóhely létrehozása lendületet adott az Őrségben is az 1970-es évekre jellemző régi falusi használati tárgyak és munkaeszközök felvásárlásának, ami a helytörténeti gyűjtemények megalapítási igényére is hatással volt. (Bővebben lásd Ispán 2019. 182–183.) A Kercaszomor 1963-tól szolgáló tudós pap, Kovács József esperes, áldozópap Őrséget az Őrségbe! címmel írt fogalmazványt 1970-ben, amiben többek között a következő megállapításokat tette: „Az utóbbi időben tapasztalhattuk, hogy egyre inkább fokozódik az érdeklődés Vas megye déli részén elterülő ú. n. Őrség iránt. Írások jelennek meg róla, előadásokban hangzik fel a tájegység neve. Foglalkoznak múltjával, jelenével, jövőjével, fényképeket közölnek róla itt is, ott is, amelyek felhívják a figyelmet a táj szépségére vagy a terület egyik-másik értékes műemlékére. Sokan nem elégszenek meg az írással, a szó, a fénykép által nyújtott őrségi ismeretekkel, hanem fel is keresik, hogy helyszínen tanulmányozzák az Őrség életét és szépségét, úgy ahogy van. Jönnek, gyönyörködnek és távoznak. Távoznak, de nem üresen. Lelkesedve beszélnek élményeikről és örömmel mutogatják az Őrségből szerzett néprajzi tárgyaikat. Az eredmény: mások is rászánják magukat, hogy az Őrségbe ránduljanak. Egyre többen jönnek, de egyre kevesebbet látnak. A tárgyi emlékek egyre inkább fogynak, és lassan az ország minden táján találhatunk őrségi tárgyat, csak éppen az Őrségben nem [...] Az Őrséghez hozzátartoznak tárgyi emlékei is. A látogató is, aki eljön az Őrségbe, mindenütt szeretne őrségit látni. Ne engedjük tehát jellegtelené tenni az Őrséget azért, hogy tárgyi emlékeit pusztulni vagy széthordani hagyjuk. Őrség minden faluja tudjon múltjából tárgyi emlékeket is felmutatni. Védjük meg és tartsuk helyben a néprajzi tárgyi emlékeket. [...] Mindenképpen újat kell állni – társadalmi összefogással is – az olyasféle néprajzi tárgyi gyűjtésnek, amilyenek a fegyvere a megtévesztés. Egyesek ugyanis úgy mutatkoznak be, hogy ennek vagy annak a múzeumnak a számára gyűjtenek anyagot, pedig eszköz ágában sincs múzeumba adni a kapott holmikat, hanem vagy hazaviszik saját maguknak, vagy – ami még rosszabb – a múzeum számára ingyen átvett tárgyakat magas áron eladogatják néprajzi tárgyakra pénzét nem sajnáló gyűjtőknek. Néprajzi tárgyi emlékeink társadalmi értékek. Mindenkinek kötelessége, hogy vigyázzon rájuk, elsősorban azonban az őrségeket kötelezi ez. [...]” In: Kovács 2023 [1970] 207–208.
- 413 Az analóg fényképek útján történő birtokbavétel az 1970-es években a különféle információ-rendszerekbe való elhelyezés mentén történt, aminek egy lehetséges módja volt a katalógizáláson és osztályozáson alapuló muzealizálás. Vö. Sontag 1999. 194–195.
- 414 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 27230–27237. [„Házhomlokzat részlete”, „Ház”, „Házzészlet és ól”] (fekete-fehér 2,4x3,6-os filmnegatív)

- 415 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 27238–27255. [„Ház”, „Tóka”, „Házrészlet”, „Házhomlokzat”, „Ház és ól”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 416 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 27389–27393. [„Kerített ház zsúpolása”, „Kerített ház részlete zsúpolás közben”, „Kerített ház udvara”, „Kerített ház részlete”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 417 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 27516–27549. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 418 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 27816–27865. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív). Továbbá a helyreállítás 1976 novemberében készült fotódokumentációi: 27913–27919. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 419 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 27554–27607. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 420 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 27788–27815. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 421 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 28192–28209. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 422 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 28087–28091. [„Pityerszeri részlet”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 28092–28093. [„Emeletes kástu”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 28094–28095. [„Pityerszeri részlet”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 28096–28097. [„Pityerszer 1. sz. porta”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 28098–28099. [„Kerített ház”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 28100. [„Pityerszeri részlet”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 28101. [„Istálló pajta”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 28102. [„Pityerszeri részlet”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 28103. [„Pityerszer 12. sz. ház részlete”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 28104–28107. [„Pityerszer 12. sz. ház”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 28108. [„Kerített ház”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 28109. [„Kerített ház részlete”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 28110. [„Kerített ház homlokzata”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 28111–28113. [„Kerített ház udvara”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 28114–28115. [„Kerített ház részlete”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív);
- 423 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 28116–28128. [„Konyharészlet. Pityerszer 3. sz.”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 28129–28133. [„Szoborészlet. Pityerszer 3. sz.”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 424 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 28216–28232. [„Konyharészlet. Pityerszer 1. sz.”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív); 28233–28240. [„Szoborészlet. Pityerszer 1. sz.”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 425 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 28241. [„Pityerszer I. számú porta”]; 28261–28262. [„Ház és tóka. Pityerszer 12.”, „Ház és tóka. Pityerszer 1. és 12.”]; 28268–28270. [„Pityerszer 1. sz. porta”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 426 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 28246–28247. [„Házhomlokzat”, „Emeletes kástu és ház”]; 28259–28260. [„Pityerszeri részlet”, „Emeletes kástu és ház”]; 28263–28267. [„Emeletes kástu”, „Házhomlokzat”, „Emeletes kástu és házhomlokzat”, „Emeletes kástu”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 427 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 28242–28244. [„Tornác és istálló részlet”, „Ház udvar felől”, „Pityerszer 12. sz. porta”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 428 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 28248–28258. [„Kerített ház részlete”, „Kerített ház”, „Kerített ház homlokzata”, „Kerített ház udvara”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)

- 429 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 28293–28302. [„Épülő pásztorház”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 430 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 28768–28829. [„Épülő pásztorház”], 26499–29555. [„Épülő pásztorház”] (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 431 A szabadtéri múzeumok kategorizálhatók az áttelepítés – helyben megőrzés fokozatai alapján, így létrejöttek helyben (in situ) megőrzött műemlékek, részben áttelepített építmények és teljes egészében áttelepített építmények. Akárcsak építési alapelveik szerint helyben (in situ) megőrzött épületegyüttesek, teljes egészében áttelepített együttesek vagy műemléki mag köré áttelepítéssel létrejövő gyűjtemények, továbbá rekonstrukcióval létrehozott épületegyüttesek. Bővebben lásd Batári 2014. 16.
- 432 A Savaria Múzeum Néprajzi Osztályának 1977 munkaévről közölt munkajelentése szerint: „[...] 1977-ben Szalafő Pityerszerén – az egykori pásztorház helyére – felépítették az 1973 decemberében lebontott Papszer 13. számú lakóházat, melynek külső-belső sározsására, óljának megépítésére csak 1978-ban került sor. Kijavítottuk a Pityerszer 12. sz. ház favágószíniének tetőzetét és tovább folytattuk a Felsőszer 5. sz. lakóház helyreállítását. A Pityerszer 1. és 3. sz. lakóház helyiségeinek berendezési anyagát kiegészítettük és így 1977. május 9-én sor kerülhetett ünnepélyes megnyitásukra. Azóta a pityerszeri műemlékegyüttes egy gondnok (ill. idegenvezető) segítségével, szabadtéri néprajzi múzeumként rendszeresen üzemel. [...] A múzeumfaluban megkezdtek az 1976-ban lebontott Szalafő, Papszer 21. sz. lakóház építését, mely az elkészült rekonstrukciós tervek alapján, füstöskonyhás, kerített ház lesz, az elkövetkező évek építómunkája során. [...] E ház pincéjének kialakításával egyidejűleg elvégeztettük a farkasfai hajlított lakóház környékének tereprendezését, dőngöltettük és sároztattuk helyiségeinek padozatát, istállójában 2 jászolyt építettünk. [...] 1978-ban lebontottuk és a múzeumfaluba szállítottuk Felsőszőlőnőkről, a Jánoshegy 134. sz. hajlított lakóházat és gazdasági épületét. Ezek elhelyezésére, illetve felállítására ugyan csak a II. építési ütem területén kerülhet sor [...]” In: Bárdosi 1977–78. 517. Az 1967-ben műemlék jellegűnek nyilvánított felsőszőlőnői lakókonyhás épület rekonstrukciója majd csak 2002-ben készült el a Vasi Múzeumfaluban. Lásd Nagy 2014., Sz.n.: Szlovén házzal bővül a Vasi Múzeumfal. Újra felépül a füstösház. Eredetileg a felsőszőlőnői János-hegyen állt. In: Vas Népe 2001. 46. évf. 215. sz. (szeptember 17.) 1. p., 7. p.; MT: Felvert zsúptetős szlovén ház. Augusztus 18-án avatják fel a Vasi Múzeumfalú épületét. In: Vas Népe 2022. 47. évf. 190. (augusztus 15.) 1. p., 7. p.; A Felsőszőlőnők János-hegyen álló füstöskonyhás épület – ami a Bárdosi-féle füstösház (lakókonyhás ház) rekonstrukció alapját képezte – eredetileg Psihoda Józsefné (Lázár Ilona – Lázárné Ilona) tulajdona volt, akinek elhunytja után bontotta le a lakóházat és tartozéképületeit a Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága. A környék szlovén nemzetiségi falvaiban egymást a háznevükön ismerték a lakók, házasságkötés után a férj és a feleség is saját háznevén volt ismert, a gyerekek is annak háznevét örökölték, amelyben felnőttek. Lásd Savaria Múzeum Néprajzi Adattára Nad/2486–2025. M. Kozár Mária: Mesék a kemence mellett a Vasi Skanzen szlovén házában.; Uő. 1996. 45.
- 433 Dr. István Lajos (1922–2007) orvosprofesszor, címzetes egyetemi tanár, 1970 és 1990 között a Hazafias Népfront Vas megyei elnöke, 1989–1990-ben országos alelnök.
- 434 Dr. Bándi Gábor (1939–1988) régész, 1973 és 1983 között a Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága igazgatója. akinek vezetése alatt több új múzeum nyílt a megyei múzeumi szervezet részeként: Szalafőn és Cákon népi műemlékek, a Sághegyi

- Múzeum (1977), Sárváron a Nádasdy Ferenc Múzeum új állandó kiállítása (1978), a kőszegi Patikamúzeum (1979), a körmendi Rába Helytörténeti Múzeum (1981), a szombathelyi Savaria Múzeum állandó kiállítása (1982), a szentgotthárdi Helytörténeti és Nemzetiségi Múzeum (1983). Bővebben lásd Ilon 2002. 51–53.
- 435 Lásd Sz.n.: Természetvédelmi múzeumavatás. In: Vas Népe 1977. 22. évf. 109. sz. (május 11.) 2–3. p.
- 436 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 28705–28741. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív)
- 437 Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára 28459–28530. (fekete-fehér 2,4 x 3,6-os filmnegatív) Tetlak Eszter felvételei.
- 438 Bárdosi 1976, 1977, 1980
- 439 Bárdosi 1977. 359.
- 440 Vö. Fejős 2004. 18.
- 441 Vagy maradhattak, vagy maradniuk kellett. A látvány és a hatalom („the visual and power”) kapcsolatának vizuális antropológiai összefüggéseire hívja fel a figyelmet az angol Christopher Pinney, a látás és láthatóság feletti uralom, a tudás politikai-gazdasági szerepének történeti vizsgálatai kapcsán. Lásd Pinney 2006.
- 442 Az Őrségi Népi Műemlékegyüttest 2007-ben vette át kezelésbe a 2002-ben megalapított Őrségi Nemzeti Park Igazgatósága a Vas Megyei Múzeumok Igazgatóságától. A „Szeres településszerkezet és az Őrségi Népi Műemlékegyüttes” a Vas Megyei Értéktár része (Palotai 2023), valamint a Magyar Értéktárban a Hungarikum Bizottság által kiemelkedő nemzeti értéként került nyilvántartásba az „Őrségi Táj és a Szalafői Népi Műemlékegyüttes” Lásd Internet: https://hungarikum.kormany.hu/download/6/4a/63000/_2025_05_29_kiemelked%C5%91_nemzeti_ertekek-lista.pdf (Utolsó letöltés 2026. március 6.)

4. EGY KÜLÖNLEGES ÜVEGNEGATÍV NYOMÁBAN: A NAGYCSÁKÁNYI LEÁNY- ÉS LEGÉNYVISELETEK FÉNYKÉPE

A szombathelyi Savaria Múzeum jelenleg több mint 65 000 tételes néprajzi témájú fotógyűjteményének különleges darabjai a fennmaradt régi üvegnegatívok, amelyek közül is kiemelkedő fotótörténeti jelentőségű példány a 1171. leltári számon nyilvántartott – tényleges mérete szerint 8,5 x 12 cm – üveglemez (4.1. kép). Már a 20. század első évtizedeiben is néprajzi fotóanyagot gyűjtő Vasvármegyei Múzeumnak (a mai Savaria Múzeum jogelődje) az 1945 előtti, a második világháborút átvészelt vegyes (néprajzi, természetrajzi, várostörténeti, történeti) fotográfiáit először, 1949 és 1957 között Dömötör Sándor néprajzos múzeumigazgató rendezte, aki az 52.607. leltári számot adta ennek a felvételnek. A fénykép megnevezése Dömötör szerint „Nagycsákányi népviselet”, a fekete-fehér üvegnegatívnak egy pozitív másolata is volt, a felvétel készítőjét ismeretlennek határozta meg, a fotót a néprajz tudományos ág alá sorolta, valamint a felvétel idejét 1952. május 28-ra datálta. A fényképállományból szelektált, a már csak néprajzi fotónak ítélt képanyagot Bárdosi János etnográfus muzeológus leltározta újra 1958-tól, 1-től emelkedő számsorrendben. Ő ugyanezt az üvegnegatívot az 1171. leltári számmal látta el, a felvétel tárgya nála is újfent „Nagycsákányi viselet” maradt, a gyűjtő nevét szintén ismeretlennek adta meg, viszont a felvétel idejét, eltérve Dömötör korábbi leltározásától, 1880–90 körülre datálta. Bárdosi ebben az új fotóleltárkönyvben szintén jelzett egy, az üvegnegatívhoz kapcsolódó pozitív fotómásolatot, azonban csak az üvegnegatív méretét (9 x 15 cm) jegyezte fel, amire ráírta a számát („N.1.171”) is. Továbbá a leltárkönyvi tételhez ceruzával írva Bárdosi azt is megjegyezte, hogy az „repr.felv.”, vagyis reprográfia. Az üvegnegatív Bárdosi-féle datálása azonban önmagában így is megtévesztő, miként a következőkből kiderül, talán utalásszerűnek mondható, de semmiképpen nem egzaktnak. Na és persze, miként a következőkből egyértelműen kiválglik, Dömötör datálása is az üvegnegatív múzeumba kerülésére vonatkozik és nem annak készültére. Egy fekete-fehér pozitív másolata (7,5 x 9,5 cm) ennek az üvegnegatívnak

4.1. kép

A szombathelyi Savaria Múzeum néprajzi fényképgyűjteményében lévő „Nagycsákányi népviselet” meghatározású üvegnegatív (8,5 x 12 cm). Reprográfia.

valóban létezik a szombathelyi néprajzi fotógyűjteményben, mégpedig a negatívhoz tartozó fotókartonon, arra ráragasztva, kontroll képként. A fényképfelvételt azonosító fotókartont is eredetileg még Dömötör Sándor készítette és adatolta, amin aztán az 1958-ban történő újra leltározás-kor Bárdosi piros tollal áthúzta a régi számot és ráírta az általa adott újat, ami – nem mellesleg – a mai napig a Savaria Múzeum nyilvántartásában érvényben van és a felvétel azonosítását szolgálja. A fotókartonon Dömötör Sándor 1952. május 28-án keltezett autográf feliratozása szerint a következő olvasható (sic!) a fényképlemez keletkezésével kapcsolatban: „lemezes másolat a csákánydoroszlói múzeumban lévő régi fényképről. – Csaba József volt nagycsákányi főjegyző közlése szerint a baloldali leány ruhája fehér volt; a blúzon fehér csipkék, világoskék selyemszalaggal átfűzve. A szoknyán szintén fehér csipke van világoskék szallaggal; legalul gulmérozott fodor van szegélyként. A kötény piros selyemből van fehér rózsákkal. A kötény szélén a csipkés részen hólyagos fehér szallag. A cipő ú.n. brinek cipő. – 1952. V.28. Dr. Dömötör” és „Vö. Sziklay-Borovszky: Vasvármegye monográfiája. Bp. 1898. – 384. l.-nál színes mellékleten. „Csákány-vidéki magyarok” címmel. (A fenti közlés szerint a kép színezése hibás.) – 952. VIII.9. Dömötör”

A fekete-fehér képet értelmező, viselettörténeti forrásértékű adatolás, leírás során említett mű, az Osztrák-Magyar Monarchia idején, 1896 és 1914 között napvilágot látott *Magyarország vármegyéi és városai (Magyarország Monográfiája)* magyar nyelvű sorozatnak az 1898-ban megjelent *Vasvármegye* című kötete. A kiadványban mintegy 458 különféle szövegek közötti kép került sokszorosítva közlésre, közöttük olyan néprajzi forrásértékű felvételek, mint a *Kemenesaljai udvarház*, *A vasvár-szentkúti búcsújáróhely*, a *Szent-Gotthárd vidéki hiencz ház*, *Vend-házak Órfalu vidékén* [helyesen Orfalu], valamint egyes szövegek közötti rajzok a jellemzőnek ítélt helyi lakosok és viseletük bemutatását szolgálták. Ilyen a *Kemenesaljai magyar parasztok* (Verő G. rajza), a *Vend paraszt* és a *Vend leányok*, illetve a *Vend vendéghívogató* (Bellosits Bálint rajzai). Valamint két színes akvarell alapján készült egész oldalas képen a *Vasvármegyei népviseletek* kapcsán tömördi horvátokat és Muraszombat-vidéki vendeket (ma Murska Sobota, Szlovénia, Grünwald Gy. Imre), illetve a Csákány-vidéki (Nagycsákány, ma Csákánydoroszló) magyarokat és Borostyánkő vidékéről hienc lányt (ma Bernstein, Ausztria, Vende Aladár) ábrázoltak (4.2. kép).

4.2. kép

A „Csákány-vidéki magyarok” és „Hienicz leány Borostyánkő vidékéről” címmel sokszorosított akvarell a Magyarország vármegyei és városai sorozat Vas vármegye című kötetéből (1898)

A nagycsákányi viseletet ábrázoló színes képrészlet – két leány és egy legény alakja – valóban azonos a Savaria Múzeumnak a fentebb ismertetett fekete-fehér üvegnegatívján látható legénnyel és két lánnyal. Az 1898-ban nyomdai sokszorosításban megjelent akvarell minden bizonnyal korabeli fényképek alapján készült, a korban szokásos módon.⁴⁴³

Az 1890-es években ismeretlen fotográfus eredeti fényképéről azonban további múzeumi fotómásolatok is készültek. Ilyen ismert példányok a körmendi Dr. Batthyány-Strattmann László Múzeumban, Ft.86.48.1. leltári számon őrzött, 16 x 20 cm-es kasírozott fekete-fehér fénykép, illetve egy erről készült, a fotókarton hátuljára ragasztott 10,5 x 11,8 cm-es fekete-fehér pozitív másolat. A fényképmásolatok múzeumi adatolása, keletkezése kapcsán megint csak Csaba József neve kerül említésre, aki hivatalnoki munkája mellett 1934-től vált a Vasvármegyei Múzeum külső munkatársává, és kezdett a természetrajzi gyűjtéseken túl néprajzzal, néphagyományokkal is foglalkozni, azokat fényképeken is dokumentálni.⁴⁴⁴ Majd 1963-tól már a Savaria Múzeum külső munkatársaként tartott kapcsolatot a szombathelyi múzeummal, ahol publikált, anyagot rendezett, a régi és új fotódokumentációit archiválta egészen 1983-ban bekövetkezett haláláig.⁴⁴⁵

Körmenden a muzeális értékek gyűjtése 1953-ban kezdődött meg Dévényi Ferenc magyar-történelem szakos általános iskolai igazgató kezdeményezésére, amiben segítségére volt Madáchy Károly igazgatóhelyettes, aki néprajzi szakkört létesített a gyűjtött anyag gondozására.⁴⁴⁶ A körmendi Petőfi téri általános iskola gyűjteménye részére 1954-ben Csaba József is átadta a Csákánydoroszlón összegyűjtött régészeti, néprajzi és helytörténeti jellegű anyagát. A *Rába Helyismereti Gyűjtemény* aztán 1980-ban alakult Rába Helytörténeti Múzeummá, aminek muzeális intézményesülésével, tájmúzeummá alakulásával összefüggésben egy 1984-ben keletkezett, gépiratos fotókarton tanúsága szerint, a gyűjteményalapító Madáchy Károly gyűjtötte a kasírozott fényképet még 1953-ban. Továbbá a szöveges magyarázat szerint: „Magyarország vármegyei és városai 1898. kiadás 384. oldaláról, a színes fényképről másolta Csaba József ornitológus, néprajzos, Csákánydoroszló egykori főjegyzője az 1950-es években.” Ez azonban annyiban nem helytálló kijelentés, hogy a fénykép vizuális tartalma nem egy akvarell, vagy a kötetben publikált kép részlete, azonban a fotó nyilvánvalóan Csaba

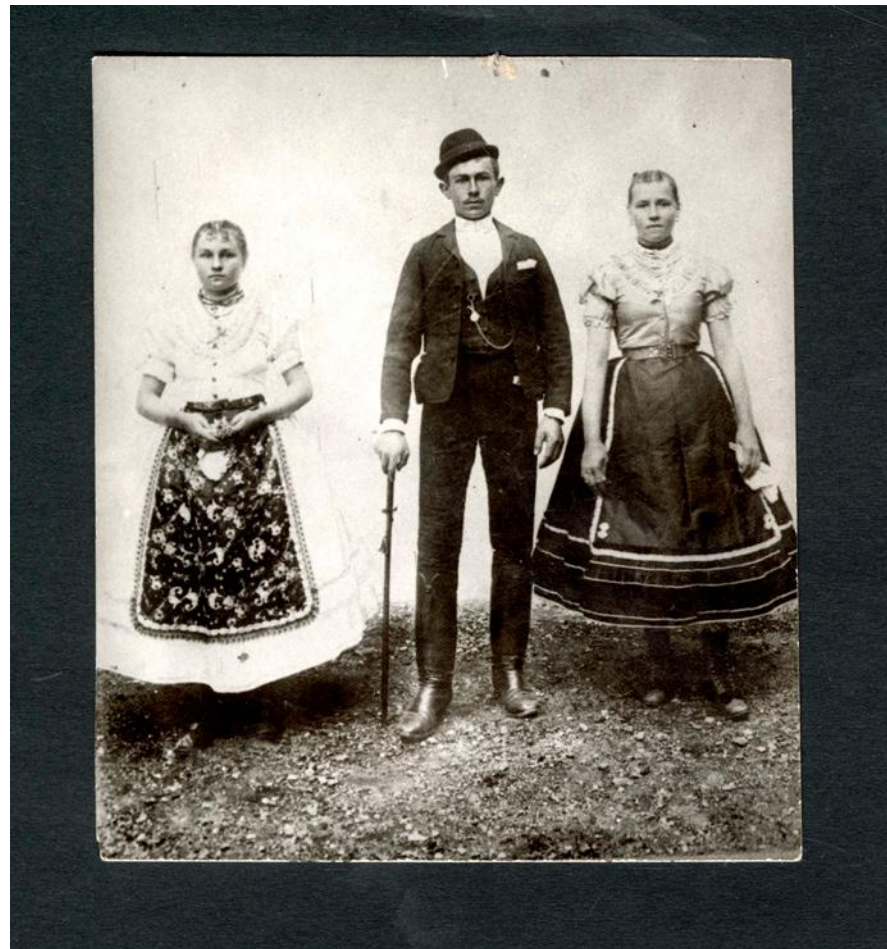
Józsefhez kötődött. A fotókarton szöveges adatainak meghatározását elvégző Madáchy Károly szerint: „Erről egy nagyított fekete-fehér bekeretezett fényképet adományozott néprajzi gyűjteményével együtt 1953-ban a Körmenti Rába Helytörténeti Gyűjteménynek, ill. a Várkerti általános iskolának. Erről a felvételtől készítette ezt a másolatot 1976-ban Madáchy Károly kérésére Weber Kálmánné, Sziveri Hugi /Margit/ a gépészeti főiskola laboránsa ezt a felvételt.” A 23 x 30 cm-es kartonra kasírozott 16 x 20 cm-es, szépia színű, barnított fénykép minden bizonynyal azonos a meghatározásban említett keretezett képpel, a kartonpapír hátulján egyértelműen látszanak a keretezés nyomai. Tehát valóban erről a fotópozitívról készült 1976-ban a körmenti múzeum fotókartonjához tartozó 10,5 x 11,8 cm-es fekete-fehér reprográf pozitív másolat („F.86.48.1” jelzettel). Ennek a fényképnek a hátuljára golyóstollal és ceruzával írt kézírás tartalma hasonló, de nem azonos az 1984-ben készült fotókarton adatolásával. „Csákánydoroszlói népviselet; színes fotóban látható Vas vármegye története 1896 kiadású könyvben [...] Magyarország vármegyéi és városai 384. o. 1898. kiad.” – olvasható a fénykép hátulján, ami pontatlan megállapítás, mivel a kötetben közölt kép, miként már volt róla szó, eredetileg fotó alapján készült színes akvarell. Továbbá „A felvételt Weber Kálmánné – Sziveri Hugi készítette 1976-ban a főisk. laborban. – Csaba József felvétele nyomán”, ami leírás szintén a fényképnagyítás készültének helyére vonatkozóan nem egyezik teljesen a fotókarton meghatározásával. Mindezeket túl azt is megtudhatjuk a fotókarton gépiratos adatolásából és a kisméretű fénykép hátoldalának feliratozásából, hogy a képen szereplő legény, Heigl Ferenc 1955-ben még élt, az egyik lányt Bedőcs Teréznek hívták, a másik pedig Musics Jánosné, leánykori nevén Pintér Teréz volt, Felsőmarácról. Lehet, hogy ők szolgáltak szóbeli közlésekkel Csaba Józsefnek, vagy akár Madáchy Károlynak is a lefényképezett, majd színes akvarellként 1898-ban publikált viseletek valódi, eredeti színéről? Ma már ez kideríthetetlen, miként az állítások igazságtartalma is ellenőrizhetetlen.

Ugyanakkor a Csaba József által az 1950-es évek elejéig gondozott „csákánydoroszlói múzeumban” egykor meglévő „régí fénykép” úgy tűnik, azonos a körmenti múzeumnak 1953-ban átadott, az 1890-es években ismeretlen fotográfus felvételéről készített szépia színű, majd kasírozott nagytással (4.3. kép), amely egy időben minden bizonnyal keretezett is volt.

4.3. kép

A körmenti Dr. Batthyány-Strattmann László Múzeum gyűjteményében lévő „Ht.86.48.1” jelzetű, 23 x 30 cm-es kartonra kasírozott, szépia fényképfelvétel (16 x 20 cm). A karton hiányos.

4.4. kép

A körmendi Dr. Batthyány-Strattmann László Múzeum gyűjteményében lévő „Csákánydoroszlói népviselet” meghatározású F.86.48.1 fényképfelvétel (10,5 x 11,8 cm)

Amennyiben ezt a körmendi múzeumban fennmaradt 19. század végi fényképet és Wéber Kálmánné által 1976-ban másolatnak készített nagytáást (4.4. kép), valamint a Szombathelyen 1952-től megőrzött üvegnegatív képi tartalmát összevetjük, szemmel láthatóan az utóbbi kettő erről a kartonra ragasztott fényképnagyításról készült másolat.

A *Nagycsákányi népviselet* üvegnegatív további keletkezéstörténete nyitott.

JEGYZETEK

4. Egy különleges üvegnegatív nyomában: a nagycsákányi leány- és legényviseletek fényképe

- 443 Az egyetlen felvétellel elkészíthető színes fényképezést lehetővé tevő autokróm lemezt 1904-ben találták fel a Lumière-fivérek. Aztán évtizedekkel később, 1935-től kezdett el árusítani háromrétegű színes filmet a Kodak és az Agfa. Lásd Baatz 2003. 69–70.
- 444 Bővebben lásd Illés 2004., Nagy 2008.
- 445 Horváth 1984.
- 446 Lásd Nagy 2001. A körmendi muzeális gyűjtemény szakmai támogatását 1964-től 2012-ig a Savaria Múzeum – Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága látta el. Az egykori tájmúzeumnak 2013 óta Körmend Város Önkormányzata a fenntartója és a Körmendi Kulturális Központ, Múzeum és Könyvtár területi múzeumaként működik. 2004-től a Dr. Batthyány-Strattmann László nevet vette fel a nyugat-magyarországi mágnás család egykori várkastélyában működő intézmény.

IRODALOM

ASSMANN, Jan

1999 *A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban.* Budapest: Atlantisz Könyvkiadó.

BAATZ, Willfried

2003 *Fotográfia.* Budapest: Kossuth Kiadó.

BALOGH Lajos

2002 Horváth Ernő. In: Bodó Sándor – Viga Gyula (szerk.): *Magyar Múzeumi Arcképcsarnok.* 393–394. Budapest: Pulszky Társaság – Tarsoly Kiadó.

BÁN András

2008 Magyar képek. In: Bán András: *A vizuális antropológia felé.* 193–206. Budapest: Typotext Kiadó.

BÁRDOSI János

1958 Pajtáskertek Gencsapátiban. *Vasi Szemle* XII. 2. 67–82.

1959 Pajtáskertek Gencsapátiban. *Savaria Múzeum Közleményei* 5. Szombathely: Savaria Múzeum.

1961 Kenéz díszített homlokzatai és kapufái. *Savaria Múzeum Közleményei* 12. Szombathely: Savaria Múzeum.

1962 Vakarcz Kálmán. *Savaria Múzeum Közleményei* 22. Szombathely: Savaria Múzeum.

1963 Római kori oszlopokhoz és „ördögekövekhez” fűződő mondák Jákról és Gencsapátiból. In: Szentlélek Tihamér (szerk.): *Savaria a Vas Megyei Múzeumok Értesítője*, 1963. 1. 199–224. Szombathely: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága.

1964 Néprajzi Osztály. In: Szentlélek Tihamér – Horváth Ernő (szerk.): *Savaria a Vas Megyei Múzeumok Értesítője*, 1964. 2. 367–370. Szombathely: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága.

1966 Néprajzi Osztály. In: Szentlélek Tihamér (szerk.): *Savaria a Vas Megyei Múzeumok Értesítője*, 1965. 3. 357–362. Szombathely: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága.

1973 A Néprajzi Osztály jelentése 1965., 1966–1970. In: Szentlélek Tihamér (szerk.): *Savaria a Vas Megyei Múzeumok Értesítője*, 1966–1970. 4. 485–509. Szombathely: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága.

1979 Nógrádi Géza élete és munkássága 1932–1973. In: Bándi Gábor (szerk.): *Savaria a Vas Megyei Múzeumok Értesítője*, 1973–1974. 7–8. 229–233. Szombathely: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága.

1975a Magyarszombatfai fazekasház. *Vas Megyei Múzeumok Katalógusai* 18. Szombathely: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága.

1975b A Vasi Múzeumfalú. *Vas Megyei Múzeumok Katalógusai* 28. Szombathely: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága.

1976 Népi műemlékek mentése Vas megyében. *Művészet* XVII. 8.

1977 A népi műemlékek mentési módszerei, eredményei és tanulságai Vas megyében. *Életünk* XV. 4. 353–359.

1980 A népi műemlékek mentési módszerei, eredményei és tanulságai Vas megyében. In: Brenner János – Merkel Viktor (szerk.): *Falusi műemléki együttesek védelme.* ICOMOS konferencia Budapest–Szombathely, 1977. június 23–29. *Az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottságának Kiadványai* 3. 57–69. Budapest: Építésügyi Tájékoztatási Iroda.

é. n. [1982] Őrségi Népi Műemlékegyüttes Szalafő Pityerszerén. *Vas Megyei Múzeumok Katalógusai* 82. Szombathely: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága.

BÍRÓ Friderika

1975 *Az Őrség ház- és lakáskultúrája a 18. század végétől napjainkig.* Szombathely: Vas Megye Tanácsa Művelődésügyi Osztálya.

BORSOS Balázs

2015 Az európai néprajzi atlaszok vizuális megjelenítéséről. *Ethno-Lore. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajztudományi Intézetének Évkönyvei* XXXII. 497–522.

C. HARRACH Erzsébet – KISS Gyula

1983 *Vasi műemlékek. Településtörténet, építészettörténet, művelődéstörténet.* Szombathely: Vas Megyei Tanács Művelődési Osztálya.

CSERI Miklós – SÁRI Zsolt

2018 *Elképzelt álmok, megvalósult történetek. A skanzen első ötven éve (1967–2017).* Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum.

DÖMÖTÖR Sándor

1949 Szombathelyi adatok néprajzi muzeológiánk fejlődésének történetéhez. *Ethnographia* LX. 1–4. 362–367.

1958 Adatok Vas megye néprajzához. In: Horváth Ferenc (szerk.): *Vas megye. Helytörténeti tanulmányok.* 24–68. Szombathely: Vas Megye Tanácsa Végrehajtó Bizottsága.

1987 [1961] Őrség. Szombathely: Őrségi Baráti Kör.

ERDÉLYI Zoltán

1994 *Laci bácsira emlékezve. TÉKA. A Szabadtéri Néprajzi Múzeum tájékoztatója.* XV. 2. 51-58.

FEJŐS Zoltán

2003 *Tárgyfordítások. Néprajzi Múzeumi tanulmányok.* Budapest: Gondolat Kiadó.

2004 Miért a fotó? In: Fejős Zoltán (szerk.): *Fotó és néprajzi muzeológia. Tanulmányok.* Tabula Könyvek 6. 7-37. Budapest: Néprajzi Múzeum.

2024 Hollókő. *Múzeumcafé* XVIII. 3. (101) 119-137.

GRÁFIK Imre

1993 Bődönhajók, fatörzsből vájt csónakok. *Ethnographia* CIV. 2. 373-391.

1996 Gráfik Imre (szerk.): *Vas megye népművészete.* Szombathely: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága.

2019 25 éves a Vasi Múzeumfalu. In: Gráfik Imre: *Építészeti hagyományunk nyomában. Tanulmányok a népi építészet és a településnéprajz köréből 1974-2018.* 223-224. Budapest: Romanika Kiadó.

2002a Erdélyi Zoltán. In: Bodó Sándor – Viga Gyula (szerk.): *Magyar Múzeumi Arcképcsarnok.* 237-238. Budapest: Pulszky Társaság – Tarsoly Kiadó.

2002b Takács Lajos. In: Bodó Sándor – Viga Gyula szerk.: *Magyar Múzeumi Arcképcsarnok.* 872. Budapest: Pulszky Társaság – Tarsoly Kiadó.

2025 Illés Péter: *Etnofotográfia az Őrség vidékén a kezdetektől 1957-ig.* *Ethnographia* CXXXVI. 4. 515-520.

HORVÁTH Ernő

1984 Csaba József (1903-1983). *Vasi Szemle* XXXVIII. 1-4. 291-294.

ILLÉS Péter

2004 A látvány, az etnográfus és a fényképes dokumentáció. Csaba József néprajzi fotográfiáiról. In: Fejős Zoltán (szerk.): *Fotó és néprajzi muzeológia. Tanulmányok.* 119-133. Tabula Könyvek 6. Budapest: Néprajzi Múzeum.

2016 Természeti gazdálkodás. In: Bartha Dénes (szerk.): *Az Őrségi Nemzeti Park.* 549-560. Óriszentpéter: Őrségi Nemzeti Park Igazgatóság.

2020 Az elfeledett vasi népi halászatról. In: Füzfa Balázs – Markó Péter (szerk.): *„Szél el ne hordja...” Cicelle-konferenciák, 2012-2019.* 96-101. Szombathely: Savaria University Press.

2024a Akinek szívügye volt a Vasi Múzeumfalu. Idén lenne 90 éves Bárdosi János. In: Vig Károly (szerk.): *Savaria a Vas Megyei Múzeumok Értésítője, 2023.* 45. 121-131. Szombathely: Savaria Múzeum.

2024b A Szima-malom újjászületése. *Múzeumcafé* 104. 241-245.

2025 *Etnofotográfia az Őrség vidékén a kezdetektől 1957-ig.* Szombathely: Szülőföld Kiadó.

ILON Gábor

2002 Bándi Gábor. In: Bodó Sándor – Viga Gyula (szerk.): *Magyar Múzeumi Arcképcsarnok.* 51-53. Budapest: Pulszky Társaság – Tarsoly Kiadó.

ISPÁN Ágota Lidia

2019 Az Őrség változó imázsa. Szocialista modernizáció és természetvédelem. *Ethno-Lore. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajztudományi Intézetének Évkönyvei* XXXVI. 165-189.

K. KOVÁCS László (rendező)

1957 *Halászat a Fertő tavon.* [film] Budapest: Néprajzi Múzeum. <https://www.youtube.com/watch?v=PG0oXnZNP4k&t=5s> (utolsó letöltés: 2026.03.09.)

KÁROLYI Antal – PERÉNYI Imre – TÓTH Kálmán – VARGHA László (szerk.)

1955 *A magyar falu építészete.* Budapest: Műszaki Könyvkiadó.

KECSKÉS Péter

2002 Mende Ferenc. In: Bodó Sándor – Viga Gyula (szerk.): *Magyar Múzeumi Arcképcsarnok.* 598. Budapest: Pulszky Társaság – Tarsoly Kiadó.

2002 Vargha László. In: Bodó Sándor – Viga Gyula (szerk.): *Magyar Múzeumi Arcképcsarnok.* 925. Budapest: Pulszky Társaság – Tarsoly Kiadó.

KEMECSI Lajos

2020 Erdélyi Zoltán emlékezete. In: Kemecsi Lajos: *Megőrzött építészet. Szabadtéri néprajzi múzeumi tanulmányok.* 370-379. Debrecen: MTA-DE Néprajzi Kutatócsoport.

2020 A Falumúzeum osztály 1967-es megalakulása a Néprajzi Múzeumban. In: Kemecsi Lajos: *Megőrzött építészet. Szabadtéri néprajzi múzeumi tanulmányok.* 391-421. Debrecen: MTA-DE Néprajzi Kutatócsoport.

KOSSICS József [közlő: Csaplovits János]

1828 [1824] A Magyar Ország Vendus-Tótokról. *Tudományos Gyűjtemény* XII. 5. 3-50.

KOVÁCS József

2023 [1970] Őrséget az Őrségbe! In: Kovács József: *Izik, dürmelik, keresztény képírás. A tudós pap szellemi hagyatéka nemzetünk értéke.* 207-208. Kercaszomor Értéktára 4. Kercaszomor: Fortissimi (Legbátrabbak) Alapítvány – Kercaszomor Önkormányzata.

KUNT Ernő

2003 Fényképezés és kultúrakutatás. In: Kunt Ernő: *Az antropológia keresése. Válogatott tanulmányok*. 67–77. Documentatio Ethnographica 20. Budapest: L'Harmattan – MTA Néprajzi Kutatóintézet.

M. KOZÁR Mária

1996 *Etnološki Slovar Slovencev na Madžarskem / A magyarországi szlovének néprajzi szótára*. Monošter – Szombathely: Zveza Slovencev na Madžarskem – Savaria Múzeum.

MENDELE Ferenc

1965 A pankaszi faharangláb műemléki helyreállítása. In: Szentlélek Tihamér (szerk.): *Savaria a Vas Megyei Múzeumok Értesítője*, 1965. 3. 229–236. Szombathely: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága.

MÉSZÁROS Csaba

2019 A táj statikus és dinamikus szemlélete az örökségesítési folyamatok tükrében. *Ethno-Lore. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajztudományi Intézetének Évkönyvei* XXXVI. Budapest, 147–164.

NAGY Endre

2014 Felsőszőlőki füstösház a Vasi Múzeumfaluban. In: Horváth Sándor (szerk.): *Kultúrák peremén – tudomány közepén. A 60 éves M. Kozár Máriát köszöntő kötet*. 118–127. A Magyarországi Szlovének Néprajza 6. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság.

NAGY Zoltán

2001 Madáchy Károly. Egy múzeumlápitó visszaemlékezéseiből. In: H. Vörös Márta – Nagy Zoltán (szerk.): *Múzeum, te mindenem. Húsz év szolgálat Körmenden*. 12–14. Körmend: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága.

2002 Dömötör Sándor. In: Bodó Sándor – Viga Gyula (szerk.): *Magyar Múzeumi Arcképcsarnok*. 215–216. Budapest: Pulszky Társaság – Tarsoly Kiadó.

2008 Csaba József néprajzi munkássága. *Vasi Szemle* LVII. 6. 736–747.

NAGYNÉ BATÁRI Zsuzsanna

2014 *Tájegység születik. Szabadtéri kiállítások rendezésének kérdései az észak-magyarországi falu tájegység esettanulmánya alapján*. Szentendre: Szabadtéri Néprajzi Múzeum.

NEMES-NÉPI ZAKÁL György

1818 [2002] *Eörségnek leírása ugymint: Annak Természete, Története, Lakosai, ezeknek szokásai, nyelv szokása*. [Sopron]: Fertő-Hanság Nemzeti Park Igazgatóság.

NÉMETH József

2002 Szentmihályi Imre. In: Bodó Sándor – Viga Gyula (szerk.): *Magyar Múzeumi Arcképcsarnok*. 846. Budapest: Pulszky Társaság – Tarsoly Kiadó.

PALÁDI-KOVÁCS Attila

2024 Néprajz a magyar egyetemeken 1960-ig. *Ethnographia* CXXXV. 1. 125–139.

PALOTAI Péter (szerk.)

2023 *Vas Vármegyei Érték*. [Szombathely]: Vas Vármegye Önkormányzata.

PÁVEL Ágoston

1927 Nyílttűzhelyű konyhák a hazai szlovénoknál. *Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Tárának Értesítője* IXX. 4. 129–144.

1936 Őrségi képek. *Vasi Szemle* III. 5–6. 318–338.

PINNEY, Christopher

2006 Four Types of Visual Culture. In: Tilley, Christopher – Keane, Webb – Küchler, Susanne – Rowlands, Mike – Spyer, Patricia ed.: *Handbook of Material Culture*. 131–144. Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC: Sage Publications Ltd.

RÓNAI Károly

1969 A Vasi Múzeumfalú tervezése. *Vasi Szemle* XXIII. 4. 516–522.

SONTAG, Susan

1999 *A fényképezésről*. Budapest: Európa Könyvkiadó.

2004 *A szenvedés képei*. Budapest: Európa Könyvkiadó.

SZENTMIHÁLYI Imre

1971 Egy zalai néprajzos vasi kutatásai. *Életünk* III. 5. 431–436.

1971–1972 Egy göcseji kásté. Adatok a göcseji és őrségi kástukról. In: Bándi Gábor (szerk.): *Savaria a Vas Megyei Múzeumok Értesítője*, 1971–1972. 5–6. 265–277. Szombathely: Vas Megyei Múzeumok Igazgatósága.

SZIKLAY János – BOROVSZKY Samu (szerk.)
1989 [1898] *Vas vármegye*. Magyarország vármegyéi és városai. [Reprint kiadás, Praznovszky Mihály bevezető szövegével.] Budapest: Dóvin Művészeti Kft.

SZILÁGYI Miklós
2003 *Bevezetés a néprajzi muzeológiába*. Néprajz egyetemi hallgatóknak 30. Debrecen: Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Néprajzi Tanszék.

TÓTH János
1966 A népi műemléki és faluképi együttesek védelme Vas megyében. *Vasi Szemle* XX. 1. 91-103.
1975 *Az Őrségek népi építésze*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó.

VAKARCS Kálmán
1956 Halászat Szentgotthárd környékén. *Néprajzi Közlemények* I. 1-4. 218-219.

RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

aug.	augusztus
Bp. ; Bpest	Budapest
c.	című
cm	centiméter
CSc	candidatus scientiarum (tudományok kandidátusa)
db.	darab
DDT	diklór-difenil-triklóretán
DE	Debreceni Egyetem
dec.	december
dr. univ.	doctor universitatis
dr ; dr.	doktor
é.	értsd
é.n.	év nélkül
egy. hallg.	egyetemi hallgató
ÉM.	Építésügyi Minisztérium
ép.	építész
évf.	évfolyam
felv.	felvétel
főisk.	főiskola
főszerk.	főszerkesztő
Ft ; frt.	forint
gr.	gróf
H.n.	hely nélkül
I.B.	intézőbizottság
i.m.	idézett mű
ICOMOS	International Council on Monuments and Sites
id.	idősebb
ifj.	ifjabb
ill.	illetve

In	-ban, -ben
kat.hold	kataszteri hold
ker.	kerület
Kft.	korlátolt felelősségű társaság
kg	kilogramm
KISZ	Kommunista Ifjúsági Szövetség
köt.	kötet
krt.	körút
l.	lap
m	méter
m.	megye
márc.; márci.	március
megj.	megjegyzés
MNÉGY	Magyar Népi Építészeti Gyűjtemény
MTA	Magyar Tudományos Akadémia
műv. o.; Műv. Oszt.	művelődési osztály
műv. o.v.	művelődési osztályvezető
népr.	néprajzi
NK	Néprajzi Kézirattár
NMEA	Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattára
nov.	november
ny.	nyugalmazott
NyIB	Nyilvántartási Bizottság [?]
okt.	október
OMF	Országos Műemléki Felügyelőség
oszt.	osztály
ovh.	osztályvezető-helyettes
ö.; özv.	özvegy
P	pengő
p.	pagina (oldal)
PhD	philosophiae doctor (a filozófia doktora)
pl.; Pl:	például

pü. ; pü-i	pénzügyi
ref.	református
repr.	reprográfia
RIB	Rábavidéki Horgász Egyesületek Intézőbizottsága
sic!	sic erat scriptum (így volt írva)
sk.	skanzen
SNF	Savaria Múzeum Néprajzi Fotótára
stb.	és a többi
sz.	szám
szerk.	szerkesztő
Szhely.	Szombathely
SZNM	Szabadtéri Néprajzi Múzeum
SZNM-MNÉA	Szabadtéri Néprajzi Múzeum Magyar Népi Építészeti Archívuma
Sztendre	Szentendre
TEFU	Teherfuvarozási Vállalat
TIT	Tudományos Ismeretterjesztő Társulat
Tsa.	társa
TSZCS	termelőszövetkezeti csoport
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete)
u.	utca
U.i.	ugyanis
u.i.	ugyanitt
uo.	ugyanott
uő.	ugyanő
ú.n.	úgynevezett
Ui.	utóirat
v.	vagy
VASITERV	Vas Megyei Tervező Vállalat
VB. ; vb. ; v. b.	Végrehajtó Bizottság
Vö.	vesd össze

SZEMÉLYNÉVMUTATÓ

Albert Róbert 139
Antus Ignác 22, 24, 29
Assmann, Jan 68, 188

Baatz, Willfried 187, 188
Balassa M. Iván 98
Bálint József 20, 23, 32, 65
Bálint János 23
Balogh [család] 127, 144
Balogh Lajos 96, 188
Balogh Sándor 122, 127
Bán András 161, 188
Bándi Gábor 151, 158, 177, 188, 191, 193
Barabás Jenő 59, 125, 169, 172
Bárdosi János 7, 8, 11–19, 21, 23, 25, 27, 28, 30–39, 41–47, 49, 50–54, 59–66, 68–71, 73–84, 87–89, 91, 93–96, 99–104, 107, 112–125, 127–129, 131, 137, 139–143, 145, 146, 150–160, 162–164, 166–175, 177–179, 181, 188, 190
B. Dorner Mária → Bárdosiné Dorner Mária
Bárdosiné Dorner Mária 83, 159, 168, 173
Bartha Dénes 190
Bata József 166
Batthyány [?], gr. 18
Batthyány-Strattmann László 187
Bedics Anna 94
Bedőcs Teréz 184
Bellosits Bálint 181
Benkő János 94
Bertók József 94
Bíró Frici → Bíró Friderika
Bíró Friderika 118, 122, 164, 170, 189
Boda Sándor 95
Bodó Sándor 188, 190–193
Bodrogi Tibor 117, 163
Borovszky Samu 9, 181, 194

Borsos Balázs 96, 189
Borsos Imre 92
Buda Mihály, id. 22
Butthy Edit 168

C. Harrach Erzsébet 160, 189
Czege Bálint 166
Cziráky, gr. 28
Csaba József 6, 7, 51, 59, 71, 92, 143, 173, 181, 183, 184, 190, 192
Csaplovits János 191
Cseke János 141
Cserey P. Albinné 96
Cseri Miklós 98, 189

Dávid [család] 159
Dávid József [újságíró] 169
Dávid József 95, 159
Dávid Józsefné (szül. Sebők Karolina) 159
Dévényi Ferenc 183
Dobos Antal 28
Dorner Mária → Bárdosiné Dorner Mária
Dömötör Sándor 55, 56, 71–73, 84, 92, 102, 159, 179, 181, 189, 192
Dömötör Tekla 59
Drávec néni 139

Erdélyi Zoltán 7, 69, 71, 73, 83, 91, 96, 98, 116, 127, 163, 190, 191

Fejős Zoltán 6, 10, 68, 167, 178, 190
Ferenci István, ifj. 77
Fertér [?], uraság 19
Flórián Mária 166
Fogarasi Klára 10
Förján Elek 127
Füzér Margit 106–111, 162
Füzfa Balázs 190

Gaál Károly 6
Galambos Jenő 18
Galavics Imre 24
Gáspár [?] 23
Gazda Anikó 107, 146, 159, 161
Gellért Károlyné [szül. Szikszay Edit] 103, 160, 168
Gemainer Antal 19, 22
Geramb, Viktor von 135, 170
Gombos János 23
Gonda György 134
Gothár István 94
Göncz Györgyné, özv. 171
Gráfik Imre 5, 10, 67, 68, 91, 161, 163, 190
Grebenár [család] 139
Grebenár Károly 137, 170
Gróf Sándor 22
Grünwald Gy. Imre 181
Győrvári [?] 24
Győrvári Ferenc 25, 26
Győrvári József 39

H. A. 167
H. Vörös Márta 192
Hajmási Erika 135
Harasztovics Ferencné 97
Harrach Erzsébet, C. → C. Harrach Erzsébet
Heckenast Péter 161
Hegyi Imre 107
Heigl Ferenc 184
Heilinger Jenő 22
Heilinger Rezső 22
Herkovics [?] 18, halkereskedő
Hertelendy Károly 18
Hodosi Gyula 22
Hoffmann Tamás 59, 98, 139
Horváth Dezső 131
Horváth Ernő 7, 32, 39, 40, 62, 83–92, 96, 173, 187, 188, 190
Horváth Ferenc 189

Horváth György 18–20, 22, 23, 63
Horváth Gyula 43
Horváth Gyuri → Horváth György
Horváth János 23
Horváth Mária 97
Horváth Sándor 192
Horváth Tibor Antal 47
Hozbor János 22

Illés Péter 5, 6, 9, 10, 59, 68, 92, 159, 173, 187, 190
Ilon Gábor 178, 191
Imre Sándor 73
Ispán Ágota Lidia 175, 191
István Lajos 151, 158, 177

Jákfalvi Elemér 143
Jeanplong József 92
Jezerneczky Jenő 22
Józsa → Németh József
Józsa [család] 144

K. Kovács László 51, 191
Kalányos Mihály 79
Kálovits Attila 173
Károlyi Antal 92, 160, 200
Kárpáti Kelemen 55, 56, 69, 72, 117
Keane, Webb 193
Kecskés Péter 162, 163, 191
Kemecsi Lajos 191
Kemenesi Gyula 62
Kevei István 23
Király Péter 98
Kiss Ferenc 27
Kiss Gyula 102, 159, 160, 189
Kondor Imre 67
Kossics József 170, 191
Kothencz Kelemen 199
Kovács József 175, 191
Kovács Károly 29
Kovács László, K. → K. Kovács László

Kovács Pál 67, 160
 Kozár Mária, M. → M. Kozár Mária
 Krenner György 22, 23
 Kunt Ernő 5, 10, 162, 192
 Kurucz Albert 98
 Küchler, Susanne 193

Laci bácsi → Vargha László
 László János 165
 Lázár Ilona → Psihoda Józsefné
 Lázárná Ilona → Psihoda Józsefné
 Lehmayr Ferenc 92
 Léty Miklós 164
 Lumière-fivérek 187

M. Kozár Mária 164, 177, 192
 Madáchy Károly 183, 184, 192
 Majsa Lajos 22
 Mándli Antal 79
 Markó Péter 190
 Markó [?], városbíró 22
 Marmanstein [?] → Mermelstein [?]
 Mendele Ferenc 98, 107, 161, 162, 191, 192
 Mermelstein [?], halkereskedő 22, 26
 Mészáros Csaba 175, 192
 Mezei Ferenc 27
 Miklós Andor 62
 Miklósi [?], orvos 20
 Molnár → Molnár Sándor
 Molnár János 98
 Molnár Sándor 24–26
 Musics Jánosné [szül. Pintér Teréz] 184

Nagy Endre 177, 192
 Nagy Irma 97
 Nagy Lajosné, özv. 94
 Nagy Zoltán 159, 172, 177, 187, 192
 Nagyné Batári Zsuzsanna 177, 192
 Nanica néni → Závec Károlyné
 Nemes-Népi Zakál György 143, 144, 170, 193

Németh Antal 47
 Németh család 29, 144
 Németh Dénes 169
 Németh Endre 91, 93
 Németh Géza 135
 Németh Gézané, özv. 131, 135, 137, 139, 169, 170
 Németh János 94
 Németh József 170, 193
 Németh József [Józsa] 25, 29, 30
 Némethy Endre 91, 93
 Nógrádi Géza 11, 59, 93, 94, 188

Orbán József 165
 Ortutay Gyula 59, 89, 91, 97

Paládi-Kovács Attila 59, 193
 Palotai Péter 8, 10, 178, 193
 Papp bácsi 170
 Papp Ferenc 135
 Párkányi Mihály 93
 Páti Rezsőné 131, 168
 Pável Ágoston 71, 72, 92, 99, 159, 193
 Pencz Ferenc 28
 Pencz Imre 29
 Pencz József 29
 Péntek Károlyné, özv. 131, 168
 Perczel Károly 93
 Perényi Imre 92, 191
 Pethő János → Pető János
 Pető János 23, 29
 Pető Géza 29
 Pinney, Christopher 178, 193
 Pintér Teréz → Musics Jánosné
 Piri Mihály 18
 Pleier József 123
 Pogacsics [család] 83
 Popovics Mária 98
 Praznovszky Mihály 194
 Prém Jenő 157, 158
 Pribus Dezső 28

Psihoda [család] 144
 Psihoda Józsefné [szül. Lázár Ilona;
 Lázárná Ilona] 123, 145, 177
 Pulay Endre 30, 62

Rogán István 123
 Rogán Vilmos 123
 Rónai Károly 166, 173, 193
 Rowlands, Mike 193

Sári Zsolt 98, 189
 Sebők [család] 131, 136
 Sebők Dénes 169
 Sebők Karolina → Dávid Józsefné
 (szül. Sebők Karolina)
 Sigray [?], gr. 29
 Siklér Imre 29
 Sinka Kálmánné 168
 Sontag, Susan 68, 175, 193
 Spyer, Patricia 193
 Stefanits Károly 167
 Szabó József 71
 Szabó Károly 95
 Szabó László 168
 Szabó Sándor 18
 Szalay László 160
 Szalinka Imre 29
 Széchenyi Móricz, gr. 19
 Székely Anikó 140, 146–149, 151, 157, 158
 Szentlélek Tihamér 103, 160, 163, 165, 171, 188, 192
 Szentmihályi Imre 135, 137, 138, 143, 145, 146, 169, 170, 173, 193
 Szikszay Edit → Gellért Károlyné
 Sziklay János 181, 194
 Szilágyi Miklós 60, 61, 202
 Sz.n. 177, 178
 Szitár József 168
 Sziveri Hugó → Weber Kálmánné
 Sziveri Margit → Weber Kálmánné

Szolnoky Lajos 65, 98
 Szvetcz Vincéné 123

Tábori József 25
 Takács Lajos, etnográfus 107, 161, 199
 Takács Lajos, műv. o.v. 67
 Takács Lajos, tanár 67
 Tálasi István 11, 69
 Tallián Éva 98
 Tamaskó [család] 140, 151
 Tamaskó Gyuláné 122
 Tamaskó Sándor 165
 Tamaskó Vilmos 167
 Tátrai Zsuzsanna 116, 163
 Tetlak Eszter 178
 Tilley, Christopher 193
 Tóka György 139, 171
 Tóth János 74, 92, 93, 107, 112, 116, 123, 125, 132, 134–136, 141–146, 160, 163, 166, 169, 173, 194
 Tóth Kálmán 92, 191
 Tóth Mihály 47, 48, 67, 139, 140, 173
 Träjbärna Nänica → Závec Károlyné
 treiber [Treiber Mária] 67
 Treiber Nanica → Závec Károlyné

Vadkerti Zoltán 164
 Vakarcs Kálmán 7, 51, 59, 60, 188, 194
 Varga Ferenc 168
 Varga József 23, 32, 39, 63, 65, 66
 Vargha László 91, 92, 116, 159, 163, 191
 Verő G. 181
 Vende Aladár 181
 Vig Károly 190
 Viga Gyula 188, 190–193
 Vincze Csaba 168
 Vincze István 96
 Virág Balázs 22
 Viski Károly 92
 Visontai család 103, 105, 107, 112, 140, 145, 151, 155, 156, 167

Visontai Dániel 99, 103, 117, 122, 164
 Visontai Dánielné, özv. 122, 162
 Visontai Dénesné 122
 Visontay Dénes 167

Wéber Kálmánné [szül. Sziveri Margit]
 184, 187

Zakál György → Nemes-Népi Zakál
 György
 Závec Ferencné 171
 Závec Károlyné [szül. Träjbärna Nànica;
 Treiber Nanica]; [Nanica néni] 72
 Zsoldos Antal 118, 125, 162, 167
 Zsoldos [család] 99, 103, 118, 125–127, 140,
 145, 146, 148–151, 153, 154
 Zsoldos János 99
 Zsoldos Zoltán 167

FÖLDRAJZINÉV-MUTATÓ

Acsád 73, 84
 Alhó (ma: Markt Alhau, Burgenland,
 Ausztria) 55
 Alsópaty → Rábapaty
 Alsóság 84, 96
 Alsószér → Nagyrákos
 Alsószér → Szalafő
 Alsószölnök 161
 Apátistvánfalva 72, 84, 161
 Balázsfalu [Újbalázsfalva] 161
 Árpád út → Szombathely
 Ásványráró 12
 Asszon[y]fa → Ostffyasszonyfa
 Ausztria 55, 56, 137, 181

Baja 199
 Bajánsenye 87
 Balázsfalu [Újbalázsfalva] →
 Apátistvánfalva
 Balogunyom 73
 Balozsamegyes → Meggyeskovácsi
 Baranya megye 60
 Barkócza-hegy → Petőmihályfa
 Békásmegyer → Budapest
 Bérbaltavár 83, 84
 Borostyánkő (ma: Bernstein, Burgenland,
 Ausztria) 9, 181, 182
 Bozzai 66, 73, 162
 Bozsok 66, 162
 Bucsú 73
 Budapest 5, 8, 11, 19, 23, 24, 26, 27, 29, 51,
 59, 68, 69, 91–93, 96, 98, 102, 105, 107,
 116–118, 136, 141, 157, 159, 161, 163, 164,
 166, 172, 173, 188–195
 Békásmegyer 11, 59
 Burgenland 55, 56
 Bük 73, 84, 163

Cák 8, 73, 74, 76, 84, 87, 117, 118, 123, 141,
 143, 157, 173, 177
 Celldömölk 84
 Csákány → Csákánydoroszló
 Csákány-vidék → Csákánydoroszló
 Csákánydoroszló 24, 59, 92, 161, 181,
 183–186
 Csákány-vidék 181, 182
 Nagycsákány 9, 18, 92, 179–181, 183,
 187
 Magyarbükkösdpuszta 92
 Csánig 73
 Csénye 73
 Csónakázótó → Szombathely
 Csongrád 162
 Csorna 27
 Csöngye 26, 28
 Csörgöszer → Szalafő
 Csörötnek 13, 31, 43, 45, 46, 52, 58, 123, 161

Debrecen 61, 191, 194
 Délnyugat-Dunántúl → Dunántúl
 Dénesfa 27
 Dolány (ma: Dolenci, Szlovénia) 144
 Dolenci → Dolány
 Döbörhegy 73
 Döröske 73, 94
 Dráva-folyó 60
 Dráwapalkonya 60
 Drávasztára 60
 Dunántúl 43, 84
 Délnyugat-Dunántúl 127, 135
 Nyugat-Dunántúl 11, 74, 99, 146, 164

Egyházashetye 52, 55
 Egyházashollós 13, 18, 19, 22, 23, 30–33,
 36–40, 52, 56, 61–66, 73, 74, 77, 87, 95
 Egyházasrádóc 73, 161

Eőrség[h [sic!]] → Őrség
 Észak-Magyarország → Magyarország
 Európa 9, 96, 130, 189

Farkasfa → Szentgotthárd
 Felsőcsatár 73, 79
 Felsőmarác 184
 Felsőpaty → Rábapaty
 Felsőszenterzsébet 137, 144
 Felsőszer → Szalafő
 Felsőszőlők 84, 123, 144, 145, 161, 174, 177, 192
 János-hegy 144, 145, 174, 177
 Fertőhomok 11
 Fertőrákos 11, 162
 Fertő → Fertő tó
 Fertő tó 11, 12, 51, 59, 61, 191

Galamboszer → Őriszentpéter
 Gasztony 161
 Gederovci → Kőhida
 Gencs → Gencsapáti
 Gencsapáti 73, 79, 81, 82, 84, 188
 Gyöngyösapáti 81
 Nagygencs 81
 Őszeg 79
 Szentkút 81

Gór 84
 Göcsej 135, 144, 145, 162, 173, 193
 Gödörháza → Magyarszombatfa
 Grác → Graz (Ausztria)
 Grác → Graz (Ausztria)
 Graz 29, 30, 135, 170
 Gutaháza → Rábatöttös
 Gutatöttös → Rábatöttös
 Gyanógeregye 73
 Gyöngyösapáti → Gencsapáti
 Gyöngyösfalu 73, 74, 77, 84
 Ludad 73, 77
 Pöse 73, 77, 84
 Pösei-hegy 84
 Seregélyháza 73, 74, 84

Gyöngyöshermán 73
 Gyöngyös-mellék 84
 Gyöngyös-patak 24, 25, 61, 64
 Gyöngyösszer → Szalafő
 Győr 12, 18, 26, 74, 102
 Győr-Moson-Sopron megye 27, 59, 67,
 74, 83
 Győr-Sopron megye → Győr-Moson-
 Sopron megye
 Gyulamajor → Meggyeskovácsi

Halogy 73, 94
 Hegyhát → Vasi-Hegyhát
 Hegyhátszentpéter 73, 94
 Hegykő 11, 12, 59
 Herény → Szombathely
 Herpenyő-patak 25, 30, 64
 Hídvég → Rábahídvég
 Hollókő 130, 162, 167, 190
 Hollós → Egyházashollós
 Horvátlovó 66, 162
 Horvátnádalja → Körmend

Ikervár 13, 18, 24–26, 52, 57, 61, 64
 Ivánc 29, 103

Ják 73, 81, 197
 Jakabháza → Szentgotthárd
 János-hegy → Felsőszőlők

Katafa 73, 94
 Kemenesalja 181
 Kemestaródfa 73, 94, 95, 161
 Kenéz 66, 73, 79, 162, 188
 Kenyeri 13, 28, 52, 57, 58, 61
 Rábakecskéd 28
 Kercaszomor 175, 191
 Kethely → Rábakethely
 Kétvölgy 161, 171
 Kisalföld 84
 Kis-Rába 43, 47

Kisrákos 73, 92, 93, 103
 Kissomlyó 87
 Kondorfa 123, 144, 161, 168
 Kőhida (ma: Gederovci, Szlovénia) 55
 Körmend 12, 19, 22–24, 28, 30–32, 52, 57,
 62, 64, 167, 168, 172, 178, 183, 184–187, 192
 Horvátnádalja 23, 73, 77, 161,
 Körmendi járás 81, 159
 Kőszeghegyalja 74, 84, 118
 Kőszegdoroszló 163
 Kőszegfalva 73
 Kustánszeg 145
 Parasza 145
 Külső-Őrség → Őrség

Lócs 89
 London 193
 Los Angeles 193
 Lovászd (ma: Luising, Burgenland,
 Ausztria) 56
 Ludad → Gyöngyösfalu
 Luising → Lovászd
 Lukácsháza 77, 163

Magyarbükkösdpuszta →
 Csákánydoroszló
 Magyarlak 13, 27, 61, 161
 Magyarország 11, 51, 68, 69, 98, 125, 172,
 181–184, 187, 192
 Észak-Magyarország 192
 Magyarszecsőd 22, 73, 74, 161
 Magyarszombatfa 89, 140, 161, 189
 Gödörháza 161, 168
 Máriaújfalu 27, 161, 171
 Markt Alhau → Alhó
 Megyehíd 73
 Meggyeskovácsi 11, 52
 Balozsameggyes 11, 19, 24, 52, 55
 Gyulamajor 24
 Rábakovácsi 11, 18, 24
 Szunyogmajor 24

Ménfő-Ravazdi dombvonulat 74
 Miskolc 5
 Molnaszecsőd 13, 18, 20, 22, 23, 29, 30–32,
 34, 35, 39, 42, 52, 55–57, 60–62, 64, 65,
 87
 Monošter → Szentgotthárd
 Muraszombat (ma: Murska Sobota,
 Szlovénia) 181

Nádasd 73, 94, 95
 Németfalu 20
 Nagybaics 12
 Nagycsákány → Csákánydoroszló
 Nagygenccs → Gencsapáti
 Nagykölked 118
 Nagymákfa → Vasvár
 Nagymizdó 73, 94
 Nagyrákos 73, 103
 Alsószeg 103
 Nagysimonyi 73, 77, 84
 Nárai 66, 162
 Nemesböd 159
 Nemeskolta 73, 87
 Nemesládony 87
 Nemesmedves 73, 161
 Nemesrempehollós 22
 Németfalu → Nádasd
 New Delhi 193
 Nick 25, 26, 64
 Nyíregyháza-Sóstó 161
 Nyugat-Dunántúl → Dunántúl

Olád → Szombathely
 Orfalu 161, 181
 Ostffyasszonyfa 26
 Őszeg → Gencsapáti
 Osztrák-Magyar Monarchia 181
 Őriszentpéter 73, 77, 84, 95, 102, 103, 105,
 107, 118, 144, 157, 160, 161, 166–169, 171,
 190
 Galamboszer 77, 84, 95, 102, 144, 159

Őrség 5, 6, 8, 68, 72, 74, 84, 87, 99, 102, 103, 105, 107, 118, 122, 123, 125, 130, 135, 140, 141, 143–146, 151, 157, 161, 162, 164, 168, 169, 173, 175, 189–191, 193, 194
Külső-Őrség 147

Pankasz 73, 74, 75, 84, 87, 103, 107, 162, 163, 167, 192

Pápa 26

Pápóc 13, 27, 28, 52, 58, 61, 67

Papszer → Szalafő

Parasza → Kustánszeg

Pecöl 73, 84

Perint → Szombathely

Perint-patak 25
Petőmihályfa 73, 77, 78, 94, 117, 159, 161

Barkócza-hegy 159

Pinkaminszent 161

Piskó 60

Pityerszer → Szalafő

Pornóapáti 66, 87, 162

Pöse → Gyöngyösfalu

Pösei-hegy → Gyöngyösfalu

Püspökmolnári 13, 18, 31, 39, 52, 54, 61, 63, 66, 73, 162

Rába-folyó 7, 11–13, 18–20, 23–28, 30–32, 39, 43, 47, 51–53, 59–62, 64, 65, 67

Rábafüzes 161

Rábagyarmat 13, 28, 61, 161, 168

Rábahídvég 11, 13, 18–23, 25, 30–32, 39, 47, 52, 54–57, 61–64, 73, 87

Rábakecskéd → Kenyeri

Rábakethel → Rábakethely

Rábakethely → Szentgotthárd

Rábakovácsi → Meggyeskovácsi

Rábapaty

Alsópaty 25

Felsőpaty 26

Rábatótfalu → Szentgotthárd

Rábatöttös 73

Gutaháza 73

Gutatöttös 73

Rába-vidék 61, 68, 74

Rátót 161

Répcse-folyó 24, 28

Répcelak 43, 47, 48, 50, 67

Rigóvölgy → Szombathely

Rönök 73, 161

Rum 19, 23, 26, 30, 52, 54, 55, 62

Ság-hegy 84, 87, 177

Sarród 12, 59

Sárvár 11–13, 18, 24–26, 29, 31, 39, 41, 52, 56, 57, 61, 64, 77, 79, 93, 94, 178

Sárvári járás 61, 81

Sé 66, 73, 162

Seregélyháza → Gyöngyösfalu

Singapore 193

Somló-hegy 87

Sopron 11, 83, 193

Sopron megye → Győr-Moson-Sopron megye

Sorkifalud 73

Szentléránt 73

Sorkikápolna 73

Sorok-mente 160

Sótony 73, 77

Sópte 57, 81

Stájer[ország] → Steiermark

Steiermark 123, 137, 145

Szakonyfalu 161

Szalafő 7, 8, 73, 99–129, 131, 134–137, 139–163, 165–173, 177, 178, 189

Alsószér 118, 122, 127, 131, 151, 168, 169

Csörgőszér 122, 165

Felsőszér 99, 103, 104, 107, 118, 121–125, 127, 131, 141, 143–145, 151, 166, 168, 169, 177

Gyöngyösszer 122, 165

Papszer 131, 134–137, 139, 144, 151, 169, 171, 172, 177

Pityerszer 8, 99–101, 103, 105–120, 122–123, 125–131, 134, 139–143, 145–156, 158, 160, 162, 166–169, 171, 172–177, 189
Templomszer 122, 165

Szarvaskend 71, 73, 85, 87, 94

Szeged 24, 25, 29, 93

Szentendre 88, 89, 98, 127, 134, 135, 139, 144, 161, 163, 164, 166, 189, 192, 197

Szentgotthárd 12, 13, 18, 23, 24, 27–30, 59, 60, 64, 84, 107, 123, 130, 161, 171, 178, 181, 194

Farkasfa 86, 87, 137, 139, 146, 161, 171, 174, 177

Jakabháza 13, 27, 31, 43, 44, 52, 57, 61, 123, 161

Rábakethely 25, 27, 30

Rábatótfalu 27, 123, 161

Szentgotthárdi járás 81, 159

Szentivánfa → Uraiújfalu

Szentkirály → Szombathely

Szentkút → Gencsapáti

Szentkút → Vasvár

Szentléránt → Sorkifalud

Szentpéterfa 87, 89

Szigliget 162

Szlovénia 55, 123, 144, 181

Szombathely 7–9, 12, 18, 20, 22–24, 26–30, 32, 43, 47, 49, 51, 60–65, 67–69, 71–74, 79, 81, 83, 84, 87, 89, 91–94, 96, 97, 102, 103, 107, 112, 116, 117, 123, 125–128, 130, 131, 133, 134, 137, 139, 141, 145, 146, 151, 157, 159, 160, 163–173, 178, 179, 181, 183, 187–193, 197

Csónakázótó 117

Herény 73, 81

Olád 73, 163

Perint [Újperint] 87

Rigóvölgy 116

Szentkirály 73, 89

Szombathelyi járás 81

Szunyogmajor → Meggyeskovácsi

Tanakajd 66, 162

Templomszer → Szalafő

Tihany 162

Tisza-folyó 61

Torony 73

Tömörd 73, 84, 181

Uraiújfalu

Szentivánfa 73

Újbalázsfalva → Apátistvánfalva

Vas megye 7, 9, 11, 27, 47, 51, 59, 60, 64, 66, 69, 71–74, 79, 81, 83–85, 89, 92, 93, 102, 103, 105, 112, 116, 117, 123, 128, 130, 131, 133, 134, 137, 141, 151, 162, 163, 166, 167, 175, 177, 181, 189, 190, 193, 194

Vas vármegye → Vas megye

Vasalja 73, 95, 161

Vashosszúfalu 77, 80

Vasi-Hegyhát 74, 87, 107,

Vaskeresztes 73, 74, 77, 84

Vasvár 24, 47, 52, 181

Nagymákfa 52, 55

Szentkút 181

Vasszentmihály 161

Vejtő 60

Velem 60, 71, 73, 118, 163

Velemér 140, 161

Vendvidék 84, 107

Vép 66, 162

Veszprém megye 27

Viszák 83, 103, 161

Vönöck 73

Washington 193

Zala megye 84, 144, 193

Zalaegerszeg 135, 137, 144, 145, 169, 170

Zalalövő 144

Zaláta 60

Zsenyhe 73

